



**ЗАПОБІГАННЯ,
ПРОТИДІЯ,
РОЗСЛІДУВАННЯ
ЗЛОЧИНІВ**

**П.Д. БІЛЕНЧУК
А.В. КОФАНОВ
О.Л. КОБИЛЯНСЬКИЙ
Л.Д. СКІЛЬСЬКА**

➡ ***П. Біленчук, А. Кофанов, О. Кобилянський, Л. Скільська***
**ДОКУМЕНТУВАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ:
ПРАВОВІ І КРИМІНАЛІСТИЧНІ ОСНОВИ ФІКСАЦІЇ
ДОКАЗОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ**

- П. Біленчук, А. Кофанов, О. Кобилянський, О. Маслюк
ОСОБЛИВОСТІ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ У
СФЕРІ ОБІГУ РАДІОАКТИВНИХ МАТЕРІАЛІВ
- П. Біленчук, А. Кофанов, О. Кобилянський, Л. Скільська
ДОКУМЕНТУВАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ СЛІДЧОЇ ДІЇ:
МЕТОДИ ФІКСАЦІЇ ДОКАЗОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ
- П. Біленчук, А. Кофанов, О. Кобилянський, Л. Скільська
КРИМІНАЛІСТИЧНЕ ДОКУМЕНТУВАННЯ ОГЛЯДУ МІСЦЯ
ПОДІЇ: МЕТОДИ, ЗАСОБИ, ТЕХНОЛОГІЇ
- П. Біленчук, А. Кофанов, О. Кобилянський
ОСОБЛИВОСТІ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ
У ГАЛУЗІ ВИСОКИХ ТЕХНОЛОГІЙ
- П. Біленчук, А. Кофанов, О. Кобилянський
ОСОБЛИВОСТІ РОЗСЛІДУВАННЯ
МІЖНАРОДНИХ ЗЛОЧИНІВ
- П. Біленчук, А. Кофанов, О. Кобилянський
ОСОБЛИВОСТІ РОЗСЛІДУВАННЯ
ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ
- П. Біленчук, А. Кофанов, О. Кобилянський
ОСОБЛИВОСТІ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ,
ПОВ'ЯЗАНИХ З ЛЕГАЛІЗАЦІЄЮ ДОХОДІВ,
ОТРИМАНИХ ЗЛОЧИННИМ ШЛЯХОМ
- П. Біленчук, К. Гупалюк, А. Кофанов, О. Кобилянський
ОСОБЛИВОСТІ РОЗСЛІДУВАННЯ ХАБАРНИЦТВА:
ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА

**ДОКУМЕНТУВАННЯ
РЕЗУЛЬТАТІВ ОГЛЯДУ
МІСЦЯ ПОДІЇ:
ПРАВОВІ І КРИМІНАЛІСТИЧНІ ОСНОВИ
ФІКСАЦІЇ ДОКАЗОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ**





**«НАУКОВА БІБЛІОТЕКА КРИМІНАЛІСТА»
презентує підручники, монографії, навчальні
посібники в таких галузях знань:**

- Серія „Людина, право, суспільство”
- Серія „Економіка, фінанси, право”
- Серія „Безпека людини, суспільства, держави”
- Серія „Національна і міжнародна безпека”
- Серія „Міжнародне співробітництво”
- Серія „Мас-медіа”
- Серія „Криміналістична освіта XXI століття”
- Серія „Криміналістична наука в цивільному, арбітражному та кримінальному процесі”
- Серія „Міжнародна і вітчизняна злочинність”
- Серія „Запобігання, протидія, розслідування злочинів”
- Серія „Автоматизація, комп’ютеризація, інформатизація”
- Серія „Зброезнавство і мисливствознавство”

**Тел. 8 (067) 5738307
Тел./факс: (044) 468-31-21
E-mail: peregin@mail.ru**

Навчальне видання

**Петро Дмитрович БІЛЕНЧУК
Андрій Віталійович КОФАНОВ
Олег Леонідович КОБИЛЯНСЬКИЙ
Любов Дмитрівна СКІЛЬСЬКА**

**КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ПІДГОТОВКИ
СЛІДЧИХ І КРИМІНАЛІСТІВ
МІЖНАРОДНИЙ УНІВЕРСИТЕТ КРИМІНАЛІСТИКИ**

**П.Д. БІЛЕНЧУК
А.В. КОФАНОВ
О.Л. КОБИЛЯНСЬКИЙ
Л.Д. СКІЛЬСЬКА**

**ДОКУМЕНТУВАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ
ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ:
ПРАВОВІ І КРИМІНАЛІСТИЧНІ ОСНОВИ ФІКСАЦІЇ
ДОКАЗОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ**

Монографія

Підписано до друку 03.04.2009.
Формат 60×84. Папір офсетний.
Тираж 300 прим.

Видавництво „КИЙ”
Адреса: 0436, Київ-136,
вул. Гречка, 13, кім. 216.

Свідцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготовників
і розповсюджувачів видавничої продукції
серія ДК № 1168 від 24.12.2002 р.

**ДОКУМЕНТУВАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ
ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ:
ПРАВОВІ І КРИМІНАЛІСТИЧНІ ОСНОВИ
ФІКСАЦІЇ ДОКАЗОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ**

Монографія



Серію засновано у 2000 році А.В. Кофановим

Київ 2009

Рекомендовано до друку кафедрою криміналістичної техніки ННПСК КНУВС (протокол № 12 від 26.05.2009 року) та вченою радою Інституту права та суспільних відносин Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна» (протокол № 3 від 26.05.2009 року).

Рецензенти:

В.Д. Поливанийюк – доцент Запорізького інституту внутрішніх справ, к.ю.н.
О.В. Сав'юк – начальник кафедри Прикарпатського інституту внутрішніх справ, к.ю.н.

Біленчук П.Д., Кофанов А.В., Кобилянський О.Л., Скільська Л.Д.

Б 61 Документування результатів огляду місця події: правові і криміналістичні основи фіксації доказової інформації. – Монографія / За ред. П.Д. Біленчука. – Київ: ННПСК КНУВС, 2009. – 88 с. – (Серія „Запобігання, протидія, розслідування злочинів”).

В монографічному дослідженні аналізуються наукові засади тактики огляду місця події. Поглиблено досліджуються правові і криміналістичні основи документування доказової інформації на досудовому слідстві.

Для студентів, викладачів вищих закладів освіти, науковців, працівників органів правопорядку, спецслужб і правозахисних організацій.

ББК 629.4

23. Які об'єкти на місці події, на Вашу думку, підлягають обов'язковому фотографуванню:

- а) ті, що піддались природним змінам;
- б) словесний опис яких неможливий або ускладнений через складності форми або їх стану;
- в) вилучені з місця події через особливі обставини;
- г) Ваш варіант відповіді _____

24. Чи допустимою, на Вашу думку, є фрагментарна (вибіркова) фіксація на відеоплівку лише тих предметів та дій слідчого під час огляду місця події, які мають значення для справи:

- а) так;
- б) ні.
- в) Ваш варіант відповіді _____

25. Чи можливе закріплення у КПК України повноваження захисника щодо проведення повторного огляду місця події та фіксації результатів такого огляду?

- а) так.
- б) ні.
- в) Ваш варіант відповіді _____

26. Які з перелічених нижче засобів і способів, на Вашу думку, є найбільш перспективними для фіксації результатів огляду місця події?

- а) експресні (зокрема, цифрова фотографія і відеозапис)
- б) голографічні
- в) одорологічні
- г) Ваш варіант відповіді _____

Ваш вік – _____ років

Ваша посада – _____

Ваш стаж практичної роботи:

- а) до 3-х років
- б) від 3-х до 8-ми років
- в) від 9-ти до 15-ти років
- г) понад 15-ть років

ЗМІСТ

Передмова	7
Розділ 1. Наукові засади тактики огляду місця події	8
1.1. Поняття, завдання і принципи огляду місця події	8
1.2. Етапи огляду місця події	9
1.3. Огляд як метод дослідження матеріальних джерел інформації	11
1.4. Фіксація результатів огляду місця події	13
Розділ 2. Поняття та процесуальне значення протоколу огляду місця події	15
Розділ 3. Правове регулювання застосування додаткових методів фіксації огляду місця події	33
Розділ 4. Процесуальні зразки документування результатів огляду місця події	62
Висновки, пропозиції, рекомендації	65
Використана і рекомендована література	70
Додаток 1	83

- б) відеозйомка;
в) кінозйомка;
г) фотозйомка;
д) складання планів та схем;
е) всі перелічені;
є) жоден з перелічених
ж) Ваш варіант відповіді _____
- _____
16. Чи вважаєте Ви доцільним використання звукозапису як способу фіксації ходу та результатів огляду місця події:
а) так;
б) ні.
17. Якщо так, то чому або у яких випадках? _____
- _____
18. Якщо ні, то чому? _____
- _____
19. Чи вважаєте Ви можливим у випадку застосування під час огляду місця події аудіо-, кіно-, або відеозапису у протоколі викладати лише короткий зміст даної слідчої дії?
а) так.
б) ні.
20. Чи відповідає, на Вашу думку, використання цифрової фотографії для фіксації результатів слідчої дії чинному кримінально-процесуальному законодавству України?
а) так
б) ні
в) Ваш варіант відповіді _____
- _____
21. Якщо ні, то чому? _____
- _____
22. Які з перелічених об'єктів є найбільш поширеними об'єктами фотозйомки при огляді місця події:
а) ділянки місцевості;
б) будівлі;
в) приміщення;
г) трупи;
д) окремі предмети та сліди;
е) жоден з перелічених;
є) всі перелічені
ж) ваш варіант відповіді _____
- _____

ПЕРЕДМОВА:
ПРАВОВІ І КРИМІНАЛІСТИЧНІ ЗАСАДИ
ДОКУМЕНТУВАННЯ ДОКАЗОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ

Метою даного монографічного дослідження є розробка комплексного теоретичного і прикладного підходу до проблем протокольної і додаткової фіксації результатів огляду місця події, спрямованих на підвищення якості і ефективності кримінального судочинства.

Досягнення поставленої мети дослідження обумовило вирішення ряду взаємопов'язаних завдань, до яких відносяться:

– здійснення аналізу методів фіксації результатів слідчих дій та їх значення для процесу доказування;

– розробка понятійного апарату, концептуальних положень протоколювання як засобу фіксації результатів огляду місця події;

– дослідження чинного кримінально-процесуального законодавства, що стосується основного та додаткових методів фіксації огляду місця події;

– аналіз і узагальнення практики застосування протокольної форми та додаткових методів фіксації огляду місця події, розробка пропозицій щодо вдосконалення чинного законодавства, яке передбачає підстави та порядок їх застосування, а також тактичних умов використання вказаних методів у діяльності правоохоронних органів;

– визначення критеріїв допустимості і форм взаємозв'язку з протоколом огляду місця події додаткових криміналістичних методів фіксації доказів;

– дослідження тактичних особливостей протоколювання огляду місця події і використання його результатів в судочинстві у кримінальній справі;

– характеристика практичних рекомендацій щодо застосування фотозйомки в конкретних умовах огляду місця події;

– з'ясування можливостей застосування відео- та кінозйомки обстановки на місці події та окремих її елементів з метою об'єктивного та повного відображення дій та явищ, що мали місце під час провадження даної слідчої дії;

– розробка переліку практичних рекомендацій щодо підготовки та техніко-тактичного забезпечення зйомки відео- та кінофільму огляду місця події;

– встановлення особливостей використання звукозапису на місці події та запропонувати варіанти поведінки слідчого для підвищення значущості інформації, отриманої за допомогою вказаного методу фіксації результатів слідчої дії.

Тому основним об'єктом даного монографічного дослідження є конкретні методи протокольної фіксації і застосування додаткових науково-технічних засобів закріплення результатів огляду місця події, а також відносини, що виникають при цьому, на стадії досудового провадження у кримінальних справах.

Відповідного до обраної теми предметом даного монографічного дослідження є правові норми, що регулюють порядок та умови фіксації результатів огляду місця події та закономірності, які відносяться до

відображуваної у протоколі слідчої дії інформації про хід її проведення та отримані результати;

в) їх участь впливає на хід та фіксацію результатів лише примусових слідчих дій, проведення яких пов'язаних з порушенням або істотним обмеженням прав та свобод особи;

г) Ваш варіант _____

10. Чи доцільно пояснювати понятим та іншим учасникам огляду місця події технічні терміни (щодо опису деталей, вузлів механізмів, частин будов, одягу, предметів домашнього вжитку, інструментів), якщо такі терміни цим особам не зрозумілі:

а) так;

б) ні.

в) Ваш варіант відповіді _____

11. Якщо ні, то чому? _____

12. Чи доцільно у КПК України закріплювати вичерпний перелік технічних засобів, які можуть використовуватись для фіксації результатів слідчої дії?

а) так

б) ні

в) Ваш варіант відповіді _____

13. Чи потрібно надати матеріалам застосування технічних засобів фіксації значення окремого джерела доказів, шляхом доповнення ч. 2 ст. 65 КПК України «Докази»?

а) так

б) ні

в) Ваш варіант _____

14. Чи варто передбачити у КПК України (крім протоколу) обов'язкове використання інших засобів фіксації ходу та результатів слідчих дій, за умови, якщо цим самим не порушуються права і законні інтереси учасників кримінального судочинства?

а) так

б) ні

15. Якщо так, то які з перелічених засобів відображення ходу та результатів огляду місця події повинні бути закріплені як обов'язкові у КПК України:

а) звукозапис;

4. Чи виникають у Вас під час складання протоколу огляду місця події труднощі, пов'язані з описом предметів, виявлених на місці події під час його огляду:

- а) так;
- б) ні.

5. Якщо так, то які саме:

- а) визначення порядку опису ознак предмета у протоколі огляду місця події;
- б) визначення ознак предмета, які необхідно описати у протоколі;
- в) визначення ступеня деталізації ознак описуваних предметів;
- г) правильне найменування предметів;
- д) визначення призначення предметів;
- е) опис місця знаходження предметів;
- є) Ваш варіант відповіді _____

6. Які цілі Ви ставите перед собою, описуючи предмети, виявлені на місці події:

- а) зафіксувати всі можливі відомості про ці предмети та їх ознаки;
- б) зафіксувати ті відомості про предмети, які є істотними для їх зв'язку з фактами, що підлягають доказуванню;
- в) зафіксувати ті фактичні дані, які підтверджують або спростовують висунуті в ході слідчих дій версії, пов'язані з обставинами вчинення злочину;
- г) зафіксувати ті ознаки предмета, які дозволяють відмежувати його від інших об'єктів, виявлених на місці події;
- д) всі відповіді вірні;
- е) жодна відповідь не є вірною;
- є) Ваш варіант відповіді _____

7. Чи погоджуєтесь Ви з твердженням про те, що «об'єкти, які містять на собі сліди злочину та підлягають вилученню з місця події, у протоколі огляду повинні бути описані більш детально, на відміну від тих предметів, які не містять на собі ознак злочинних посягань, а тому не підлягають вилученню з місця події»:

- а) так;
- б) ні.

8. Якщо ні, то чому? _____

9. Як ви оцінюєте роль понять в об'єктивності відображення у протоколі результатів огляду місця події:

- а) їх участь жодним чином не впливає на повноту та об'єктивність фіксації у протоколі ходу та результатів слідчої дії;
- б) їх участь значною мірою впливає на повноту та достовірність

протокольної фіксації доказів і застосування додаткових методів фіксації результатів огляду місця події в кримінальному судочинстві.

Методологічну основу даного монографічного дослідження складає сукупність загальнонаукових, спеціальних та окремих криміналістичних методів пізнання. Вихідним підґрунтям дослідження є діалектичний метод пізнання, відповідно до якого проблеми, що розглядаються в монографії, представлені у вигляді єдності їх соціального змісту та юридичної форми, а також матеріалістичний підхід, що визнає об'єктивно існуючу дійсність, доступну пізнанню науковими методами.

У даному монографічному дослідженні здійснене теоретичне узагальнення та запропоноване нове комплексне вирішення наукових завдань, яке полягає у необхідності розгляду поняття фіксації результатів слідчої дії з точки зору якісно нового підходу до протоколювання як основного та обов'язкового засобу відображення дій та явищ об'єктивної дійсності під час провадження слідчої дії, а також фотографування, кіно, відеозйомки та звукозапису як додаткових способів фіксації огляду місця події з точки зору кримінального процесу та положень криміналістичної техніки, тактики та методики розслідування. У монографії обґрунтовується низка нових положень та висновків, що обумовлюють необхідність розширення змісту таких розділів науки кримінального процесу, як слідчі дії, докази та доказування, а також такого розділу криміналістичної науки, як криміналістична фотографія і відеозапис та тактика слідчого огляду.

В монографічному дослідженні є конкретні елементи новизни, які полягають у такому:

По-перше, уперше:

- на основі положень теорії кримінально-процесуального права запропоновано якісно новий підхід до врегулювання участі понять у фіксації результатів огляду місця події та засвідченні його результатів. Розроблено пропозиції щодо внесення відповідних змін до Кримінально-процесуального кодексу України;

- на підставі аналізу вчення про фіксацію результатів слідчих дій та основ криміналістичної тактики обґрунтовано положення про доцільність застосування тактичних прийомів не лише для проведення слідчої дії, але й для фіксації її результатів, що зумовлено відмінністю завдань, які ставляться перед ними;

- внесено пропозиції щодо порядку опису у протоколі огляду місця події окремих об'єктів та зміни обстановки на місці події;

- визначено основні фактори, які впливають на вибір точки та умов зйомки з метою фотографічної фіксації великих ділянок місцевості (в тому числі в умовах недостатнього освітлення), приміщень різної форми, замкнутого простору;

- розкрито вимоги, які пред'являються до структури та змісту відеофільму в цілому, та окремих його частин;

- обґрунтовано процесуальні і тактичні вимоги до використання звукозапису для фіксації пояснень та повідомлень осіб, присутніх на місці події з метою дослівного відображення їх у протоколі слідчої дії.

По-друге, в даному дослідженні отримали нового розвитку та удосконалення:

- вчення про поділ криміналістичних методів фіксації доказової інформації на види;

- вивчення процесуальних можливостей перспективних методів фіксації результатів огляду місця події;

- концепція про єдність протоколу і матеріалів технічної фіксації, з необхідністю надання останнім обов'язковості та доказового значення;

- обґрунтування потреби використання протоколу огляду місця події, складеного за кордоном, у разі відповідності чинному законодавству України. Розроблено проект відповідної кримінально-процесуальної норми;

- тактичні операції та практичні рекомендації щодо можливості використання в огляді місця події цифрових технологій;

- дослідження тактичних прийомів протоколювання, зокрема, особливості використання опису, порівняння, пояснення, вказівки, відмежування для повноти відображення у протоколі дій та явищ на місці події;

- теоретичні положення та практичні рекомендації щодо виконання орієнтуючої фотозйомки методами кругової, лінійної та ярусної панорами;

- вчення про особливості використання загальних та спеціальних прийомів кінозйомки з урахуванням специфіки кінозаписуючої апаратури та процесуальні вимоги до оформлення її використання під час огляду місця події;

- концепція про мету, завдання, об'єкти, що підлягають фіксації, види криміналістичної відеозйомки на місці події;

- тактичні особливості та основні стадії відеозапису під час огляду місця події;

- характеристика організаційно-технічних аспектів кіно- та відеозйомки.

Отже, системно проаналізований матеріал, наведені висновки, положення та пропозиції, які сформульовані в монографії можуть бути використані у правотворчій діяльності для підготовки нового і вдосконалення чинного кримінально-процесуального та іншого законодавства України; в подальших наукових розробках проблем фіксації доказової інформації під час провадження слідчих дій у процесі розкриття та розслідування злочинів; у практичній діяльності органів дізнання, слідства, прокуратури, суддів, експертів, спеціалістів для фіксації, дослідження, оцінки та використання доказів, вилучених з місця події.

Консолідований аналіз проблем криміналістичного документування системно досліджується нами в рамках творчого проекту «Наукова бібліотека криміналіста»¹ і окремих її серіях:

¹Біленчук П.Д., Кофанов А.В., Кобилянський О.Л., Скільська Л.Д. Документування результатів слідчої дії: методи фіксації доказової інформації. – Монографія / За ред. П.Д. Біленчука. – Київ: ННПСК КНУВС, 2009. – 96 с.; Біленчук П.Д., Кофанов А.В., Кобилянський О.Л., Скільська Л.Д. Криміналістичне документування огляду місця події: методи, засоби, технології. – Монографія / За ред. П.Д. Біленчука. – Київ: ННПСК КНУВС, 2009. – 76 с. – (Серія „Запобігання, протидія, розслідування злочинів”).

АНКЕТА

Шановний колего!

Нами проводиться дослідження, предметом якого є процесуальні та криміналістичні аспекти фіксації результатів огляду місця події. Вимога поглибленого дослідження даних питань обумовлює потребу звернення до Вас, як практичного працівника, з метою з'ясування Вашої думки щодо застосування існуючих положень кримінально-процесуального законодавства та криміналістичних рекомендацій. Ваша думка не лише дозволить здійснити узагальнення правозастосовчої практики у сфері кримінально-процесуальної юрисдикції, але й сприятиме формуванню пропозицій щодо зміни ряду норм Кримінально-процесуального кодексу України і тактичних прийомів, спрямованих на удосконалення проведення даної слідчої дії.

Просимо Вас уважно поставитися до наведених питань і відзначити варіант, який, на Вашу думку, містить найбільш повну відповідь на поставлене запитання. При відповіді на запитання 1, 16, 22 просимо Вас врахувати, що вони можуть передбачати як один, так і декілька варіантів відповіді. Якщо при відповіді на питання 1, 4, 6, 7, 10, 11, 13, 14, 16, 20, 22, 23, 25 Ви не погоджуєтесь з жодним із наведених варіантів, Ви можете запропонувати власний варіант відповіді.

Заздалегідь вдячні Вам за надану увагу.

1. Чи доцільно, на Вашу думку, з метою фіксації огляду місця події обмежуватись лише протоколюванням, не застосовуючи інші способи закріплення результатів даної слідчої дії:

а) так;

б) ні.

2. Якщо так, то чому або в яких випадках? _____

3. Який спосіб описання ознак предмета, виявленого на місці події, на Вашу думку, є найбільш прийнятним для відображення у протоколі обставин вчинення злочину:

а) тільки від загальних до окремих ознак;

б) тільки від окремих до загальних ознак;

в) спосіб описання вирішується в кожному конкретному випадку окремо залежно від специфіки предмету;

г) спосіб описання не має значення для відмежування предмета від схожих із ним;

д) будь-який спосіб є прийнятний незалежно від особливостей предмета та обстановки його виявлення

е) Ваш варіант відповіді _____

215. Шейфер С.А. Следственные действия. Основания, процессуальный порядок и доказательственное значение. / Шейфер С.А. – М.: Издательство «Юрлитинформ», 2004. – 184 с.

216. Шкляр Б.М. О применении звукозаписи в следственной практике / Б.М. Шкляр // Криминалистика на службе следствия. – Вильнюс, 1967. – С. 133-138.

217. Штофф В.А. Моделирование и философия. / Штофф В.А. – М.-Л., 1966. – С. 276.

218. Штофф В.А. О роли моделей в квантовой механике. / В.А. Штофф // Вопросы философии, 1958, № 2. – С. 73.

219. Эйсман А.А. Заключение эксперта (структура и научное обоснование). / Эйсман А.А. – М., 1967. – 152 с.

220. Эйсман А.А. Соотношение истины и достоверности в уголовном процессе / А.А. Эйсман // Сов. государство и право, 1966, № 6.

221. Ярамышьян Ш.Ш. О научно-техническом обеспечении осмотра места дорожно-транспортного происшествия / Ш.Ш. Ярамышьян // Криминалистика и суд. экспертиза. – Киев, 1979. – Вып. 19. – С. 46-48.

– Серія „Людина, право, суспільство”;

– Серія „Економіка, фінанси, право”;

– Серія „Безпека людини, суспільства, держави”;

– Серія „Національна і міжнародна безпека”;

– Серія „Міжнародне співробітництво”;

– Серія „Мас-медіа”;

– Серія „Криміналістична освіта ХХІ століття”;

– Серія „Криміналістична наука в цивільному, арбітражному та кримінальному процесі”;

– Серія „Міжнародна і вітчизняна злочинність”;

– Серія „Запобігання, протидія, розслідування злочинів”;

– Серія „Автоматизація, комп’ютеризація, інформатизація”;

– Серія „Зброєзнавство і мисливствознавство”.

РОЗДІЛ 1. НАУКОВІ ЗАСАДИ ТАКТИКИ ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ

1.1. Поняття, завдання і принципи огляду місця події

Відповідно до ст. 190 КПК України виділяють такі види слідчого огляду:

- огляд місцевості;
- огляд приміщення;
- огляд предметів;
- огляд документів.

Статтею 192 КПК України передбачено також огляд трупа, а ст. 193 КПК України регламентовано проведення огляду тіла живої людини.

Огляд місця події – один з видів слідчого огляду. Цю слідчу дію виконують з метою виявлення слідів злочину, з'ясування механізму вчинення злочину, обстановки його здійснення, інших обставин, які мають значення для справи, що розслідується.

Місце події – це широке поняття, яке може охоплювати місце приготування до злочину, місце безпосереднього вчинення злочину, місце виявлення слідів і знарядь злочину та місце їх приховання.

Суть огляду полягає в безпосередньому сприйманні слідчим обстановки місця події, вивченні та дослідженні матеріальних джерел доказової інформації. Слідчий повинен особисто переконатися в наявності матеріальних джерел, в їх ознаках і властивостях, зафіксованих у протоколі огляду.

Завдання огляду місця події:

- виявлення слідів злочину;
- встановлення обстановки події, механізму вчинення злочину, напряму розслідування та розробки загальних версій стосовно події злочину та його учасників;
- одержання вихідної інформації для організації пошуку злочинця і виконання першочергових невідкладних слідчих дій.

Огляд місця події може бути первинним (основним), повторним і додатковим. *Первинний огляд* здійснюється безпосередньо після отримання інформації про вчинений злочин, при цьому в обстановці місця події наявні незмінені сліди злочину та злочинця. Результати такого огляду є найефективнішими. *Повторний огляд* здійснюється у тому разі, коли виникає сумнів у повноті та достовірності первинного огляду з різноманітних причин (несприятливі погодні умови, недостатня кваліфікація або ретельність слідчого тощо). При здійсненні повторного огляду досліджують усю територію місця події. У ряді випадків повторний огляд дає можливість заповнити прогалини у результатах первинного огляду. Але необхідно мати на увазі, що на момент здійснення повторного огляду обстановка місця події може зазнати істотних змін, внаслідок чого окремі докази можуть бути втраченими. *Додатковий огляд* здійснюється у тому разі, коли під час розслідування виникає необхідність оглянути певний об'єкт або ділянку

– М., 1960. – 351 с.

196. Уголовно-процессуальный кодекс Украины: Научно-практический комментарий [под общей редакцией В.Т. Маляренко, Ю.П. Аленина]. – Х.: ООО «Одиссей», 2005. – 968 с.

197. Уголовный процесс. – М., 1969. – 656 с.

198. Уголовный процесс. – М., 1972. – 754 с.

199. Ухвала колегії суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 15.06.2006 р. (витяг) // www.nau.kiev.ua.

200. Ухвала колегії суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 04.03.2004 р. (витяг) // www.nau.kiev.ua.

201. Фиксация результатов осмотра места происшествия: Справочное пособие для следователей [под ред. А.М. Сербулова]. – К.: РИО МВД СССР, 1981. – 208 с.

202. Филиппова М.А. Фиксация фактических данных на предварительном следствии // www.ЮридическаяРоссия.ел.ресурс

203. Филиппова М.А. Экспрессные методы фиксации фактических данных на предварительном следствии: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук. / М. А. Филиппова – Л., 1975, – 21 с.

204. Фріс П.Л. Питання реформування кримінально-процесуального законодавства України та забезпечення рівності учасників кримінального процесу / П.Л. Фріс, А.Ю. Малєєв // Адвокат. – 2002. – № 1. – С. 11-17.

205. Хитрова О.В. Участие понятых в российском уголовном судопроизводстве: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. / О.В. Хитрова. – М., 1996. – 20 с.

206. Хромов С.П. Метеорологический словарь. / С.П. Хромов, Л.И. Мамонтова – Л.: Гидрометеиздат, 1974. – 568 с.

207. Царев В.М. Эффективность участия защитника в доказывании на предварительном следствии / Царев В.М. – Красноярск: Изд-во Красноярского ун-та, 1990. – 156 с.

208. Цимбал Л.М. Проблемы участия понятых в производстве следственных действий // www.Юристонлайн.ел.Ресурс.

209. Цивільний процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 року // Відомості Верховної Ради (ВВР), 2004, № 40-41, 42, ст.492.

210. Чернець М. Тактичні операції фіксації інформації на досудовому слідстві з використанням цифрових фото- і відеокамер / М. Чернець // Право України, 2004. – №8. – С. 68-70.

211. Чучукало О. Використання криміналістичної техніки на судовому слідстві / О. Чучукало // Право України. – 2006. – №3. – С. 74-77.

212. Шабалин В.Е. Документальная фиксация доказательств (криминалистический и процессуальный аспекты): автореф. дис. на соиск. уч. степ. канд. юрид. наук. / В.Е. Шабалин. – М., 1975. – 25 с.

213. Шейфер С.А. Собирание доказательств в советском уголовном процессе: Методологические и правовые проблемы. / Шейфер С.А. – Саратов: Изд-во Саратовского ун-та, 1986. – 171 с.

214. Шейфер С.А. Сущность и способы собирания доказательств в советском уголовном процессе. / Шейфер С.А. – М., 1972, – 285 с.

науки.- М., 1998.- № 3-4.- С. 103-104.

180. Следственный осмотр. – М., 1957, – 198 с.

181. Слідчий огляд: сутність, види, тактика проведення огляду місця події і тактика використання техніко криміналістичних засобів та спеціальних знань: Монографія / Комаха В.О. та інші; [За загальною редакцією Комахи В.О.]; Одеська національна юридична академія. – Дніпропетровськ, ІМА-прес, 2004. – 396 с.

182. Сокиран М.Ф. Питання застосування звуко-, відеозапису у сфері доказування по кримінальних справах / М.Ф. Сокиран // Спеціальна техніка у правоохоронній діяльності : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. Ч. 2. – К.: Нац. акад. внутр. справ, 2005. – С. 225-227.

183. Сокиран М.Ф. Проблеми використання цифрових технологій для фіксації процесуальної інформації / М.Ф. Сокиран // Вісник Академії адвокатури України. – 2006. – Вип. 5. – С. 136-144.

184. Сокиран М.Ф. Процесуальний статус матеріалів звуко-, відеозапису / М.Ф. Сокиран // Вісник Академії адвокатури України. – 2008. – Вип. 11. – С. 118-124.

185. Сокиран М.Ф. Процесуальні і тактичні питання використання звуко-, відеозапису в кримінальному процесі України: автореф. дис. канд. юрид. наук, спеціальності 12.00.09 / М.Ф. Сокиран. – К., 2008. – 20 с.

186. Соя-Серко Л.А. Организация следственного действия. / Л.А. Соя-Серко. – М., 1974. – 263 с.

187. Справочная книга криминалиста. [Руководитель авторского коллектива и ответственный редактор – доктор юридических наук, профессор, Заслуженный деятель науки Российской Федерации Н.А. Селиванов]. – М.: Издательство НОРМА (Издательская группа НОРМА-ИНФРА). – М., 2000. – 727 с.

188. Стахівський С.М. Кримінально-процесуальні засоби доказування: автореф. дис. докт. юрид. наук, спеціальності 12.00.09. С.М. Стахівський. – К., 2005. – 31 с.

189. Строгович М.С. Курс советского уголовного процесса. В 2-х т. / Строгович М.С. – М.: Наука, 1968. – Т. 1: Основные положения науки советского уголовного процесса. – 470 с.

190. Теория доказательств в советском уголовном процессе [Отв. ред. Жогин Н. В.] – М.: Юрид. лит.-ра, 1973. – 735 с.

191. Тертышник В.М. Теория доказательств. / В.М.Тертышник, С.А. Слинько. – Харьков, 1988. – 436 с.

192. Тертышник В.М. Взаимодействие следователя с иными подразделениями органов внутренних дел при расследовании преступлений. / В.М. Тертышник, С.А. Слинько. – Харьков, 1995. – 327 с.

193. Тетерин Б.С. О способах собирания доказательств в уголовном процессе / Б.С. Тетерин. // Правоведение. – 1964. – № 2. – С. 67-72.

194. Трофимов А.М. Виды кинодокументов и их процессуальное оформление. – Труды ВСШ МВД СССР, вып. 3. / Трофимов А.М. – Волгоград, 1970.

195. Трусов А.И. Основы теории судебных доказательств. / Трусов А.И.

місця події, які або взагалі не було оглянуто під час первинного огляду, або було оглянуто недостатньо ретельно. В таких випадках огляду підлягає не все місце події, а тільки окремі його об'єкти або ділянки.

Здійснення огляду місця події передбачає його підпорядкування певним принципам, до яких належать такі:

– *єдине керівництво оглядом*. Слідчому, який оглядає місце події, підпорядковуються всі інші учасники (слідчі, працівники органів дізнання, спеціалісти та інші особи). Якщо справа дуже складна, керівництво оглядом може взяти на себе прокурор, начальник слідчого відділу або прокурор-криміналіст. Керівник огляду відповідає за його проведення, повне та об'єктивне дослідження обстановки, фіксацію перебігу та результатів огляду;

– *своєчасність огляду*. З оглядом не зволікають і проводять його відразу після повідомлення про подію. Це невідкладна й початкова слідча дія. Огляд здійснюють у будь-який час доби, а за несприятливих умов можливе його перенесення та продовження в денний час;

– *плановірність огляду* – це суворе дотримання криміналістичних рекомендацій щодо застосування тактичних та організаційних прийомів огляду (визначення меж, вихідної точки, послідовності дослідження території, які докази шукати тощо);

– *об'єктивність, всебічність і повнота огляду*. Всі ділянки, об'єкти, які так чи інакше пов'язані з механізмом події й несуть будь-яку інформацію, потрібно виявити, зафіксувати, дослідити. Джерела інформації невидимих слідів вилучають відповідно до механізму злочину та згідно з відображенням ними доказової інформації (наприклад, слід запаху, мікрочастинок нашарування);

– *застосування науково-технічних засобів і суворе дотримання криміналістичних правил поводження з матеріальними джерелами доказової інформації*.

1.2. Етапи огляду місця події

Учасниками огляду місця події є слідчий, співробітники карного розшуку, експерти, дільничні інспектори, відповідні спеціалісти, обвинувачений, підозрюваний, потерпілий, свідки. Огляд здійснюють у присутності понятих. Таким чином, в огляді беруть участь безпосередні виконавці та особи, що повинні бути присутніми. Функціональні обов'язки в них різні.

Огляд місця події складається з кількох етапів: підготовчого; робочого – безпосередній огляд; заключного.

Підготовчий етап включає діяльність слідчого:

– до виїзду на місце події;

– на місці події.

До виїзду на місце події слідчий зобов'язаний виконати такі підготовчі дії: – одержати вичерпну інформацію про подію, визначити, чи організовано охорону місця події, чи надано невідкладну медичну допомогу потерпілому, чи вжито заходів щодо ліквідації шкідливих наслідків;

– дати вказівки про вжиття зазначених вище заходів, якщо цього не

зроблено;

- визначити склад та викликати членів СОГ;
- підготувати необхідні технічні засоби для забезпечення виїзду на місце події та здійснення огляду (зв'язок, транспорт, технічні комплекти);
- запросити та забезпечити участь необхідних учасників у проведенні огляду: понятих, громадських помічників, потерпілих, свідків та інших.

Після прибуття на місце події слідчий зобов'язаний:

- переконатися, що вжито заходів з охорони місця події, надання допомоги потерпілим, ліквідації наслідків події;
- за необхідності вжити додаткових заходів з охорони місця події та ліквідації шкідливих наслідків злочину.

На цьому етапі слідчий у разі необхідності проводить коротке опитування свідків і потерпілих, дає завдання оперативним працівникам щодо встановлення можливих потерпілих і свідків події, усуває сторонніх з місця події, визначає функції кожного з учасників огляду і роз'яснює їм їх права та обов'язки.

Робочий етап – безпосередній огляд місця події – починається із загального огляду, під час якого слідчий ознайомлюється з обстановкою місця події, визначає межі огляду, висуває версії стосовно події. На основі отриманих відомостей слідчий формує завдання оперативним працівникам (застосування розшукового собаки, організація пошуку злочинця за свіжими слідами, збирання інформації, виявлення свідків), складає план детального огляду, вибирає методи й засоби дослідження обстановки місця події, здійснює орієнтуючу та оглядову зйомку місця події. Детальний огляд передбачає глибоке і всебічне дослідження місця події, об'єктів з метою виявлення слідів злочину. Під час загального огляду слідчий досліджує об'єкти у статичному стані, а при детальному – може переміщувати предмети з метою дослідження, спочатку зафіксувавши їх на місці виявлення. Під час детального огляду здійснюється вилучення матеріальних джерел (слідів), їх упакування, фіксація.

Заключний етап – фіксація результатів огляду місця події – полягає в узагальненні й аналізі зібраної інформації, вирішенні повністю або частково завдання та мети огляду. Визначається, які об'єкти обстановки доцільно оглянути додатково, які об'єкти ще необхідно вилучити. Слідчий може вважати огляд завершеним, якщо на всі питання, що впливають з події злочину, одержано певну інформацію (встановлено механізм, спосіб вчинення, виявлено ознаки злочинця тощо).

Під час загальної та детальної стадій огляду слідчий занотовує отриману інформацію, а після завершення огляду складає протокол огляду. Якщо огляд складний, то протокол готують під час робочої стадії. Досить часто слідчий доручає писати протокол одному з членів СОГ, а сам диктує результати дослідження обстановки місця події. Така процедура є більш економною та доцільною. Паралельно результати дослідження місця події можна записати на магнітофон.

На заклічному етапі складають плани місця події, схеми та інші додатки до протоколу огляду місця події.

М.В. Салтевський, Ю.С. Гапонов. – Киев, 1974.

164. Салтевський М.В. Сучасні проблеми збирання доказової інформації технічними засобами / М.В. Салтевський // Теорія і практика збирання доказової інформації технічними засобами на попередньому слідстві. – Київ, 1980. – С. 12.

165. Самойлов Г.А. Следы запаха: закономерности возникновения и их информационно-криминалистическое значение / Г.А. Самойлов // Вопросы судебной экспертизы, вып. 12. – Баку, 1971. – 326 с.

166. Сафонов А.А. Правовые проблемы применения компьютерных технологий в криминалистической фотографии / А.А. Сафонов // Вестник криминалистики. Вып. 2. – 2002. – С. 88.

167. Сборник лекций по криминалистике: Криминалистическая техника [под ред. Снеткова В.А., Кисина М.В.]. – М., 1963. – 200 с.

168. Селиванов Н.А. Вещественные доказательства (Криминалистическое и уголовно-процессуальное исследование). / Селиванов Н.А. – М.: Юрид. лит-ра, 1971. – 199 с.

169. Селиванов Н.А. Научно-технические средства при расследовании преступлений / Н.А. Селиванов // Соц. законность, 1961, № 9.

170. Селиванов Н.А. Основания и формы применения научно-технических средств и специальных знаний при расследовании преступлений / Н.А. Селиванов // Вопросы криминалистики, вып. 12. – М., 1964. – С. 23.

171. Селиванов Н.А. Советская криминалистика: Система понятий. / Селиванов Н.А. – М.: Юрид. литра, 1982. – 150 с.

172. Селиванов Н.А. Судебно-оперативная фотография. / Селиванов Н.А. – М., 1955. – С. 18.

173. Селиванов Н.А. Первоначальные следственные действия. / Н.А. Селиванов, В.И. Терсбилов. – М.: Юрид. лит-ра, 1969. – 296 с.

174. Селиванов Н.А. Судебная фотография: Учебное пособие. / Селиванов Н.А., Эйсман А.А. – М.: Юрид. литра, 1965. – 231 с.

175. Семенцов В.А. Концептуальные основы системы следственных действий в досудебном производстве: Автореф. дисс... на соискание уч. степени док. Юрид. наук. Специальность: 12.00.09 – Уголовный процесс; Криминалистика и судебная экспертиза; Оперативно-розыскная деятельность. / В.А. Семенцов. – Екатеринбург, 2006. – 60 с.

176. Семенцов В.А. Технические средства фиксации содержания и результатов следственных действий / В.А. Семенцов // Вестн. Оренбургского государственного ун-та. – 2006. – № 3. – С. 157-162.

177. Силкин П.Ф. Сущность криминалистической фотографии как средства передачи доказательственной информации. – Труды ВШ МВД СССР, вып. 34. / Силкин П.Ф. – М., 1972. – С. 169.

178. Сильнов М.А. Вопросы прокурорского надзора за использованием технических средств при производстве следственных действий / М.А. Сильнов // Уголовное право – 2000. № 2. – С. 77-78.

179. Сильнов М.А. К вопросу о допустимости использования цифровых технологий в доказывании при расследовании преступлений / М.А. Сильнов // Вестник Российского университета дружбы народов. Серия юридические

Полевой // «Социалистическая законность», 1963, № 4, стр. 50-51.

147. Попов В.И. Осмотр места происшествия. / Попов В.И. – М.: Гоеюриздат, 1959. – 231 с.

148. Порубов Н.И. Использование научно-технических средств для фиксации допроса / Н.И. Порубов // Использование научных методов и технических средств в борьбе с преступностью. – Минск, 1965, – С. 51.

149. Постика І.В. Судова (криміналістична) фотографія: теорія і практика: Монографія. / Постика І.В. – Одеса: Юридична література, 2002. – 296 с.

150. Потапов С.М. Судебная фотография. / Потапов С.М. – М., 1926, – С. 5.

151. Проблемы охраны прав и интересов осужденного. – Сборник научных трудов. – Кемерово.: Кем. ГУ, 1985. – 151 с.

152. Ахпанов А.Н. Проблемы участия понятых в уголовном судопроизводстве / А.Н. Ахпанов, А.Л. Хан, Т.А. Ханов // Проблемы социально-экономических процессов и законодательства Республики Казахстан. Сборник научных трудов Карагандинского Филиала Университета им. Д.А. Кунаева. Вып. 3. – Караганда, 2003.

153. Проект Основ уголовного судопроизводства Союза ССР и союзных республик // Социалистическая законность. – 1990. – №3. – С. 34.

154. Пунда О.О. Використання даних, одержаних в результаті застосування науково-технічних засобів, для доказування в кримінальному процесі: автореф. дис. канд. юрид. наук, спеціальності 12.00.09 / Пунда О.О. – К., 2002. – 20 с.

155. Пюсса О.К. О фиксации доказательств следователем / О.К. Пюсса // Вопросы советской криминалистики: Реф. Всесоюз. науч. совещ. по криминалистике. – Алма-Ата, 1959. – С.42-44.

156. Разумов Э.А. Осмотр места происшествия. / Э.А. Разумов, Н.П. Молибога. – К.: РИО МВД Украины, 1994. – 672 с.

157. Ратинов А.Р. Вопросы познания в судебном доказывании / А.Р. Ратинов // Сов. государство и право, 1964, № 8.

158. Розенблит С.Я. Возможности использования звукозаписи при производстве следственных и судебных действий / С. Я. Розенблит // Вопросы криминалистики, вып. 10. – М., 1964. – С. 80.

159. Розенталь М.Я. Справочник следователя (обязательный минимум действий по уголовным делам некоторых категорий и рекомендации по отдельным вопросам расследования преступлений). / Розенталь М.Я. – М., 1992. – С. 68-74.

160. Роцин А.Н. Книга криминалиста. Практическое пособие. / Роцин А.Н., Биленчук П.Д., Омельченко Г.Е. – К.: В-во «Україна». – 1995. – 413 с.

161. Ряшев В. Видеоманитонфон – в помощь следователю / В. Ряшев // Соц. законность, 1971, № 9.

162. Сабиров Х.А. Протоколы следственных и судебных действий как вид доказательств в российском уголовном процессе: Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. / Х.А. Сабиров. – Краснодар, 2000. – 182 с.

163. Салтевский М.В. Вопросы судебной фотографии и кино съемки. /

1.3. Огляд як метод дослідження

матеріальних джерел інформації

Огляд – це не тільки слідча дія, а й криміналістичний метод дослідження, який використовують як у зв'язку з оглядом місця події, так і під час інших слідчих дій, наприклад, при обшуку, вилученні, впізнанні тощо. Суть огляду як методу не можна ототожнювати із слідчим оглядом, у ході якого виконують оглядові дії (безпосереднє чуттєве сприйняття і дослідження об'єкта) та застосовують інші методи (наприклад, вимірювальні, фотографічні, методи моделювання тощо).

Метод огляду як тактичний пізнавальний прийом має ознаки самостійного методу, методу дослідження та характеризується:

- безпосереднім сприйняттям;
- органолептичним та інструментальним дослідженнями;
- аналітичною діяльністю.

Методи здійснення огляду класифікують за різними підставами:

- за послідовністю здійснення та глибиною дослідження – на *загальний* і *детальний*;
- за характером дослідження умовно поділяють на *статичний* і *динамічний*;
- за обсягом дослідження — на *вибірковий (суб'єктивний)* і *суцільний (об'єктивний)*;
- за напрямком руху під час огляду – на *ексцентричний, концентричний, фронтальний, секторний, вузловий*.

Загальний огляд здійснює слідчий з метою ознайомлення з обстановкою на місці події, отримання уявлення щодо характеру події, яка мала місце. На підставі оцінки обстановки місця події визначають межі території, що підлягає огляду, порядок руху учасників огляду, методи дослідження окремих елементів та обстановки. У процесі загального огляду визначають план подальшого детального огляду окремих ділянок або об'єктів. *Детальний огляд* передбачає ретельне вивчення обстановки загалом та кожного об'єкта на місці події окремо.

Статичним методом певний предмет або об'єкти обстановки місця події досліджують у статиці (стані спокою) без їх переміщення у просторі. Всю обстановку та об'єкти місця події оглядають і досліджують у тому вигляді, в якому вони були виявлені, без будь-кого переміщення або змін. *Динамічний метод* передбачає дослідження в динаміці, тобто об'єкт можна переміщувати, брати в руки, оглядати з усіх боків, описувати, моделювати, вимірювати. Але впливати на предмет та змінювати його не можна. Під час динамічного огляду з дотриманням прийомів криміналістичної техніки вилучають сліди та інші речові докази, які до цього були зафіксовані у незмінному вигляді

При *вибірковому (суб'єктивному) огляді* досліджують обстановку тільки в місцях розташування слідів злочину, визначених відповідно до механізму його вчинення. *Суцільний (об'єктивний) огляд* – це скрупульозне дослідження всієї території місця події, при якому не залишають поза увагою жоден об'єкт.

Ексцентричний метод огляду пропонує досліджувати місце події, рухаючись за спіраллю, що розгортається від центра до периферії. Цей метод доцільно застосовувати при огляді місця події, яка має свій центр, наприклад, місцезнаходження трупа, місце зіткнення автомобілів при ДТП тощо. Огляд центра події є передумовою для цілеспрямованого виявлення інших слідів, пов'язаних з діями злочинця на місці події. Наприклад, при виявленні трупа із слідами застосування вогнепальної зброї необхідно шукати стріляні гільзи або інші сліди застосування вогнепальної зброї, саму зброю. *Концентричний метод* – це дослідження місця події за спіраллю, що згортається від периферії до центра. Цей метод найдоцільніше використовувати у тому разі, коли немає чітко визначеного центра місця події і проведення огляду пов'язано з виявленням слідів підходу та відходу злочинця з місця події або виявленням інших слідів і речових доказів. *Фронтальний метод* огляду передбачає дослідження об'єкта розташованими в лінію засобами під час руху фронтально. Інколи цей метод називають «прочісуванням» території, коли дослідники шикуються у розгорнутий стрій і, рухаючись, обстежують відразу велику територію. Цей метод, як правило, застосовується при огляді значних за площею ділянок на відкритій місцевості. Метод *секторного огляду* застосовується в Німеччині. Суть його полягає в тому, що слідчий, перебуваючи в центрі місця події, за компасом визначає напрямок руху по колу, щоразу обмежуючись певним сектором у 30-45°. Оглянувши один сектор, він переходить до наступного і далі, поки коло не замкнеться.

Названі методи огляду в конкретній слідчій дії виступають як *тактичні прийоми дослідження*, адже сама слідча дія є методом пізнання злочину як сукупність систематизованих прийомів і засобів дослідження об'єкта.

Обстановку місця події досліджують за допомогою технічних засобів, які є у слідчій валізі (фотографічна апаратура, засоби роботи зі слідами, допоміжні та вимірювальні). Якщо на місці події присутній необхідний спеціаліст, то він, крім слідчої валізи, використовує спеціалізовані комплекти технічних засобів із пересувної криміналістичної лабораторії. Прокурор-криміналіст, який може брати участь в огляді, користується приладами, що розміщено у валізі прокурора-криміналіста.

Порядок участі спеціаліста в слідчих діях, у тому числі в огляді місця події, визначений ст. 128 КПК України. Слідчий має право запросити до участі в огляді співробітника спеціальних криміналістичних підрозділів, спеціаліста-криміналіста, судмедексперта, інженера з техніки безпеки, гірничої справи, електротехніки, хімії, взагалі будь-якого громадянина, аби його знання відповідали об'єкту дослідження. Спеціаліст за вибором слідчого залежно від характеру злочину повинен бути заздалегідь, ще на стадії підготовки до виїзду на місце пригоди, попереджений про те, що він потрібен.

Слідчий доручає спеціалісту дослідити окремі матеріальні джерела з метою встановлення слідів, їх фіксації, копіювання, опису та інтерпретації з урахуванням спеціальних знань. Спеціаліст допомагає слідчому вирішувати питання механізму утворення слідів, визначати місце їх розташування, вибирати засоби фіксації, а інколи – й правильно описувати в протоколі.

И. Налетов // Коммунист. – 1975. – № 17. – С. 74-83.

128. Настанова про діяльність експертно-криміналістичної служби МВС України. – Наказ МВС України від 30.08.99 № 682.

129. Николайчик В.М. Применение кино съемки при расследовании / Николайчик В.М. – М., 1967. – С. 7.

130. Николайчик В.М. Следственный осмотр вещественных доказательств / Николайчик В.М. – М., 1968. – 67 с.

131. Обнаружение, фиксация и изъятие следов: Справочник для следователей и оперативных работников органов внутренних дел [под общ. ред. Зуева Е.И.] – М., 1969. – 142 с.

132. Огляд місця події при розслідуванні окремих видів злочинів: Наук.-практ. посібник [за ред. Н.І. Клименко] – К: Юрінком Інтер, 2005. – 216 с.

133. Ожегов С. И. Словарь русского языка. / Ожегов С.И. – М.: Русский язык, 1985. – 797 с.

134. Осмотр места происшествия по делам о насильственной смерти. Пособие для следователей [под ред. А.В. Дулова, Н.И. Порубова]. – Минск: Мн.: НИИПКК и СЭ, 1995. – 364 с.

135. Осмотр места происшествия при расследовании отдельных видов преступлений: Учебное пособие [под ред. проф. Н.И. Клименко]. – К.: «НВТ Правник», 2001. – 172 с.

136. Осмотр места происшествия. – М.: Госюриздат, 1960. – 379 с.

137. Осмотр места происшествия: Практическое пособие [под ред. А.И. Дворкина]. – М.: Юристъ, 2000. – 336 с.

138. Пальскис Е.Б. Фиксация вещественных доказательств: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук. / Е.Б. Пальскис. – М., 1971. – 23 с.

139. Перебитюк М.В. Правові основи застосування науково-технічних засобів при розслідуванні злочинів / М.В. Перебитюк // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – Юридичні науки. 58-59/2004. – С. 90.

140. Петелин Б.Я. Психология осмотра места происшествия: Лекция. / Петелин Б.Я. – Волгоград: НИ и РИО ВСШ МВД СССР, 1981. – 24 с.

141. Петраускас И.А. Вопросы применения кино съемки в следственной практике / И.А. Петраускас // Криминалистика на службе следствия. Вильнюс, 1967.

142. Петраускас И. Некоторые вопросы применения фотографии и кино съемки в уголовном процессе / И. Петраускас // Экспертиза при расследовании преступлений, вып. 4. – Вильнюс, 1965. – С. 54.

143. Петраускас И.А. Вопросы применения кино съемки в следственной следствия / Петраускас И.А. – Вильнюс, 1967. – 361 с.

144. Подголин Е.Е. Запись показаний при проверке на месте / Е.Е. Подголин // Социалистическая законность, 1986, № 5. – С. 32.

145. Подголин Е.Е. Теория и практика фиксации доказательств на предварительном следствии: автореф. канд. дис. / Е.Е. Подголин. – М., 1970, – 21 с.

146. Полевой Н. Кинодокументы как судебные доказательства / Н.

- Макаров, К.С. Скоромников // Труды Высшей школы МВД СССР, вып. 34. – М., 1972. – С. 135.
110. Максutow И.Х. Осмотр места происшествия: Пособие для студентов. / Максutow И.Х. – Л.: Изд-во Ленинградского ун-та, 1965. – 40 с.
111. Манцветова А.И. Методы фиксации результатов осмотра места происшествия: автореф. канд. дис. / А.И. Манцветова – М., 1949. – 24 с.
112. Марков О.В. Вопросы теории и практики применения видеозаписи на предварительном следствии / О.В. Марков // Вопросы совершенствования предварительного следствия. – Ленинград, 1980. – С. 92.
113. Матеріали кримінальної справи № 240331 за обвинуваченням Л. у вчиненні злочину, передбаченого ч. 2 ст. 185 КК України // Архів Івано-Франківського місцевого суду. – 156 с.
114. Матеріали кримінальної справи № 263924 // Архів Івано-Франківського місцевого суду. – 182 с.
115. Матеріали кримінальної справи № 264002 за обвинуваченням К. у вчиненні злочину, передбаченого ч. 3 ст. 185 КК України // Архів Івано-Франківського місцевого суду. – 2006. – 74 с.
116. Матеріали кримінальної справи № 276683 // Архів Івано-Франківського міського суду. 124 с.
117. Миньковский Г.М. Процессуальные вопросы применения новых научно-технических средств фиксации результатов следственных действий / Г.М. Миньковский // Практика применения нового уголовно-процессуального законодательства. – М., 1962.
118. Мирский Д.Я. Некоторые вопросы процессуальной регламентации звукозаписи, фото- и кинодокументов при производстве следственных действий / Д.Я. Мирский // Сборник аспирантских работ. – Свердловск, 1969, – С. 209.
119. Митрус Е.А. Применение кинематографических средств в расследовании преступлений / Е.А. Митрус // Криминалистика и судебная экспертиза, вып. 3. Киев, 1966.
120. Михайлов А.И. Письменная речь при производстве следственных действий / А.И. Михайлов, Е.Е. Подголин. – М., 1980. – 94 с.
121. Михайлов О.А. Электронные документы в архивах. / Михайлов О.А. – М.: Диалог – МГУ, 2000. – 325 с.
122. Михеенко М. М. Доказывание в советском уголовном судопроизводстве / Михеенко М. М. – Киев: Вища школа, 1984. – 133 с.
123. Михеенко М.М. Кримінальний процес України: Підручник. / Михеенко М.М., Нор В.Т., Шибіко В.П. – Київ: Либідь, 1992. – 431 с.
124. Найдис И.Д. Применение кино съемки при расследовании преступлений и использование кинодокументов как источников уголовно-судебных доказательств. дисс. ... канд. юрид. наук. / Найдис И. Д. – М., 1967.
125. Найдис И. Кинодокументы в судебном процессе / И. Найдис, С. Владимиров // Соц. законность, 1963, № 12.
126. Найдис И.Д. Судебная кинематография и видеозапись. / Найдис И.Д. – Харьков: Вища школа, 1986. – 200 с.
127. Налетов И. Методологические функции принципа причинности /

Спеціаліст може використовувати спеціальні лабораторні методи дослідження, обов'язково пояснивши перед тим усім учасникам огляду потрібні методи і засоби, детально описувати тактику їх застосування та одержані результати. Будь-яких висновків у протоколі з приводу виявлених слідів експерт не має права робити. Такі висновки слідчий використовує для вибору тактичних прийомів огляду, висунення слідчих версій, планування розшуку злочинця та встановлення інших обставин.

Для точного встановлення механізму злочину під час огляду місця події особливого значення набувають виявлені *негативні обставини* – такі зміни в обстановці, які суперечать механізму взаємодії, тобто сліди на місці події є, але їх не повинно бути, і навпаки, слідів немає, але вони обов'язково повинні бути. Наприклад, виявлено труп з ушкодженнями великих судин, а на місці події крові немає, хоча повинна бути. Негативна обставина свідчить, що ушкодження завдано не в тому місці, де було знайдено труп, а в іншому. Або на шії трупа, який вийняли з петлі, відсутня странгуляційна борозна. Це означає, що смерть настала не внаслідок повішення, а труп був підвішений після вчинення вбивства.

1.4. Фіксація результатів огляду місця події

До основних прийомів фіксації огляду місця події належать такі: *протоколювання; фотографування, відеозапис, кінозйомка, звукозапис; копіювання та моделювання; вимірювання, складання планів і схем; вилучення предмета разом із слідами.*

Основним способом фіксації результатів огляду місця події є протоколювання. Складання протоколу місця події потребує дотримання низки певних вимог: протокол повинен бути повним і містити детальний опис окремих слідів та інших обставин злочину; всі виявлені об'єкти, предмети та обставини місця події мають бути зафіксовані у протоколі огляду місця події точно у такому самому вигляді, в якому вони перебували у момент здійснення огляду та спостерігалися слідчим. Якщо до обстановки місця події вносилися певні зміни, то факти внесення таких змін повинні бути встановлені слідчим за допомогою проведення інших слідчих дій – допитів, експертиз, відтворення обстановки та обставин події тощо.

Протокол огляду місця події складається з трьох основних частин: вступної, описової та заключної.

У *вступній частині* протоколу зазначається таке: час і місце складання протоколу; посада та прізвища осіб, які проводили огляд і брали участь у його проведенні, прізвища та адреси понятних; підстави для здійснення огляду та посилання на відповідні норми КПК України; позначки про роз'яснення учасникам огляду і понятним їх прав і обов'язків; умови, в яких проводився огляд; час початку та закінчення огляду.

Описова частина містить відомості про загальну обстановку на місці події і всі фактичні дані щодо справи, викладені у тій послідовності, в якій їх було виявлено. Результати огляду описуються від загального до окремого. Спочатку зазначається характеристика навколишньої місцевості, межі

території, яка підлягає огляду, загальна характеристика місця події, окремі сліди і предмети. Виявлені на місці події предмети та сліди описують за такими правилами: зазначається їх назва або найменування, місцезнаходження, розмір, форма, колір, загальні та окремі ознаки, взаємне розташування, а також розташування щодо визначених орієнтирів, способи виявлення і вилучення. В протоколі не повинні зазначатися властивості об'єктів, що не можуть бути встановлені безпосереднім спостереженням без здійснення експертного або лабораторного дослідження. Протокол складається з дотриманням логіки, чіткими і зрозумілими фразами.

Заключна частина протоколу містить відомості щодо вилучених предметів та слідів, умов і методів їх фіксації (фото, кіно, відеозйомка, дані про чутливість плівки, умови зйомки, параметри зйомки) та вилучення (копіювання на дактоплівку, виготовлення гіпсового зліпка тощо). У цій частині протоколу зазначається про наявність або відсутність зауважень понятих та інших учасників огляду щодо порядку огляду, вилучення слідів та інших предметів, а також інших дій, вчинених слідчим. Протокол підписує слідчий, а також поняті та інші учасники огляду.

До протоколу огляду місця події можуть додаватися плани, схеми місця події, фотознімки, кіно та відеоплівка.

Усі технічні засоби, які використовують для фіксації процесу огляду та його результатів, можна згрупувати у такий спосіб:

- фотографічні;
- кінематографічні;
- відеозаписуючі;
- звукозаписуючі;
- вимірювальні;
- моделюючі;
- аналітичні;
- пошукові;
- кібернетичні.

Юристь, 1999. – 438 с.

91. Криминалистический атлас цветов / ОТУ МВД СССР. – Харьков: ХПКФ. – Б.г.и. – 98 с.

92. Криміналістика: Підруч. для слухачів, ад'юнктів, викладачів вузів системи МВС України / П.Д. Біленчук, О.П. Дубовий, М.В. Салтевський, П.Ю. Тимошенко. [за заг. ред. акад. П.Д. Біленчука.] – К.: АТІКА, 1998. – 416 с.

93. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 р. // Відомості Верховної Ради, 2001, № 25-26, ст.131.

94. Кримінальний кодекс України. Затверджений Законом від 28.12.60 // Відомості Верховної Ради, 1961, № 2. ст.14.

95. Кримінально-процесуальний кодекс України. Затверджений Законом від 28.12.60 р. [<http://www.rada.gov.ua/>].

96. Ларин А.М. Работа следователя с доказательствами. / Ларин А.М. – М.: Юрид. лит-ра, 1966. – 156 с.

97. Леви А.А. Научно-технические средства в уголовном судопроизводстве. / Леви А.А. – М., 1981, – 124 с.

98. Леви А.А. Звукозапись и видеозапись в уголовном судопроизводстве. / А.А. Леви, Ю.А. Горинов. – М.: Юрид. лит., 1983.

99. Леви А.А. Звукозапись в Московском областном суде / А.А. Леви // Соц. законность, 1971, № 1.

100. Леви А.А. Организация осмотра места происшествия. / Леви А.А. – М., 1970. – 128 с.

101. Леви А.А. Осмотр места происшествия: Справочник следователя. – 2-е изд. / А.А. Леви. – М.: Юрид. лит., 1982. – 272 с.

102. Лобойко Л.М. Кримінально-процесуальне право: Курс лекцій: Навч. посібник. / Лобойко Л.М. – К.: Істина, 2005. – 456 с.

103. Лузгин И.М. Методологические проблемы расследования. / Лузгин И.М. – М.: Юрид. литра, 1973. – 215 с.

104. Лупинская П.А. Доказывание в советском уголовном процессе: Учебное пособие. / Лупинская П.А. – М., 1966. – 102 с.

105. Лысов Н.Н. Криминалистическое учение о фиксации доказательственной информации в деятельности по выявлению и раскрытию преступлений: автореф. дис. ... докт. юрид. наук. / Н.Н. Лысов – М., 1995. – 63 с.

106. Макалинский П.В. Практическое руководство для судебных следователей, состоящих при окружных судах. / Макалинский П.В. – СПб: Тип. Лебедева Н.А., 1890. – 4.2. – IV. – 774 с.

107. Макаров А.М. О доказательственном значении материалов, полученных в результате применения научно-технических средств. / А.М. Макаров // Актуальные проблемы доказывания в советском уголовном процессе. – М, 1981, – С. 72.

108. Макаров И.В. Понятие, сущность и система методов фиксации в криминалистике / И.В. Макаров // Труды Высшей школы МВД СССР. – М.: НИ и РИО, 1971. – Вып. 31. – С. 83-85.

109. Макаров И.В. Видеозапись – новое средство фиксации / И.В.

доказательств / В.Я. Колдин // Соц. законность. – М., 1963. – № 1. – С. 68-70.

71. Колдин В.Я. Предмет и задачи фиксации вещественных доказательств / В.Я. Колдин // Тезисы докладов на межвузовской конференции по криминалистике 20-22 декабря 1960 г. – М., 1961. – С. 1-10.

72. Колмаков В.П. Следственный осмотр. / Колмаков В.П. – М.: Юридическая литература, 1969. – 196 с.

73. Колмаков В. Способы собирания и закрепления судебных доказательств / В. Колмаков // «Социалистическая законность», 1955. № 4. – С. 32-33.

74. Коломиец В.Я. Использование звукозаписи в организации труда работников органов внутренних дел / В.Я. Коломиец // Сборник статей адъюнктов и соискателей. – М., 1969. (Высшая школа МВД СССР). – 113 с.

75. Коновалова В.Е. Правовая психология: Учеб. пособ. / Коновалова В.Е. – Х.: Консум, 1997. – 160 с.

76. Копьева А.Н. Процессуальный режим микроследов нуждается в разработке. / А.Н. Копьева // Сибирские юридические записки, вып. 4. Иркутск-Омск, 1974. – С. 192.

77. Король В.В. Досудовое провадження у кримінальних справах: Навчальний посібник / В.В. Король. – Івано-Франківськ: Гостинець, 2006. – 228 с.

78. Коршунов В.М. Следы на месте происшествия. Обнаружение, фиксация, изъятие / Коршунов В.М. – М., 2001.

79. Костикова Н.А. Значение звуковой информации для раскрытия и расследования преступлений в современных условиях / Н.А. Костикова // Российское право в Интернете. – 2006. – № 3.

80. Кофанов А.В. Судова (криміналістична) фотографія: Навч. посіб. / А.В. Кофанов, О.Л. Кобилянський. 2-ге вид. – К.: Унів. вид-во ПУЛЬСАРИ, 2006. – 384 с.

81. Кофанов А.В. Криміналістична техніка: Навч. посіб. / А.В. Кофанов, О.Л. Кобилянський та ін.; За ред. А.В. Кофанова. – К.: «КІЙ», 2006. – 456 с.

82. Криминалистика / [под ред. П.Ф. Пантелеева, Н.А. Селиванова.] – М., 1984. – С. 123-125.

83. Криминалистика / [под ред. А.Н. Васильева.] – М., 1980. – С. 105-107.

84. Криминалистика / [под ред. Образцова В.А.] – М.: Юрист, 1995. – 592 с.

85. Криминалистика / [под ред. Р.С. Белкина, И.М. Лузгина], – М 1978. – 909 с.

86. Криминалистика. – М., Изд-во ВЮЗИ, 1966. – 312 с.

87. Криминалистика. Учебник / [под ред. проф. И.Ф. Крылова.] – Ленинград.: Изд-во Ленинградского ун-та., 1976. – 592 с.

88. Криминалистика: Учеб. пособ. / [за ред. А.В. Дулова.] – Мн.: НКФ «Экоперспектива», 1996. – 415 с.

89. Криминалистика: Учебник / [отв. ред. Н.П. Яблоков.] 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Юрист, 2001. – 718 с.

90. Криминалистическая фотография и видеозапись: Учебно-практическое пособие. [под редакцией профессора Е.П. Ищенко]. – М.:

РОЗДІЛ 2. ПОНЯТТЯ ТА ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ЗНАЧЕННЯ ПРОТОКОЛУ ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ

Огляд місця події як слідча дія набуває значення для справи лише в тому випадку, якщо його результати будуть належним чином процесуально оформлені, тобто якщо будуть дотримані всі процесуальні умови огляду, які включають встановлену законом фіксацію результатів огляду. Прокурор, що вивчає справу, суд, що розглядає її по суті, апеляційна чи касаційна інстанція можуть судити про обстановку, об'єктивність, методичність і своєчасність огляду місця події лише за тими процесуальними документами, які відображають огляд і є у справі.

Найбільш розповсюдженим методом вербально-графічної фіксації доказової інформації є протоколювання (протокол в кримінальному процесі – це процесуальний документ, що складається для закріплення ходу, змісту та результатів слідчої дії, а також для підтвердження виконання вимог процесуального закону¹, що виражається у вербальній (словесній) формі фіксації доказової інформації в протоколі слідчої дії. Протоколи слідчих дій – це письмові акти органів досудового слідства, що відповідають вимогам кримінально-процесуального закону, які складаються в ході або безпосередньо після закінчення слідчих дій, і в яких описуються хід і результати проведених дій, а також обставини, що мають значення для кримінальної справи.

Поширеність розглянутого методу фіксації пояснюється кількома причинами.

По-перше, цьому сприяє позиція законодавця, який зобов'язує складати протоколи всіх слідчих дій (ст. 84 КПК України).

По-друге, поширеність вербального методу криміналістичної фіксації доказової інформації обумовлена різноманітністю об'єктів фіксації, що можуть бути відображені шляхом їх опису. До них, в основному, відносяться; а) заяви, зауваження і показання; б) дії і процеси; в) матеріальні утворення, їх ознаки, властивості і стани – люди, трупи, тварини, речі, документи, обстановка, транспортні засоби та цілий ряд інших об'єктів, що зустрічаються в процесі розслідування злочинів і які нерідко виступають як носії доказової інформації.

Для єдності сприйняття та застосування на практиці необхідно в статті 32 КПК України визначити поняття протоколу: *протокол – процесуальний документ, в якому у письмовій формі фіксуються факт, зміст і результати процесуальних дій, що проводяться дізнавачем, слідчим, прокурором на досудовому слідстві і судом у судовому розгляді кримінальних справ.*

¹ Аленин А.П. Виды и система следственных действий // Правоведение. – С.-Пб.; Изд-во С.-Петербург. ун-та, 2004. – № 1. – С. 87-102.

Розглянутий метод криміналістичної фіксації доказової інформації історично найстаріший і порівняно простий, що робить його загальнодоступним.

Виходячи із змісту ст. 190, 191 КПК України, в проколі огляду повинні фіксуватися обстановка події, сліди злочину, речові докази та інші обставини, що спостерігалися учасниками слідчої дії².

Протоколювання, відповідно до ст. 195 КПК України, є обов'язковим методом криміналістичної фіксації доказової інформації і законодавець вимагає, щоб у протоколі описувалося все, що було виявлено, у тій послідовності, у якій це відбувалося, і в тому самому вигляді, у якому спостерігалося під час проведення дії.

Однак це положення не є новим, оскільки ще наприкінці позаминулого століття видатні вітчизняні процесуалісти вказували на об'єктивність огляду, яка полягала в описі предмета, «не переслідуючи ніякої мети, крім точного його зображення»³.

Той, хто пише протокол огляду має пам'ятати, що, на підставі його огляду будуть робити різні висновки, що його будуть використовувати самим різноманітним способом, згодом, уже під час судового слідства.

Скласти цілком об'єктивний протокол огляду – справа складна, яка вимагає мистецтва і навиків. Набагато легше написати яке-небудь пересічне логічне міркування, ніж повно й об'єктивно описати будь-яку звичайну кімнату, у якій багато різноманітних предметів і слідів. Відомий вітчизняний судовий слідчий П.В. Макалінський у позаминулому столітті писав, що «В окремих випадках, тільки при самих нескладних оглядах, можна писати цей протокол прямо на чисто; якщо це не можливо, то варто робити детальні замітки олівцем, з яких по закінченні огляду і складають на місці огляду протокол. Остання умова дуже важлива в тому відношенні, що при складанні протоколу можуть виникнути сумніви чи непорозуміння щодо правильності викладеного, які на місці одразу ліквідуються новим оглядом»⁴.

При складанні протоколу необхідно керуватися правилами, передбаченими ст. 85 і 195 КПК України, та дотримуватися вимог, розроблених криміналістичною наукою. Основні з них полягають в тому, що протокол повинен повно і точно відображати фактичну картину, виявлену на місці події.

² Король В.В. Досудове провадження у кримінальних справах: Навчальний посібник. – Івано-Франківськ: Гостинець, 2006. – с.123.

³ Слідчий огляд: сутність, види, тактика проведення огляду місця події і тактика використання техніки криміналістичних засобів та спеціальних знань: Монографія / Комаха В.О. та інші; За загальною редакцією Комахи В.О.; Одеська національна юридична академія. – Дніпропетровськ, ІМА-прес, 2004. – С. 183.

⁴ Макалінський П.В. Практическое руководство для судебных следователей, состоящих при окружных судах. – СПб: Тип. Лебедева Н.А., 1890. – С. 265.

53. Григорович В.Л. Голография в криминалистике. / В.Л. Григорович, Г.В. Федоров. – Мн.: Амалфея, 2003. – 285 с.

54. Гулкевич З.Т. Роль протоколів слідчих дій у доказуванні в кримінальних справах / З.Т. Гулкевич // Вісник Львівського університету. Серія юридична. – 2001. – № 36. – С. 576-580.

55. Данисявичюс П.В. Природа и информационная эффективность основных способов фиксации вещественных доказательств. – Сборник трудов, вып.3. / П.В. Данисявичюс, Е.Б. Пальскис. – Вильнюс, 1968, – С. 43.

56. Дмитриев Е.Н. Проблемы применения цифровой фотографии при расследовании уголовных дел: Дис. ... канд. юрид. наук. Специальность: 12.00.09 – Уголовный процесс; Криминалистика и судебная экспертиза; Оперативно-розыскная деятельность. / Е. Н. Дмитриев. – М., 1998. – 24 с.

57. Допрос в советском уголовном процессе и криминалистике. – Минск, 1968. – С. 79.

58. Допрос в советском уголовном судопроизводстве. – Минск, 1973. – С. 258.

59. Жариков Ю.Ф. Терминологические особенности понятия «монтаж» при проведении экспертизы материалов и способов видео-, звукозаписи / Ю.Ф. Жариков, О.В. Рыбальский, И.А. Струк, Ю.О. Голубовский // Криминалистика и судебная экспертиза: Межведом, науч.-метод, сб. – Вып. 51. – К., 2003. – С. 114.

60. Жуков А.А. Информация. / Жуков А.А. – Минск, 1971.

61. Зеликсон Э.С. Процесс доказывания при расследовании и рассмотрении уголовных дел. / Э.С. Зеликсон // Тру-ды КазГУ, сер. юридическая, т. 2. – Алма-Ата, 1956, – С. 140.

62. Зелинский С. Доверие доверчивых / С. Зелинский // Компьютерный журнал СНР. – К., 1998. – № 7. – С. 61.

63. Зинченко И.А. О процессуальной регламентации собирания фотоснимков, кинолент и видеogramм. / И.А. Зинченко // Оптимизация расследования преступлений. – Иркутск, ИГУ, 1982, – С. 116.

64. Ищенко Е.П. Применение синхронной записи звука и изображения при расследовании и судебном рассмотрении уголовных дел: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук. / Е.П. Ищенко. – Свердловск, 1974. – 20 с.

65. Ищенко В.М. Протоколи слідчих і судових дій та інші документи як джерела доказів у кримінальному судочинстві: автореф. дис. канд. юрид. наук, спеціальності 12.00.09. / В.М. Іщенко. – Х., 2001. – 20 с.

66. Карнеева Л.М. О применении стенографии и звукозаписи в следственной работе. / Л.М. Карнеева // Соц. законность, 1966, № 6.

67. Карнеева Л.М. Применим ли магнитофон в следственной работе? / Л.М. Карнеева // Соц. законность, 1963, № 1.

68. Карнеева Л.М. Применение звукозаписи в следственной практике. / Карнеева Л.М., Ратинов А.Р., Хилобок Л.П. – М., 1967. – 253 с.

69. Клименко Н.І. Методи криміналістическої голографії і їх можливості / Н.І. Клименко // Криміналістичний вісник. 2005. – № 2. – С. 61.

70. Колдин В.Я. О процессуальном оформлении вещественных

35. Веселова Ю.А. Протоколирование и дополнительные методы фиксации доказательств в уголовном судопроизводстве: автореф. дисс. на соискание уч. степени канд. юрид. наук. Специальность: 12.00.09 – Уголовный процесс; Криминалистика и судебная экспертиза; Оперативно-розыскная деятельность. / Ю.А. Веселова. – СПб., 2005. – 26 с.

36. Винберг А.И. Доказательственное значение фотоснимков и специальных видов копий в советском уголовном процессе. / А.И. Винберг // Советская криминалистика на службе следствия, вып. 6. – М., 1955.

37. Винберг А.И. Криминалистика. Вып. 1. Введение в криминалистику. / Винберг А.И. – М., 1950, – 241 с.

38. Винберг А.И. Криминалистическая одорология. / А.И. Винберг // Криминалистика на службе следствия. – Вильнюс, 1967. – 183 с.

39. Винберг А.И. Криминалистическая одорология. / А.И. Винберг // Соц. законность, 1971, № 11.

40. Винберг А.И. Предмет и метод советской криминалистики. / А.И. Винберг // Криминалистика. – М., 1950, – 371 с.

41. Винберг А.И. Предмет, задачи и система науки советской криминалистики. / А.И. Винберг // Криминалистика. – М., 1959, – 365 с.

42. Винберг А.И. Фототелеграфия и звукозапись в криминалистике. / Винберг А.И., Эйсман А.А. – М., 1946.

43. Волобуева О.О. Взаємодія слідчого з фахівцями під час збору інформації про особу, що скоїла злочин: автореф. дис. к.ю.н. зі спеціальності: 12.00.09 Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза. / О.О. Волобуева. – К., 2006. – 22 с.

44. Гаврилов Л.Н. Применение специальных фотографических приемов и методов при производстве следственных действий: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук. / Л. Н. Гаврилов. – Л., 1965. – 19 с.

45. Газизов В.А. К вопросу об использовании цифровой фотографии в расследовании преступлений / В.А. Газизов // Вестник криминалистики. Вып. 2. – 2002. – С. 82.

46. Галкин В.М. Средства доказывания в уголовном процессе. Часть 1. / Галкин В.М. – М., 1967. – 352 с.

47. Гейхман И.Л. Основы улучшения видимости в сложных условиях. / И.Л. Гейхман, В.Г. Волков – М., Недра-Бизнесцентр, 1999. – 286 с.

48. Герасун А.А. За применение магнитофона в следственной работе. / А.А. Герасун // – Соц. законность, 1962, № 10.

49. Гора І.В. Криміналістика: Навч. посіб. / Гора І.В. – К.: Алерта, 2005. Ч. І: Криміналістична техніка. – 320 с.

50. Горинов Ю.А. Практика применения и рекомендации по использованию звуко- и видеозаписи на предварительном следствии. / Ю.А. Горинов, И.П. Ефимов. – М., 1979.

51. Горинов Ю. Видеозаписи при расследовании преступлений. / Ю. Горинов, К. Скоромников. – М., 1975.

52. Грановский Г.Л. Экспресс-метод проявления потожировых следов с помощью аллоксана и нингидрина. / Г.Л. Грановский // Физико-химические методы исследования вещественных доказательств. – М., 1966. – С.55-57.

Варто зауважити, що діюча система кримінально-процесуальних норм щодо використання науково-технічних засобів свого часу була зорієнтована на суспільні відносини та рівень розвитку науки й техніки початку 60-х рр., і, незважаючи на деякі зміни та доповнення, внесені до КПК, практично повністю зберегла свої основні риси до цього часу й тому потребує серйозного реформування⁵.

Як наголошувалося в літературі, протокол зберігає своє значення і без доповнюючих його застосувань, хоча програє при цьому в повноті, точності, наочності, переконливості і дохідливості⁶.

В той же час збереження за чинним законодавством технічних засобів фіксації в режимі додатку до протоколу слідчої дії все більше вступає у суперечність з сучасним рівнем злочинності, коли старих, традиційних методів боротьби з нею стає вже не достатньо. Обумовлено це тим, що успіх боротьби зі злочинністю в значній мірі визначається впровадженням в практику розслідування кримінальних справ технічних засобів, у тому числі і тих з них, що призначені для фіксації ходу і результатів проведення слідчих дій.

Ряд учених пропонує звести матеріали технічної фіксації, що додаються до протоколів слідчих дій в самостійний вид доказів шляхом розширення переліку їх джерел. Вперше ця пропозиція була сформульована Н.А. Селівановим і А.А. Леві⁷.

Враховуючи універсальний характер системи джерел доказів, можна знайти в ній місце технічним засобам фіксації, що застосовуються при проведенні слідчих дій. У зв'язку з цим викликає інтерес позиція С.А. Шейфера, який висунув пропозицію про доцільність надання фоно- і відеограм, виготовлених при проведенні слідчих дій, значення окремих доказів, наголосивши при цьому, що кожен з них може використовуватися тільки у поєднанні з протоколом відповідної дії⁸.

Саме шляхом збереження єдності протоколу слідчої дії і матеріалів технічної фіксації, але з наданням доказового значення результатам застосування технічних засобів вбачається вирішення цієї проблеми. У зв'язку з цим пропонуємо доповнити ст. 65 КПК України частиною третьою такого змісту: *«Матеріали застосування технічних засобів фіксації при проведенні слідчих дій допускаються як докази, якщо вони відповідають вимогам, встановленим цим Кодексом, і вказані в протоколі слідчої дії»*.

⁵ Сокиран М.Ф. Процесуальні і тактичні питання використання звуко-, відеозапису в кримінальному процесі України. Автореферат дис. канд. юрид. наук, спеціальності 12.00.09. – К., 2008. – С. 7.

⁶ Карнеева Л.М., Ратинов А.Р., Хилобок Л.П. Применение звукозаписи в следственной практике. – М., 1967. – С. 25.

⁷ Проект Основ уголовного судопроизводства Союза ССР и союзных республик // Социалистическая законность. – 1990. – №3. – С. 34.

⁸ Шейфер С.А. Собрание доказательств в советском уголовном процессе. – Саратов, 1986. – С. 164.

Виникає також необхідність уточнити назву процесуального джерела доказів, вказаного в ч. 2 ст. 65 КПК України *«протоколи слідчих і судових дій»*, шляхом викладу в такій редакції: *«протоколи слідчих, судових дій і матеріали застосування технічних засобів фіксації, що використовувались під час їх провадження»*.

Про доцільність і необхідність такого уточнення свідчить його підтримка практичними працівниками. 82 (62%) з 132 опитаних ними працівників органів досудового слідства, дізнання та суду підтверджують необхідність таких змін до КПК України.

Застосування технічних засобів фіксації не звільняє слідчого від точного дотримання правил складання протоколу, передбачених в законі, оскільки протоколювання є основним і обов'язковим засобом фіксації. Більш того, і в матеріалах технічного запису повинні міститися відомості: а) про місце і дату проведення слідчої дії; б) час її початку і закінчення; в) посаду, прізвище та ініціали особи, що складала протокол; г) прізвище, ім'я та по батькові кожної особи, яка бере участь в слідчій дії, а в необхідних випадках їх адреса та інші дані про особу.

Такі процесуальні умови застосування технічних засобів фіксації при проведенні слідчих дій, які є складними, вимагають витрат додаткового часу. В результаті, як показує практика, технічні засоби фіксації слідчих дій значною мірою втрачають свою ефективність.

Дійсно, протокол слідчої дії у разі застосування технічних засобів фіксації, по суті, містить дублюючу інформацію, що не виправдано ускладнює діяльність слідчого і викликає на практиці критичні зауваження. Найбільш рішучі прихильники оптимізації застосування технічних засобів фіксації висувують пропозицію про повну заміну письмового провадження магнітним записом. Проте повна відмова від складання протоколу представляється передчасною, не дивлячись на всі переваги технічної фіксації перед протоколюванням. Це, вважаємо, питання майбутнього, коли буде створена відповідна правова база і забезпечений належний рівень технічної оснащеності органів досудового розслідування. У сучасних умовах необхідне розумне поєднання протоколювання і технічної фіксації. У кримінальній справі обов'язково повинні бути процесуальний документ, що містить інформацію про застосування технічних засобів фіксації, а також короткий виклад відомостей, отриманих при проведенні слідчих дій.

У зв'язку з цим виникає необхідність доповнити ст. 195 КПК України нормою такого змісту: *«У разі застосування аудіо- і (або) відеозапису в протоколі може викладатися короткий зміст слідчої дії»*.

Дане положення підтримує близько 44 % опитаних нами практичних працівників, що зумовлено пануванням «писемності» в кримінальному процесі України. Практичні працівники, в першу чергу, довіряють традиційному засобу фіксації – протоколу, хоча на даний час технічні засоби довели свою ефективність та надійність і їх ширше застосування позбавило б працівників досудового слідства зайвої «паперової» роботи. Необхідно відмітити, що дане положення на сьогодні носить дискусійний характер, що і підтвердили результати опитування, і більш позитивний результат можливий

1965, № 10.

18. Белкин Р.С. Криминалистика. Проблемы тенденции, перспективы: От теории – к практике. / Белкин Р.С. – М.: Юридическая лит-ра, 1988. – 304 с.

19. Белкин Р.С. Курс криминалистики. В 3-х т.: Криминалистические средства, приемы и рекомендации. / Белкин Р.С. – М.: Юрист, 1997. – Т. 3. – 480 с.

20. Белкин Р.С. Курс криминалистики. В 3-х т.: Общая теория криминалистики. / Белкин Р.С. – М.: Юрист, 1997. – Т. 1. – 408 с.

21. Белкин Р.С. Курс криминалистики. В 3-х т.: Частные криминалистические теории. / Белкин Р.С. – М.: Юрист, 1997. – Т. 2. – 464 с.

22. Белкин Р.С. Собираение, исследование и оценка доказательств. Сущность и методы. / Белкин Р.С. – М.: Наука, 1966. – 295 с.

23. Белкин Р.С. Тактика следственных действий. / Р.С. Белкин, Е.М. Лившиц. – М.: Новый Юрист, 1997. – 176 с.

24. Белоусов А.В. Процессуальное закрепление доказательств при расследовании преступлений. / Белоусов А.В. – М.: ООО Издательство «Юрлитинформ», 2001. – 174 с.

25. Бирюков В.В. Процессуальные и криминалистические аспекты применения электронной фотографии. / В.В. Бирюков // Вісник Луганського інституту внутрішніх справ МВС України. – № 4. – Луганськ, 1998. – С. 149.

26. Бірюков В.В. Використання комп'ютерних технологій для фіксації криміналістичне значимої інформації у процесі розслідування: автореф. дис.... канд. юрид. наук. / В.В. Бірюков. – К.: Нац. акад. внутр. справ України, 2001. – 20 с.

27. Боб Амен. Визуальные эффекты в цифровую эпоху. / Боб Амен. // Мультимедиа – Цифровое видео. – 1998. – №1 – С. 36.

28. Большой энциклопедический словарь / [Гл. ред. Д.М. Прохоров]. – 2-е изд. перераб. и доп. – М.: Большая рос. энцикл., 1998. – 1368 с.

29. Брусиловский А.Е. Свидетельские показания в качестве судебных доказательств. / А.Е. Брусиловский, М.С. Строгович // Методика и тактика следственной работы. – Киев, 1934. – С. 161.

30. Бунге М. Причинность. Место принципа причинности в современной науке. [Пер. с англ. И.С. Шерн-Борисовой и С.Ф. Шушурина / Общ. ред. и послесл. Г.С. Васецкого]. / Бунге М. – М.: Изд-во иностр. лит., 1962. – 512 с.

31. Быховский И.Е. Методика проведения занятий со следователями по осмотру места происшествия по делам об убийствах. / Быховский И.Е., Зарубин Н.П., Найдис И.Д. – М., 1973. – 63 с.

32. Вандер М.Б. Объективизация и удостоверение в процессе предварительного расследования / М.Б. Вандер // Правоведение. – 1991. – №2. – С. 74-81.

33. Вандер М. Цифровая фиксация аудио- и видеoinформации / М. Вандер, А. Холопов // Законность. – 2003. – № 8. – С. 38-55.

34. Веремеев С. А. Цифровая фотография как один из современных методов криминалистической фотографии / С.А. Веремеев, В.А. Зотчев // Экспертиза на службе следствия. Тезисы докладов науч.-практ. конф. – Волгоград: ВЮИ МВД России, 1998. – С. 115-125.

ВИКОРИСТАНА І РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. <http://pravoznavec.com.ua/books/88/4806/27/#chapter>
2. <http://www.bnti.ru/showart.asp?aid=653&lvl=02.01.02>.
3. Абалмазов Е.І. Направленные микрофоны: мифы и реальность / Е.І. Абалмазов // Системы Безопасности. – 1996. – № 4. – С. 26-29.
4. Аленин А.П. Виды и система следственных действий / А.П. Аленин // Правоведение. – С.-Пб.; Изд-во С.-Петербург. ун-та, 2004. – № 1. – С. 87-102.
5. Аленин Ю.П. Выявление и расследование очагов преступлений. Теория и практика: Монография. / Аленин Ю.П. – Одесса: Юрид. ин-т ОГУ, 1996. – 267 с.
6. Аленин Ю.П. Некоторые вопросы взаимодействия следователя и судебного медика при осмотре места происшествия и в ходе судебно-медицинского исследования трупа. / Ю.П. Аленин, Н.Н. Шульга // Криминалистика и судебная экспертиза. – Киев, 1990. – № 41. – С. 34-39.
7. Алексейчук В.І. Огляд місця події: тактика і психологія: дис... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Алексейчук В.І. – Х., 2007. – 240 с.
8. Анищик О.О. Средства закрепления хода и результатов следственных действий и их доказательственное значение: автореф. дис. на соискание уч. степени канд. юрид. наук.: спец. 12.00.09 – Уголовный процесс; Криминалистика и судебная экспертиза; Оперативно-розыскная деятельность. / О.О. Анищик – Самара, 2002. – 20 с.
9. Баев О.Я. Тактика следственных действий: Учебное пособие. / Баев О.Я. – Воронеж: НПО «МОДЭК», 1995. – 224 с.
10. Барашенков В.С. Причинные связи микроявлений / В.С. Барашенков // Философские основания естественных наук: Сб. науч. тр. – М.: Наука, 1976. – С. 305-326.
11. Басалаев А.Н. Фиксация результатов осмотра места происшествия: автореф. дисс. канд. юрид. наук. / А.Н. Басалаев. – Л., 1967. – 18 с.
12. Бахін В.П. Взаємодія слідчого з фахівцями під час огляду місця події (збір інформації про особу, що скоїла злочин): Науково-практичні рекомендації. / В.П. Бахін, О.О. Волобуєва. – Донецьк: ДЮІ, 2005. – 72 с.
13. Бацько І.М. Протоколи слідчих дій як джерела доказів у кримінальному процесі: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук зі спеціальності: 12.00.09 Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза. / І.М. Бацько. – К., 2006. – 21 с.
14. Бацько І.М. Принципи кримінального процесу і функції протоколів слідчих дій. / І.М. Бацько // Проблеми права на зламі тисячоліть. Матеріали міжнародної наукової конференції. Наукове видання. – Дніпропетровськ: НДУ, Видавництво ІМА-прес, 2001. – С. 186-191.
15. Башкатов В. Новый метод обработки пленки. / В. Башкатов // «Социалистическая законность», 1969, № 5. – С. 64-65.
16. Башкатов В.К. Застосування кінозйомки на попередньому слідстві. / Башкатов В. – М., 1974. – 165 с.
17. Безруков В. Новое в криминалистике / В. Безруков // Соц. законность,

лише при кращому технічному забезпеченні правоохоронних органів і судів.

Забезпечення законності при проведенні слідчих дій багато в чому залежить від розширення сфери обов'язкового застосування науково-технічних засобів в кримінальному процесі. Представляється доцільним передбачити обов'язкове використання фотографування, аудіо- і (або) відеозапису та інших засобів наочного відображення в ході проведення будь-яких слідчих дій, якщо цим самим не ущемляються права і законні інтереси учасників кримінального судочинства. У зв'язку з цим статтю 85 КПК необхідно доповнити окремою частиною такої редакції: *«При проведенні слідчих дій повинні застосовуватися технічні засоби і способи виявлення, фіксації і вилучення слідів злочину і речових доказів, крім тих випадків, коли цим самим порушуються права і законні інтереси учасників кримінального судочинства. Якщо в ході слідчої дії застосування технічних засобів з вказаних причин не проводилося, то слідчий робить про це в протоколі відповідний запис»*.

Протоколом є процесуальний документ, в якому фіксуються хід, зміст і результати слідчої дії, а також технічні дані, передбачені законом (дата, час, дані про осіб, які беруть участь, відмітки про роз'яснення прав і обов'язків та ін.). Крім того, протокол є процесуальною основою для подальшого приєднання до справи виявлених в ході слідчої дії речових доказів, а також «служить правовою основою застосування факультативних засобів»⁹ – у разі його відсутності або виявлення серйозних недоліків це спричиняє його недопустимість, втрату доказового значення як вилучених речових доказів, так і додатків¹⁰.

Таким чином, протокол огляду місця події набуває статусу джерела доказів за умови, якщо він відповідає таким вимогам:

– точність і послідовність опису всього виявленого слідчим та іншими учасниками огляду на місці події. Разом з тим в протоколі повинен міститися не тільки точний, але також чіткий та доступний опис місця події та його елементів; чіткість та доступність протоколу забезпечується вживанням загальноприйнятої термінології (у протоколі не повинно бути невизначених виразів, таких, як «біля», «майже», «поряд», «недалеко» та ін.);

– повнота опису всього виявленого на місці події, що має відношення до справи;

– об'єктивність опису виявленого на місці події. У протоколі не повинні міститися пояснення, тлумачення виявлених фактів, явищ, виклад думок слідчого про механізм утворення тих чи інших виявлених слідів, про походження і приналежність знайдених знарядь і тому подібне. Протокол – це опис виявленого, але не його пояснення;

– цілеспрямованість: у ньому повинно бути відображено тільки те, що безпосередньо відноситься до огляду і не повинно бути нічого зайвого, що могло б захаарастити протокол своїм описом і не мало б значення для справи;

⁹ Шейфер С.А. Слідчі дії. Система і процесуальна форма. – М.: Юрид. літ., 1981. – С. 113.

¹⁰ Белоусов А.В. Процессуальное закрепление доказательств при расследовании преступлений. – М.: ООО Издательство «Юрлитинформ», 2001. – 174 с.

– складення з дотриманням встановлених законом правил і мати необхідні реквізити. Ця вимога є виразом законності протоколу.

Необхідно також наголосити на вимозі передбаченій в ч.1 ст. 85 щодо нерозголошення даних про особу, щодо якої застосовано заходи безпеки. В такому випадку, з метою нерозголошення даних про особу, щодо якої застосовуються заходи безпеки, в протоколах слідчих дій, в тому числі протоколі огляду місця події, обмежуються даними про цю особу в порядку, який передбачений статтею 52-3 КПК України.

У протоколі необхідно також навести посилання на статті КПК, що регламентують дії слідчого щодо огляду місця події, роз'яснення прав учасників.

Як відзначає А.М. Сербулов, «не можна допускати крайнощів: завантажувати протокол описанням деталей, що не відносяться до розслідуваної події, або, навпаки, обмежуватися відображенням відомостей, що підтверджують тільки одну версію, висунуту учасниками огляду»¹¹. Слідчий зобов'язаний критично аналізувати та узагальнювати доказову інформацію, зіставляти деталі, встановлювати взаємозв'язок фактів і фіксувати такі дані, які можуть мати відношення до події.

Навіть за наявності найменшої можливості використання фактичних даних у ході розслідування справи їх потрібно заносити у протокол. Як правильно вказує І.Ф. Крилов, «краще включити в протокол інформацію, яка згодом може виявитися зайвою, ніж не зафіксувати обставини, що мають значення для справи»¹².

Нерідко дотримання цього правила сприяє правильному вирішенню кримінальної справи судом. Так, розглядаючи кримінальну справу за касаційною скаргою А., засудженого за ч. 2 ст. 121 Кримінального кодексу України, колегія суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України у своїй ухвалі звернула увагу на те, що суд першої інстанції, постановляючи вирок, не врахував, що засуджений на момент вчинення злочину перебував у стані необхідної оборони, оскільки захищав себе та своє майно від нападу потерпілого М. Про перебування його у стані необхідної оборони свідчать, зокрема, викладені у протоколі огляду місця події обставини: виявлені на місці події сліди боротьби, розкидане майно, що належить засудженому А. Зважаючи на це, колегія суддів вирок суду першої інстанції скасувала, а провадження у справі закрила на підставі п. 2 ст. 6 КПК України¹³.

використання.

На відповідність регламентації використання цифрової фотографії для фіксації результатів слідчої дії чинному кримінально-процесуальному законодавству України вказують і результати проведеного нами опитування, переважна більшість практичних працівників підтверджує вищенаведене положення (108 (82%) з 132 опитаних відзначають, що використання цифрової фотографії для фіксації результатів слідчої дії відповідає чинному кримінально-процесуальному законодавству України).

¹¹ Фиксация результатов осмотра места происшествия: Справочное пособие для следователей / Под ред. А.М. Сербулова. – К.: РИО МВД УССР, 1981. – 208 с.

¹² Криминалистика: Учебник для студентов юридических вузов / Под ред. И.Ф. Крылова. – Л.: Издательство ЛГУ, 1976. – 592 с.

¹³ Ухвала колегії суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 15.06.2006 р. (витяг) // www.nau.kiev.ua.

тексті.

Вказані реквізити, на нашу думку, варто було б закріпити як обов'язкові процесуальні вимоги шляхом внесення відповідних змін до КПК. Також доцільно було б визначити відомчим актом перелік та зображення умовних позначень, що забезпечило б єдність правозастосовчої практики.

Фотознімки місця події. Фотографічний знімок місця події є наочною ілюстрацією до протоколу огляду, що допомагає з'ясувати його зміст. Фотознімок доповнює протокол наочною демонстрацією зображення тих деталей, які не були описані в протоколі або були описані недостатньо детально. Крім того, фотознімок заповнює пропуски, що виявляються в ході слідства, в протоколі огляду. Разом з тим необхідно мати на увазі, що фотознімки місця події ні в якій мірі не замінюють протоколу огляду і тому не звільняють слідчого від обов'язку все детально описати в протоколі огляду.

Кожен знімок, що додається до протоколу огляду, повинен мати на зворотній стороні напис-пояснення про те, що зображено на знімку, з якого місця проведена зйомка, а також повинен бути засвідчений підписом слідчого, або особи, яка здійснювала зйомку, якщо вона проводилася не слідчим, і понятими. Якщо фотознімки змонтовані у фототаблицю, то ці написи повинні бути на самій таблиці.

В Кримінально-процесуальному кодексі України умовам застосування звуко- і відеозапису приділяється надто мало уваги. Проте відсутність детальної регламентації зовсім не означає, що застосовувати додаткові засоби фіксації можна довільно, навпаки, підвищується важливість дотримання кожної вказівки закону із цього приводу.

Хоча в статті 85-1 КПК України, що регламентує умови застосування цих технічних засобів, в основному говориться тільки про застосування звукозапису при допиті обвинуваченого, підозрюваного, свідка або експерта, очевидно, що ця стаття не обмежує права слідчого. Практика давно розповсюдила ці положення і на випадки використання відеозйомки, і на випадки застосування цих засобів фіксації при проведенні інших слідчих дій. Підтверджують правильність такого положення справ статті 85-1 і 85-2 КПК України, де вказано, що в ході ознайомлення обвинуваченого його захисника з матеріалами справи їм повинні бути відтворені кінозйомка і звукозапис, які застосовувалися при проведенні досудового слідства. Як видно, тут немає вказівки на конкретну слідчу дію – допит.

В ст. 85 КПК України вказується: «До протоколу можуть бути додані фотознімки, матеріали звукозапису, кінозйомок, відеозаписи, плани, схеми і інші матеріали, що пояснюють його зміст». Хоча ця стаття кодексу приймалася в той період, коли з метою фіксації ходу і результатів слідчих дій застосовувалася тільки чорно-біла фотографія та кінозапис, але в подальшому, коли виникла можливість і ним на зміну у ряді випадків стала приходити кольорова фотографія, ні в кого не викликала сумнівів правомірність її застосування. То ж саме відноситься і до цифрової техніки, так як вказана стаття КПК України визначає загальне правило у принципі і в цьому відношенні є цілком достатнім правовим забезпеченням її

Форма протоколу огляду місця події не обумовлена законом. У ст. 195 КПК України вказується, що в протоколі повинні бути описані всі дії слідчого, а також все виявлене при огляді в тій послідовності, як оглядалося, і в тому вигляді, в якому виявлене спостерігалось у момент огляду. У протоколі перераховується і описується також все вилучене при огляді. У ст. 85 КПК України міститься перелік обов'язкових реквізитів протоколу, виходячи з якого можна визначити структуру цього документа.

Перша частина протоколу огляду місця події – вступна – містить такі відомості:

- дату огляду – число, місяць, рік;
- місце огляду;
- посада, спеціальне звання, П. І. Б. особи, яка проводила огляд;
- прізвища, імена і по батькові понятих, а в необхідних випадках і їх адреси;
- посаду, спеціальне звання, прізвище, ім'я і по батькові спеціаліста, що брав участь в огляді;
- прізвище, ім'я і по батькові кожного іншого учасника огляду, а в необхідних випадках і їх адреси;
- посилання на статті КПК, що відносяться до огляду і до фіксації його результатів;
- вказівка на підставу для огляду;
- час початку і закінчення огляду;
- умови проведення огляду (освітлення, стан погоди при огляді місцевості і т. д.).

Друга частина протоколу огляду – описова – містить виклад всіх встановлених при огляді обставин. Ця частина протоколу складається в довільній формі.

Практика оглядів показує, що в описовій частині протоколу детально описуються:

- межі місця події і його місцезнаходження; загальна характеристика місця події. Так, наприклад, при вчиненні злочину в приміщенні загальна характеристика місця події включає: адресу, призначення будівлі, кількість поверхів, розташування будівлі по відношенню до навколишнього оточення;
- шляхи, що ведуть до місця події, входи і виходи з приміщення;
- стіни, стеля, вікна, підлога, освітлення і опалювання приміщення, в якому відбулася подія, що розслідувалася;
- обстановка місця події і всі об'єкти огляду (сліди та інші речові докази і т. д.) з вказівкою на те, які об'єкти фотографувалися, яким способом і з яких слідів знімалися копії або робилися відтиски і т. п.;
- особливі обставини обстановки місця події, що характерні саме для конкретного злочину або, навпаки, є для нього незвичайними (негативні обставини)¹⁴.

¹⁴ Белкин Р.С., Лифшиц Е.М. Тактика следственных действий. – М., 1997. – С. 65.

У третій (завершальній) частині протоколу огляду місця події вказується:

- які предмети були вилучені з місця події, куди ці предмети направлені або кому передані на зберігання;
- які плани, схеми, креслення складені на місці події;
- куди направлений для розтину труп, якщо він був виявлений на місці події;
- заяви, що поступили до слідчого під час огляду і відносяться до огляду, а також прийняті за цими заявами рішення.

Далі містяться підписи всіх учасників огляду. Протокол підписують: особа, яка проводила слідчу дію, перекладач, поняті, якщо вони були присутні, а також інші особи, якщо вони були присутні чи приймали участь в проведенні цієї дії.

Виявлення у судовому засіданні допущених порушень вказаних правил тягне за собою скасування попередніх судових рішень. Так, при розгляді кримінальної справи за касаційною скаргою О., засудженого за ч. 2 ст. 185 КК України, колегія суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України встановила, що протокол огляду місця події та схема до нього суперечать іншим доказам у справі та за своїм змістом частково не відповідають дійсності. Зокрема, у протоколі зазначено, що огляд місця події проводив слідчий Б., хоча це робила інша особа; вказано як поняті К. і Т., які не брали участі в огляді; не відображено у протоколі сліди дизельного палива; не зазначено, що в огляді брав участь спеціаліст, який проводив фіксацію обстановки та слідів злочину шляхом фотографування, і не приєднано до протоколу виготовлені спеціалістом фототаблиці. У зв'язку з цим колегія суддів вирок суду першої інстанції щодо Б. скасувала, а кримінальну справу направила на додаткове розслідування¹⁵.

Як свідчить проведений аналіз протоколів огляду місця події найбільш поширеними порушеннями, що допускаються при складанні протоколів огляду місця події є такі:

- не вказуються прізвища посадових осіб, що беруть участь в огляді (так у справі № 276798 по обвинуваченню Г. за ст. 289 ч.1 в протоколі огляду місця події вказано, що в огляді беруть участь о/у ВКР, інспектор ВДАІ, о/у ВКМСН, спеціаліст НДЕКЦ проте прізвища цих осіб не вказуються, хоча протокол підписаний 7-ма особами);
- найбільш поширеним порушенням, що зустрічається майже у 80% опрацьованих протоколів, є відсутність вказівки часу початку та закінчення огляду місця події (наприклад, справи: № 264662 по обвинуваченню Ш. і Р. за ст. 296 ч. 1; № 263939 по обвинуваченню С. за ст. 185 ч. 1; № 264460 по обвинуваченню К. за ст. 185 ч. 1; № 264028 по обвинуваченню Ф. за ст. 185 ч. 3; № 264002 по обвинуваченню К. за ст. 185 ч. 3 і т.д.);

– умови проведення огляду (освітлення, стан погоди при огляді місцевості і т.д.).

Друга частина протоколу огляду – описова – містить виклад всіх встановлених при огляді обставин. Ця частина протоколу складається в довільній формі.

Практика оглядів показує, що в описовій частині протоколу детально описуються:

- межі місця події і його місцезнаходження; загальна характеристика місця події. Так, наприклад, при вчиненні злочину в приміщенні загальна характеристика місця події включає: адресу, призначення будівлі, число поверхів, розташування будівлі по відношенню до навколишнього оточення;
- шляхи, що ведуть до місця події, входи і виходи з приміщення;
- стіни, стеля, вікна, підлога, освітлення і опалювання приміщення, в якому відбулася подія, що розслідувалася;
- обстановка місця події і всі об'єкти огляду (сліди та інші речові докази і т.д.) з вказівкою, які об'єкти фотографувалися, яким способом і з яких слідів знімалися копії або робилися відтиски тощо;
- особливі обставини обстановки місця події, що характерні саме для конкретного злочину або, навпаки, є для нього незвичайними (негативні обставини).

У третій – завершальній – частині протоколу огляду місця події вказується:

- які предмети були вилучені з місця події, куди ці предмети направлені або кому передані на зберігання;
- які плани, схеми, креслення складені на місці події;
- куди направлений для розтину труп, якщо він був виявлений на місці події;
- заяви, що поступили до слідчого під час огляду і відносяться до огляду, а також прийняті за цими заявами рішення.

Далі містяться підписи всіх учасників огляду. Протокол підписують: особа, яка проводила слідчу дію, перекладач, поняті, якщо вони були присутні, а також інші особи, якщо вони були присутні чи приймали участь у проведенні цієї дії.

Додатковими засобами фіксації обстановки на місці події, що підлягають опису в протоколі, є фотознімки, плани, схеми, кіно- і відеофільми. З їх допомогою можна реально уявити собі місце події. Для однозначного розуміння суті і призначення вищенаведених додатків варто в ч. 5 ст. 85 КПК України «Протокол слідчої дії» вказати, *що зазначені додатки є складовою частиною протоколу слідчої дії, а тому разом із протоколом виступають джерелом доказової інформації*.

План місця події – це його зображення в прямокутній проекції за допомогою умовних позначень, виконане в певному масштабі або схематично. Для зображення обстановки, предметів та слідів на планах і схемах використовують умовні позначення, що застосовуються у топографії, будівництві та в технології обладнання. Об'єкти креслять у проекції зверху і, коли це можливо, у масштабі. За необхідності позначення розшифровують у

¹⁵ Ухвала колегії суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 04.03.2004 р. (витяг) // www.nau.kiev.ua.

речових доказів, крім тих випадків, коли цим самим порушуються права і законні інтереси учасників кримінального судочинства. Якщо в ході слідчої дії застосування технічних засобів з вказаних причин не проводилося, то слідчий робить про це в протоколі відповідний запис».

Протокол огляду місця події набуває статусу джерела доказів за умови, якщо він відповідає таким вимогам:

- точність і послідовність опису всього виявленого слідчим та іншими учасниками огляду на місці події. Разом з тим в протоколі повинен міститися не тільки точний, але також чіткий та доступний опис місця події і його елементів; чіткість та доступність протоколу забезпечується вживанням загальноприйнятої термінології (у протоколі не повинно бути невизначених виразів, таких, як «біля», «майже», «поряд», «недалеко» й ін.);

- повнота опису всього виявленого на місці події, що має відношення до справи;

- об'єктивність опису виявленого на місці події. У протоколі не повинно міститися пояснення, тлумачення виявлених фактів, явищ, виклад думок слідчого про механізм утворення тих чи інших виявлених слідів, про походження і приналежність знайдених знарядь і тому подібне. Протокол – це опис виявленого, але не його пояснення;

- цілеспрямованість: у ньому повинно бути відображено тільки те, що безпосередньо відноситься до огляду і не повинно бути нічого зайвого, що могло б захаарстити протокол своїм описом і не мало б значення для справи;

- складення з дотриманням встановлених законом правил і мати необхідні реквізити. Ця вимога є виразом законності протоколу.

Форма протоколу огляду місця події не обумовлена законом. У ст. 195 КПК України вказується, що в протоколі повинні бути описані всі дії слідчого, а також все виявлене при огляді в тій послідовності, як оглядалося, і в тому вигляді, в якому виявлене спостерігалось у момент огляду. У протоколі перераховується і описується також все вилучене при огляді. У ст. 85 КПК України міститься перелік обов'язкових реквізитів протоколу, виходячи з якого можна визначити структуру цього документа.

Перша частина протоколу огляду місця події – вступна – містить такі відомості:

- дату огляду – число, місяць, рік;
- місце огляду;
- посада, спеціальне звання, П. І. Б. особи, що проводила огляд;
- прізвища, імена і по батькові понятих, а в необхідних випадках й їх адреси;
- посаду, спеціальне звання, прізвище, ім'я і по батькові спеціаліста, що брав участь в огляді;
- прізвище, ім'я і по батькові кожного іншого учасника огляду, а в необхідних випадках й їх адреси;
- посилання на статті КПК, що відносяться до огляду і до фіксації його результатів;
- вказівка на підставу для огляду;
- час початку і закінчення огляду;

– вимога, щодо вказівки КПК зазначати технічні характеристики технічних засобів, що застосовуються при огляді місця події ігнорується майже 100%, як правило в протоколі зазначаються такі положення «для фотографування застосовано фотоапарат «Olympus» (кримінальна справа № 272404 по обвинуваченню М. за ст. 204 ч. 3)», або «місце події сфотографовано цифровим фотоапаратом «Canon» (кримінальна справа № 276641 по обвинуваченню П. за ст. 286 ч. 2)». Характеристики плівок, що використовувалися не зазначаються зовсім, часто (біля 50%) відсутні додатки до протоколу у вигляді фототаблиць, хоча вказується що при огляді місця події застосовувалася фотозйомка.

Чинний Кримінально-процесуальний закон не дає однозначної відповіді на вичерпний перелік питань, які повинні знайти своє відображення у протоколі слідчої дії. КПК не містить вказівки на необхідність застосування під час фіксації інформації про умови та порядок провадження слідчої дії певних наукових понять і термінів.

Виникає також питання про спосіб запису до протоколу відомостей. В даний час зустрічаються три основні варіанти: рукописний, машинописний та друк на принтері. Л.А. Соя-Серко відзначав, що застосування машинопису порівняно з рукописним способом виготовлення протоколів веде до економії робочого часу на 40%, не кажучи про значне полегшення сприйняття інформації особами, які надалі знайомляться з матеріалами справи¹⁶.

Також в літературі висловлювалося справедливе зауваження, що протокол складного огляду місця події варто друкувати на друкарській машинці, або в обов'язковому порядку до рукописного тексту додавати машинописну копію¹⁷.

Одним з питань, що потребують вирішення щодо умов проведення та фіксації результатів огляду місця події, є необхідність участі в огляді понятих. Оскільки, згідно статті 191 Кримінально-процесуального кодексу України, огляд проводиться в присутності не менше двох понятих і, як правило, удень.

Оскільки це питання є актуальним напрямом вдосконалення кримінально-процесуального законодавства щодо спрощення і прискорення процедур як на стадії досудової підготовки справи, так і в судових інстанціях. Одним з варіантів спрощення процесу доказування може стати спрощення процедури проведення процесуальних (слідчих) дій, що вимагають обов'язкового залучення інших учасників процесу, зокрема понятих.

Участь понятих передбачена при провадженні таких слідчих дій, як огляд, впізнання; обшук і виїмка і т.д. Тим самим законодавець виділив із загального переліку слідчих дій ті, які або істотно обмежують конституційні права і свободи громадян, або вимагають санкції прокурора, або припускають збирання доказів в результаті безпосередньої діяльності слідчого (дознавача).

¹⁶ Соя-Серко Л.А. Организация следственного действия. – М., 1974. – С. 52.

¹⁷ Белоусов А.В. Процессуальное закрепление доказательств при расследовании преступлений. – М.: ООО Издательство «Юрлитинформ», 2001. – 174 с.

У всіх інших випадках немає необхідності в участі понятих, оскільки завжди є можливість впевнитися в допустимості проведеної слідчої дії шляхом звернення до першоджерела інформації. Наприклад, у разі виникнення сумніву в достовірності отриманих результатів слідчий може провести процесуальну дію повторно, зіставити її з іншими джерелами доказів, отримати додаткові відомості, перевірити джерело інформації. Таким чином, закон передбачає надійні процесуальні засоби забезпечення достовірності доказів, зібраних без участі понятих.

Поняті в кримінальному процесі залучаються до проведення процесуальних (слідчих) дій і до їх обов'язків належить посвідчення факту, змісту і результатів тих дій, що проводяться в їх присутності. Вони мають право робити зауваження з приводу їх проведення, які підлягають обов'язковому занесенню до протоколу відповідної процесуальної (слідчої) дії. За невиконання покладених на них обов'язків поняті можуть притягатися до адміністративної відповідальності.

Вперше така кількість понятих, що беруть участь в слідчих діях, була встановлена Статутом кримінального судочинства 1864 р.

Серед вчених і практиків щодо необхідності існування у кримінальному судочинстві інституту понятих є різні точки зору. Наприклад, Н.І. Макаров, вказував: «Для юристів-практиків давно стало очевидним, що існування інституту понятих є правовим атавізмом». О.В. Хитрова висловлюється за збереження інституту понятих, але з умовою істотного його вдосконалення¹⁸.

Переважає більшість практичних працівників висловлюється за відміну інституту понятих (біля 75 %), решта вважає, що необхідно скоротити кількість слідчих дій, що проводяться за участю понятих¹⁹.

Основним аргументом, яким слідчі обґрунтовують свою позицію є та кількість проблем, з якими стикається кожного разу слідчий при проведенні слідчих дій в частині забезпечення участі понятих.

Законодавець, зобов'язавши, з одного боку, особу, що провадить розслідування, забезпечити участь понятих в слідчій дії, тим самим поклав обов'язок на понятих у разі виклику слідчим брати участь в даній дії. Проте в законі не передбачена відповідальність понятих за відмову від участі в тій або іншій слідчій дії. Тому у слідчого виникає проблема: переконати не менше двох повнолітніх фізичних осіб, що не зацікавлені в результаті кримінальної справи, не є учасниками кримінального судочинства, родичами учасників судочинства, працівниками органів виконавчої влади в необхідності взяти участь в слідчій дії.

¹⁸ Хитрова О.В. Участие понятых в российском уголовном судопроизводстве: Автореф. дис.... канд. юрид. наук. – М., 1996. – С. 1.

¹⁹ Там саме.

ВИСНОВКИ, ПРОПОЗИЦІЇ, РЕКОМЕНДАЦІЇ

Найбільш розповсюдженим методом вербально-графічної фіксації доказової інформації є протоколювання (протокол в кримінальному процесі – це процесуальний документ, що складається для закріплення ходу, змісту та результатів слідчої дії, а також для підтвердження виконання вимог процесуального закону, що виражається у вербальній (словесній) формі фіксації доказової інформації в протоколі слідчої дії.

Для єдиного застосування на практиці варто в статті 32 КПК України визначити поняття протоколу: *протокол* – процесуальний документ, в якому у письмовій формі фіксуються факт, зміст і результати процесуальних дій, що проводяться дізнавачем, слідчим, прокурором на досудовому слідстві і судом у судовому розгляді кримінальних справ.

Як наголошувалося в літературі, протокол зберігає своє значення і без застосування доповнень до нього, хоча програє при цьому в повноті, точності, наочності, переконливості і дохідливості. Враховуючи універсальний характер системи джерел доказів, можна знайти в ній місце технічним засобам фіксації, що застосовуються при проведенні слідчих дій.

У зв'язку з цим пропонуємо доповнити ст. 65 КПК України частиною третьою такого змісту: *«Матеріали застосування технічних засобів фіксації при проведенні слідчих дій допускаються як докази, якщо вони відповідають вимогам, встановленим цим Кодексом, і вказані в протоколі слідчої дії»*.

Виникає також необхідність уточнити назву процесуального джерела доказів, вказаного у ч. 2 ст. 65 КПК «протоколи слідчих і судових дій», шляхом викладу в такій редакції: *«протоколи слідчих, судових дій і матеріали застосування технічних засобів фіксації, що використовувались під час їх провадження»*.

У сучасних умовах необхідне розумне поєднання протоколювання і технічної фіксації. У кримінальній справі обов'язково повинні бути процесуальний документ, що містить інформацію про застосування технічних засобів фіксації, а також короткий виклад відомостей, отриманих при проведенні слідчих дій.

У зв'язку з цим виникає необхідність доповнити ст. 195 КПК України нормою такого змісту: *«У разі застосування аудіо- і (або) відеозапису в протоколі може викладатися короткий зміст слідчої дії»*.

Забезпечення законності при проведенні слідчих дій багато в чому залежить від розширення сфери обов'язкового застосування науково-технічних засобів в кримінальному процесі. Представляється доцільним передбачити обов'язкове використання фотографування, аудіо- і (або) відеозапису, кінозйомки та інших засобів наочного відображення в ході проведення будь-яких слідчих дій, якщо цим самим не ущемляються права і законні інтереси учасників кримінального судочинства.

В зв'язку з цим статтю 85 КПК необхідно доповнити окремою частиною такою редакцією: *«При проведенні слідчих дій повинні застосовуватися технічні засоби і способи виявлення, фіксації і вилучення слідів злочину і*

ПРОТОКОЛ огляду

Місто (сел.) _____ «__» _____ р.

Слідчий _____

(найменування органу, звання, прізвище)

на підставі ст. 190, 191, 195 КПК України в присутності понятих:

1) _____

(прізвище, ім'я, по батькові, адреса)

2) _____

за участю _____

в присутності _____

у зв'язку з _____

про що у відповідності зі ст. 85 КПК України склав цей протокол. Перед початком огляду переліченим особам роз'яснено їхнє право бути присутніми при усіх діях, які проводяться в процесі огляду, робити зауваження, що підлягають занесенню до протоколу.

У відповідності зі ст. 127 КПК України понятим роз'яснені їхні права і обов'язки.

Огляд проводився з __ год. __ хв. до __ год. __ хв. _____

(вказати умови в яких проводився огляд)

Проведеним оглядом встановлено: _____

Слідчий _____

(підпис)

Як показує практика, знайти таких осіб іноді буває нелегко; до того ж підбір понятих нерідко вимагає значного часу, що негативно позначається на своєчасності проведення слідчої дії. До того ж криміналістична наука у ряді випадків пред'являє до понятих таку вимогу, як компетентність в тій чи іншій галузі знань. Так, під час провадження огляду місця події у справі про розслідування злочинів у сфері інформаційних технологій, поняті повинні бути обізнані з особливістю роботи комп'ютерних та телекомунікаційних систем. В іншому випадку вони не можуть адекватно сприймати та за необхідності відтворювати сприйняте під час провадження даної слідчої дії.

Крім того, при проведенні огляду домоволодіння в сільській місцевості знайти понятих особливо складно: як відомо, щільність населення там набагато нижча, ніж в містах з багатоквартирними будинками, підприємствами, установами, організаціями. Більшість домогосподарств в Україні складається з 1-3 чоловік. З них близько 50 % складають домогосподарства, що складаються з 1-2 чоловік.

Як правило, при огляді житла як понятих найчастіше запрошують сусідів з поряд розташованих кімнат, квартир, сусіднього домоволодіння, особистість яких за такий нетривалий час вивчити достатньо важко; тому серед них можуть виявитись особи, зацікавлені в результаті справи, зокрема так звані «навідники». Нерідко виникає також проблема захисту прав і законних інтересів потерпілих у разі розголошення інформації про їх майновий стан, оскільки в домоволодінні зазвичай зосереджений значний обсяг майна громадян. Зазначимо, що слідча практика не знає випадків притягнення понятих до кримінальної відповідальності за розголошення даних досудового слідства на підставі Кримінального кодексу України.

Заслугує уваги той факт, що в кримінально-процесуальному законодавстві розвинутих країн відсутній інститут понятих: у Німеччині, Франції, Канаді, Японії, США, Китаї, багатьох інших країнах законом не передбачена участь в розслідуванні по кримінальних справах осіб, на яких був би покладений обов'язок засвідчити правильність розслідування, що проводиться спеціально уповноваженими на те посадовими особами правоохоронних органів.

Не будучи, як правило, фахівцями в галузі права, поняті, як нам представляється, в принципі не можуть ефективно виконати свої обов'язки – підтвердити правильність проведення слідчої дії, особливо такої складної, якою є огляд місця події. Засвідчити, що огляд проведений правильно, здатна лише особа, яка має практичний досвід в кримінально-процесуальному праві (зокрема, знає процесуальний порядок проведення слідчого огляду) і криміналістиці.

Дане твердження також підтверджується результатами дослідження протоколів огляду місця події, що проводилося у рамках даної роботи, згідно якого жоден з протоколів не містить зауважень понятих до ходу чи результатів проведення огляду місця події, хоча навіть поверхневий аналіз цих документів дозволяє зробити висновок про значну кількість неточностей та порушень вимог КПК та тактичних рекомендацій щодо проведення огляду місця події. Отже поняті фактично виконують роль статистів.

Як показує практика, реальної користі участь понятих в слідчих діях не приносить. Наприклад, відомі випадки зникнення в процесі огляду місця події предметів, які на момент початку огляду були на місці, проте потім зникли за участю зацікавлених осіб. Зафіксований факт, коли очевидець (кіномеханік, що згодом став обвинуваченим, який брав участь в огляді місця події у зв'язку з виявленням трупа касира в кінотеатрі, під час проведення цієї слідчої дії викрав знаряддя злочину (молоток), і це залишилося непомітним для понятих²⁰.

Таких прикладів можна привести немало.

Узагальнюючи наукові думки і думки практичних працівників, можна звести аргументи, що висувуються ними, до таких двох позицій.

На користь збереження інституту понятих наводяться такі доводи:

– поняті забезпечують процесуальні гарантії прав особи і інтересів правосуддя;

– стала модель залучення понятих витримала перевірку часом;

– залучення понятих підсилює надійність отримання доказів з позиції їх достовірності і допустимості;

– ускладнюються умови для можливої фальсифікації доказів з боку органів кримінального переслідування.

Противники інституту понятих, як правило, практичні працівники, апелюють до складності процедури залучення та участі понятих в доказуванні. Як основні доводи ними наводяться такі аргументи:

– сумнівна репутація громадян, які залучаються як поняті, спеціально уповноваженим державним органом та їх посадовими особами;

– стрімкий розвиток науково-технічного прогресу, що дозволяє з достатньою достовірністю фіксувати будь-які дії органів кримінального переслідування;

– неможливість забезпечення участі понятих у виняткових ситуаціях;

– незацікавленість громадян в сприянні правосуддю;

– не забезпечення безпеки понятих, які в перспективі можуть бути свідками обвинувачення;

– апеляція до законодавства інших держав, переважно з англосаксонської доктрини кримінального процесу, в яких подібний інститут відсутній.

Таким чином, на нашу думку, участь понятих в розслідуванні не дає жодного позитивного результату з точки зору повноти, об'єктивності, всебічності фіксації результатів огляду місця події. Навпаки, ускладнює процес провадження та фіксації слідчої дії. На наш погляд, інститут понятих, який відсутній в праві переважної більшості країн, вичерпав себе. *Тому доцільно виключити його з кримінально-процесуального законодавства України*, виконуючи натомість приписи КПК про застосування технічних засобів фіксації ходу і результатів тих слідчих дій, для яких передбачається обов'язкова участь понятих.

²⁰ Цимбал Л.М. Проблемы участия понятых в производстве следственных действий // Юрист онлайн.

ПРОТОКОЛ огляду предметів

Місто (сел.) _____ «__» _____ р.

Слідчий _____

(найменування органу, звання, прізвище)

на підставі ст. 190, 191 КПК України в присутності понятих:

1) _____

(прізвище, ім'я, по батькові, адреса)

2) _____

за участю _____

провів огляд предметів _____

вилучених _____

про що у відповідності зі ст. 85 КПК України склав цей протокол. Перед початком огляду переліченим особам роз'яснено їхнє право бути присутніми при усіх діях, які проводяться в процесі огляду, робити зауваження, що підлягають занесенню до протоколу.

У відповідності зі ст. 127 КПК України понятим роз'яснені їхні права і обов'язки.

Проведеним оглядом встановлено: _____

Протокол прочитаний, записано _____

(зауваження учасників огляду)

Поняті _____

1) _____ 2) _____

(підпис)

(підпис)

Слідчий _____

(підпис)

РОЗДІЛ 4.
ПРОЦЕСУАЛЬНІ ЗРАЗКИ ДОКУМЕНТУВАННЯ
РЕЗУЛЬТАТІВ ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ

ПОСТАНОВА
про приєднання до справи речових доказів

Місто (сел.) _____ «__» _____ 200__ р.

Слідчий _____

(найменування органу, звання, прізвище)

розглянувши матеріали кримінальної справи № _____

за _____ ст. _____ КК України, -

ВСТАНОВИВ:

Зважаючи на те, що оглянутий (ті) «__» _____ р.

(речі, предмети)

у цій справі мають значення речових (ого) доказів (у), керуючись ст. 79 КПК України –

ПОСТАНОВИВ:

(речі, предмети)

визнати і приєднати до справи № _____ як
речові докази і здати на зберігання у _____

Слідчий _____
(підпис)

Проте можливий й інший варіант вирішення проблемного питання участі понятих під час огляду місця події, який пропонують А.Н. Ахпанов, А.Л. Хан, Т.А. Ханов. Вони зазначають, що аналіз економічної, соціальної і правової дійсності, що склалася, не дозволяє повністю відмовитися від інституту понятих в кримінальному процесі та пропонують прийнятний компромісний варіант вирішення проблеми. Він ґрунтується на тісному взаємозв'язку кримінального процесуального та матеріального права, що виявляється в ефективних матеріально-правових санкціях за процесуальні порушення в ході доказування, у тому числі і з участю або без участі понятих. Наприклад, за фальсифікацію доказів повинна бути підвищена кримінальна відповідальність, як посадових осіб органів кримінального переслідування, так і залучених до участі понятих. В окремих випадках відсутність понятих може бути компенсована застосуванням науково-технічних засобів і участю в процесуальній дії зацікавлених в результаті справи представників сторони захисту²¹.

Про необхідність, на даний час, такого компромісного варіанту свідчить також відсутність єдності в підході до ролі понятих в об'єктивності відображення у протоколі результатів огляду місця події на яку вказують результати проведеного нами опитування. Так, 40 (30%) опитаних працівників органів досудового слідства, дізнання та суду зазначають, що їх участь жодним чином не впливає на повноту та об'єктивність фіксації у протоколі ходу та результатів слідчої дії, 36 (27%) – їх участь значною мірою впливає на повноту та достовірність відображуваної у протоколі слідчої дії інформації про хід її проведення та отримані результати, 54 (41%) – їх участь впливає на хід та фіксацію результатів лише примусових слідчих дій, проведення яких пов'язаних з порушенням або істотним обмеженням прав та свобод особи.

Крім того, поняті самі не зацікавлені в участі у справі. Їм не оплачуються понесені витрати, пов'язані з відривом від роботи, роботодавець не зацікавлений у відриві їх від своїх обов'язків, поняті побоюються за свою безпеку, оскільки фактично виступають основними свідками обвинувачення. Ці й інші обставини приводять до того, що органи кримінального переслідування вимушені залучати понятих на умовах, що відрізняються від вимог закону.

Необхідно також визначитися – в яких процесуальних діях обов'язкова і при яких – не обов'язкова участь понятих. Наприклад, при примусовому проведенні процесуальних (слідчих) дій їх участь обов'язкова. У інших випадках, передбачених законом в КПК, за згодою осіб, відносно яких проводиться процесуальна (слідча) дія, збирання доказів можливе без понятих, але із застосуванням науково-технічних засобів фіксації.

²¹ Проблемы участия понятых в уголовном судопроизводстве / А.Н. Ахпанов, А.Л. Хан, Т.А. Ханов // Проблемы социально-экономических процессов и законодательства Республики Казахстан. Сборник научных трудов Карагандинского Филиала Университета им. Д.А. Кунаева. Вып. 3. – Караганда, 2003.

У виняткових випадках поняті можуть не залучатися, але достовірність і допустимість доказів може гарантуватися також застосуванням науково-технічних засобів фіксації за правилами, передбаченими КПК, але з обов'язковою подальшою перевіркою прокурором законності і обґрунтованості проведеної дії.

При проведенні інших процесуальних дій участь понять можлива на розсуд органу, що веде кримінальний процес.

На підставі викладеного, можна запропонувати правову модель інституту понять, що враховує рівень наукових розробок в теорії кримінального процесу і запити правозастосовчої практики.

Варіант редакції ст. 127 КПК України:

1. Понятим є особа, залучена органом, що веде кримінальний процес, для посвідчення факту проведення процесуальної дії, її ходу і результатів у випадках і порядку, передбачених цим Кодексом.

2. Понятими можуть бути тільки незацікавлені в справі і незалежні від органів кримінального переслідування повнолітні громадяни, здатні повно і правильно сприймати дії, що відбувається в їх присутності. Орган, що веде кримінальний процес, зобов'язаний перед початком процесуальної дії встановити і відобразити в протоколі відсутність в особі, яка залучається як понятій, прямої або непрямої зацікавленості в результаті справи або його залежного стану.

3. Участь понять обов'язкова при проведенні примусових процесуальних дій. У випадках проведення процесуальних дій судом участь понять не обов'язкова. Орган кримінального переслідування має право відмовитися від залучення понять, якщо при проведенні процесуальної дії беруть участь захисник обвинуваченого (підозрюваного) або його законний представник.

4. У виняткових випадках (у труднодоступній місцевості, за відсутності належних засобів повідомлення або коли через інші неусувні об'єктивні причини немає можливості для залучення громадян як понять, а також у випадках, якщо проведення процесуальної (слідчої) дії пов'язане з небезпекою для життя і здоров'я людей) процесуальна дія може проводитися без понять, з обов'язковим винесенням мотивованої постанови.

5. В інших випадках необхідність залучення понять визначається на розсуд органу, що веде кримінальний процес, який виносить відповідну постанову про проведення процесуальної дії без понять.

6. У випадках, передбачених частинами четвертою і п'ятою цієї статті, достовірність і допустимість доказів забезпечується обов'язковим застосуванням науково-технічних засобів фіксації ходу і результатів процесуальної дії, повідомленням прокурора протягом доби і перевіркою ним законності проведеної дії. Посадова особа органу кримінального переслідування, що проводила процесуальну дію без понять, може бути викликана як свідок обвинувачення і несе кримінальну відповідальність за відмову від дачі показань, дачу завідомо неправдивих показань і за фальсифікацію доказів.

Крім того для понять необхідно передбачити можливість

ст. 114 КПК України), то заслуговує уваги і обговорення пропозиція В.В. Бірюкова⁶⁸ про включення в перелік цих засобів комп'ютерних технологій.

Виходячи з вказаного, доцільно розробити в цих аспектах методичні рекомендації для спеціалістів-криміналістів і слідчих, а також, на що указують С.А. Веремєєв і В.А. Зотчев, визначити порядок застосування, оформлення і зберігання інформації з використанням цифрової техніки при провадженні слідчих дій. І, звичайно, необхідною умовою для ефективного використання цифрової техніки є забезпечення працівників слідчих підрозділів і спеціалістів-криміналістів відповідною апаратурою професійного або, як мінімум, напівпрофесійного рівня⁶⁹.

⁶⁸ Бірюков В.В. Використання комп'ютерних технологій для фіксації криміналістичне значимої інформації у процесі розслідування: Автореф. дис.... канд. юрид. наук. – К.: Нац. акад. внутр. справ України, 2001. – 20 с.

⁶⁹ Веремєєв С.А., Зотчев В.А. Цифровая фотография как один из современных методов криминалистической фотографии // Экспертиза на службе следствия. Тезисы докладов науч.-практ. конф. – Волгоград: ВЮИ МВД России, 1998. – С. 151-153.

Проблема ж вбачається в тому, що принцип перетворення оптичного або звукового сигналу в електронний вигляд з фіксацією зміни його амплітуди на магнітних носіях в звичайних аналогових пристроях робить достатньо трудомістким процес їх підробки. Цифрові ж системи, що є свого роду різновидом комп'ютерної техніки дозволяють значно змінювати характеристики і параметри об'єктів, що фіксуються, вже в процесі зйомки. Так, за допомогою цифрових відео- і фотокамер можна проводити накладення рухомого об'єкту на інший фон змінювати візуальні властивості об'єкту (наприклад змінювати колір одягу) і так далі вже у момент запису, не говорячи вже про подальшу обробку даних в графічних програмах-редакторах на звичайних персональних комп'ютерах.

Якщо процес звичайної аналогової зйомки дозволяє фіксувати лише постановочні (спеціальні) ефекти, то процес цифрового відеозапису дозволяє моделювати візуальні ефекти, під якими розуміється маніпулювання зображенням з використанням поєднань дійсно знятого камерою матеріалу і прийомів комп'ютерної графіки, анімації і композитинга вже під час «живої» зйомки, тобто «у камері».

Представимо ситуацію, при якій недобросовісний слідчий, використовуючи можливості цифрового фото або відео, навмисно змінює параметри того зображення, що фіксується в ході огляду місця події. При цьому присутні поняті і з їх точки зору слідчий все робить правильно. Неважко представити яку шкоду інтересам правосуддя при цьому наноситься.

Звичайно, можна звичайний аналоговий запис перетворити в електронний вигляд обробити на відповідному обладнанні, а потім знову перетворити в первинний вигляд. Проте, така робота вимагає, по-перше, спеціальних пізнань, по-друге, потужних і дорогих апаратних засобів і, по-третє, її результати можуть бути у результаті виявлені експертом.

Викладене свідчить про те, що питання про правомірність використання того чи іншого технічного засобу в доказуванні (або, принаймні, деяких з них), повинно вирішуватися диференційовано з урахуванням пізнавальної спрямованості, ефективності, ступеня захищеності результатів застосування тих чи інших технічних засобів.

З іншого боку це проблемне питання, що виникло у зв'язку з можливістю фальсифікації зображення отриманого за допомогою цифрової техніки підлягає вирішенню вже на сучасному етапі розвитку комп'ютерної техніки. Такі можливості зміни зображення дійсно є, на що вже вказувалося раніше, але, по-перше, вже існує максимальне правове забезпечення в подібних випадках, яким є статті закону, що передбачають кримінальну відповідальність за злочини у сфері службової діяльності, – зловживання владою або службовим становищем (ст. 364 КК України), службова підробка (ст. 366 КК України), за злочини у сфері правосуддя – надання явно помилкового висновку експертом (ст. 384 «Завідомо неправдиве показання» КК України), а по-друге, при використанні одноразового диску безпосередньо на місці проведення слідчої дії комп'ютер оминається. Якщо ж говорити взагалі про доповнення кримінально-процесуального закону з приводу використання науково-технічних засобів слідчим (нині регламентується

відшкодування понесених витрат через механізм процесуальних витрат.

Таким чином, пропонується варіант вдосконалення ст. 127 КПК України може сприяти вирішенню проблеми участі понятих у повному, об'єктивному та всебічному відображенні ходу та результатів слідчої дії у відповідному протоколі.

Особливі вимоги пред'являються до протоколу огляду місця події, складеного за кордоном.

При визначенні вимог до фіксації доказів, отриманих з «далекого зарубіжжя», необхідно керуватися загальновизнаними вимогами до кримінально-процесуальних документів. Не можуть бути визнані недопустимими докази, отримані за кордоном на законній підставі, компетентними на те особами, з дотриманням процесуальних норм цих держав, які кореспондуються з матеріалами досудового слідства, що проводилося в державі, і закріплені у формі процесуальних документів, що мають аналоги в кримінально-процесуальному законодавстві України. Навіть відсутність договору про правову допомогу, між Україною та іншою державою не може бути перешкодою для використання як доказу зарубіжних судово-слідчих документів, якщо така правова допомога є добровільною і достовірність переданих документів не викликає сумнівів²².

На підставі сказаного можна виділити такі ознаки протоколу огляду місця події, складеного за кордоном:

- протокол має бути складений на запит уповноважених органів України;
- складений уповноваженою особою органу досудового слідства іншої держави;
- складений у передбаченій цією державою процесуальній формі та містити всі необхідні реквізити;
- до такого протоколу додається переклад українською мовою, засвідчений уповноваженою особою.

З огляду на наведені аргументи варто доповнити ст. 82 Кримінально-процесуального кодексу України ч. 2 такого змісту: *«Протоколи слідчих і судових дій, складені і оформлені уповноваженими на те особами іншої держави в порядку передбаченому процесуальним законодавством цієї держави, носії інформації, на яких з допомогою технічних засобів зафіксовані процесуальні дії, є джерелом доказів, якщо в них підтверджуються обставини і факти, що мають значення для вирішення справи, та можуть бути використані в кримінальному процесі України за умов відповідного перекладу українською мовою, що засвідчується уповноваженою на те особою»*.

Актуальним питанням на сьогодні є також визначення кола суб'єктів фіксації результатів слідчих дій.

²² Белоусов А.В. Процессуальное закрепление доказательств при расследовании преступлений. – М.: ООО Издательство «Юрлитинформ», 2001. – 174 с.

Кримінально-процесуальний кодекс говорить про збирання, перевірку і оцінку доказів як зміст доказування. Фіксація (закріплення) доказів є елементом діяльності зі збирання доказів, оскільки остання – це здійснення уповноваженими органами і особами діяльності з виявлення, витребування, отримання і фіксації у встановленому законом порядку доказів. Звідси виникають питання: що ж є діяльністю з фіксації (закріплення) доказів в кримінальному процесі, чи є адвокат-захисник учасником такої діяльності і якими процесуальними можливостями по фіксації доказів наділений адвокат-захисник, як реалізується принцип рівності прав сторін в збиранні доказів і чи забезпечені кримінально-процесуальним законом можливості адвоката-захисника на рівну участь в даній діяльності?

Фіксація доказів здійснюється в ході проведення слідчих дій.

Слідчі дії проводяться органом дізнання, слідчим або прокурором. Адвокат-захисник не є суб'єктом проведення слідчої дії, він є тільки її учасником. Таке положення адвоката-захисника впливає з положень статей, що регламентують підстави і порядок проведення слідчих дій, з одного боку і загальних повноважень захисника, встановлених в статті 48 КПК України, з іншого боку.

Адвокат-захисник не наділений повноваженнями призначати і проводити слідчі дії в рамках досудового слідства, тоді як діяльність з відшукування і фіксації доказів переважним чином протікає на цій стадії.

Звернувшись до положень частини 2 статті 48 КПК України ми бачимо, що адвокат-захисник наділений декларативними можливостями зі збирання доказів. Серед підстав визнання доказів неприпустимими є отримання доказів не тією особою, яка на це уповноважена, недотримання правил проведення слідчої або судової дії. Для визнання доказів неприпустимими, в КПК детально вказані підстави, умови і порядок проведення цих слідчих дій та їх фіксації в протоколах.

Кримінально-процесуальний закон не закріпив за захисником повноваження із закріплення доказів, відомості, що надаються захисником, за розсудом органів досудового слідства і суду можуть бути «одягнені» в належну форму і отримати статус доказів за допомогою фіксації їх органом кримінального переслідування при проведенні відповідної слідчої дії. Проте такий порядок створює поле для зловживань з боку органу дізнання, слідчого і прокурора.

Проте цей варіант не є способом закріплення (фіксації) доказів в рамках розуміння діяльності з доказування, що закріплена КПК.

Таким чином, можна говорити про підпорядковане положення адвоката-захисника при проведенні слідчих дій і про відсутність правових гарантій реалізації його процесуальних прав, у тому числі і права на надання доказів в порядку частини 2 статті 48 КПК України.

Отже, підкреслимо, що діяльність з фіксації (закріплення) доказів як елемент діяльності зі збирання доказів в кримінальному процесі, є пізнавальною діяльністю уповноваженого (наділеного владними повноваженнями, які забезпечені кримінально-процесуальним примусом) суб'єкта, шляхом внесення відомостей до протоколу, запису на відеоносії,

До речі, питання про доцільність законодавчої регламентації застосування конкретних технічних методів свого часу вже обговорювалося в юридичній літературі і в результаті був зроблений висновок, що подібна регламентація тільки ускладнюватиме можливості використання в розслідуванні злочинів сучасних досягнень науки і техніки.

З розвитком технічного прогресу почали виникати питання про правомірність використання в розслідуванні нових технічних розробок і відповідних доповнень КПК. Деякі учені (А.А. Леві, Н.А. Селіванов) у зв'язку з цим порахували недоцільним обтяжувати закон перерахуванням допустимих при розслідуванні технічних засобів і запропонували сформулювати універсальну норму, що визначає найбільш загальні підходи до вирішення питання про можливість їх застосування оскільки, на думку авторів, технічні засоби, що ґрунтуються на достовірно науковій основі, самі по собі ніколи не є законними або незаконними (незаконними можуть бути лише деякі способи і цілі їх застосування). Виходячи з такої концепції, А.А. Леві розробив проект норми КПК такого змісту: *«Слідчий, запрошений ним спеціаліст або експерт, що бере участь в слідчій дії, з метою збирання, перевірки і оцінки доказів, а також фіксації ходу слідчої дії, можуть використовувати науково-технічні засоби, що відповідають сучасним досягненням науки і техніки, не порушують, встановлені законом права громадян, безпечні для їх життя і здоров'я, не принижують честі і гідності, не тягнуть зміни об'єктів, до яких вони застосовуються, і сприяють отриманню достовірних результатів»*⁶⁷.

Такий підхід призвів до наукових дискусій щодо можливості використання цифрових технологій у кримінальному процесі.

Так, в розвитку сучасної техніки яскраво простежується тенденція до комп'ютеризації. З'явилися нові цифрові фото-, відео- і аудіосистеми засновані на програмній обробці оптичних і звукових даних. У самому використанні комп'ютерної техніки в криміналістиці немає нічого недозволеного.

Спеціальні комп'ютерні програми використовуються при різних видах судових експертиз, криміналістичних обліках і т. д. Але якщо говорити про конкретні цифрові пристрої фіксації звуку і зображення, що повністю підпадають під згадане вище визначення допустимих технічних засобів, то виникають великі сумніви в можливості використання їх як засоби фіксації, перевірки і оцінки доказів в тих достатньо широких межах, які визначені автором названої пропозиції.

⁶⁷ Проект Основ уголовного судопроизводства Союза ССР и союзных республик // Социалистическая законность. – 1990. – №3. – С. 34.

Але, навіть, використання запису на одноразові диски в сукупності з найдосконалішим електронним захистом не діють у ситуаціях, коли фальсифікація провадиться безпосередньо цифровою камерою в ході фіксації слідчої дії (наприклад, накладення за допомогою цифрової камери об'єкта, що рухається, на інший фон; зміна кольору одягу тощо)⁶⁴.

Для запобігання таким можливим ситуаціям необхідно забезпечити роздруківку знятого матеріалу (фототаблиці або фототаблиці з переліком епізодів відеофільму) безпосередньо під час слідчої дії. У зв'язку з цим доцільно було б запропонувати ще одну тактичну операцію, яка дозволяє одержувати знімки у «польових» умовах, тобто безпосередньо в ході проведення огляду, обшуку тощо.

П'ята операція застосовується, коли є можливість використовувати комплект технічних засобів з цифрової камери і принтера, що дозволяє робити роздруківку зображень відразу після фотографування. У даний час пересувні експертно-криміналістичні лабораторії обладнуються персональними комп'ютерами з принтером, що дає технічну можливість ще до завершення слідчої дії одержувати знімки і поміщати їх у фото таблицю⁶⁵.

Кожна пропонована тактична операція має переваги і недоліки. Тому їх вибір залежить від обставин справи, технічної оснащеності й особистих уподобань слідчого, що забезпечують суворе дотримання процесуальних і технічних процедур діяльності із застосування засобів цифрової фото- і відеозйомки, щоб забезпечити доказову значимість її результатів.

У ст. 85 КПК України вказується: «До протоколу можуть бути додані фотознімки, матеріали звукозапису, кінозйомок, відеозаписи, плани, схеми та інші матеріали, що пояснюють його зміст». Хоча ця стаття кодексу приймалася в той період, коли з метою фіксації ходу і результатів слідчих дій застосовувалася тільки чорно-біла фотографія та кінозапис, але в подальшому, коли виникла можливість і ним на зміну у ряді випадків стала приходити кольорова фотографія, ні в кого не викликала сумнівів правомірність її застосування. То ж саме відноситься і до цифрової техніки, оскільки вказана стаття КПК України визначає загальне правило у принципі і в цьому відношенні є цілком достатнім правовим забезпеченням її використання. З аналогічною рекомендацією про правове закріплення цифрової техніки виступили С.А. Веремєєв і В.А. Зотчев, які запропонували закріпити даний метод в КПК Російській Федерації⁶⁶.

⁶⁴ Бірюков В.В. Використання комп'ютерних технологій для фіксації криміналістичне значимої інформації у процесі розслідування: Автореф. дис.... канд. юрид. наук. – К.: Нац. акад. внутр. справ України, 2001. – 20 с.

⁶⁵ Чернець М. Тактичні операції фіксації інформації на досудовому слідстві з використанням цифрових фото- і відеокамер // Право України, 2004. – №8. – С. 70.

⁶⁶ Веремєєв С.А., Зотчев В.А. Цифровая фотография как один из современных методов криминалистической фотографии // Экспертиза на службе следствия. Тезисы докладов науч.-практ. конф. – Волгоград: ВЮИ МВД России, 1998. – С. 151-153.

запису на аудіоплівку та ін. відомостей про обставини, що підлягають доказуванню у конкретній кримінальній справі.

На підставі викладеного ми приходимо до висновку про те, що адвокат-захисник не має в кримінальному судочинстві повноважень по фіксації доказів і не має в своєму розпорядженні відповідних процесуальних засобів.

Правові можливості адвоката-захисника із закріплення доказів опосередковані розсудом органу досудового слідства і суду.

Безумовно, не будучи суб'єктом збирання доказів, адвокат-захисник не може бути і суб'єктом такого елементу діяльності зі збирання доказів як їх фіксація (закріплення).

Проте таке положення не відповідає принципу рівності прав сторін в кримінальному процесі або ж вказаний принцип реалізується із значними винятками для сторони захисту (що і має місце в КПК України).

Пропозиція надати адвокату-захисникові весь об'єм владних повноважень необхідний для дійсної реалізації принципу рівності сторін в кримінальному процесі, по суті, означає собою пропозицію революційного реформування кримінального процесу в Україні, тобто пропозиція якісна нова концепція кримінального переслідування, що не відповідає існуючим охоронним правовідносинам. Проте можливе внесення в КПК України ряду змін, які усунуть непереборні перешкоди для реалізації адвокатом-захисником права на участь в збиранні доказів та їх фіксації.

На даний час можливе закріплення так би мовити компромісного варіанту, щодо надання захисникові права проводити повторний огляд місця події та фіксувати результати такого огляду. Якщо при повторному огляді стане зрозуміло, що в складених слідчим чи особою, що проводить дізнання, схемах і планах допущені неточності, чи вони складені недостатньо повно, адвокати-захисники проводять фотографування місця вчинення злочину, самі складають схеми і плани (чи за допомогою спеціаліста), а потім передають їх суду з клопотанням про виїзд суду на місце події для його огляду і переконання в правильності наданих адвокатом-захисником фотознімків, схем, планів²³.

Результати проведеного нами опитування працівників органів досудового слідства, дізнання та суду свідчать про те, що практичні працівники, в першу чергу досудового слідства, на даний час, не готові до надання захиснику права проводити повторний огляд місця події (позитивну відповідь на поставлене запитання дали лише 28 (21%) з 132 опитаних, 98 (74%) – висловилися негативно). Такий результат свідчить про панування в українському кримінальному процесі обвинувального спрямування, а також про небажання практичних працівників прагнути до вдосконалення своїх практичних навиків (на недоліки в яких обов'язково вкаже захисник при проведенні повторного огляду місця події).

²³ Проблемы охраны прав и интересов осужденного. – Сборник научных трудов. – Кемерово.: Кемер. ГУ, 1985. – 151 с.; Царев В.М. Эффективность участия защитника в доказывании на предварительном следствии. – Красноярск: Изд-во Красноярского ун-та, 1990. – 156 с.

Метою проведення огляду захисником є виявлення предметів і документів, які містять відомості, що свідчать про невинність або меншу вину підзахисного і з'ясування обстановки місця злочину (для висунення версій захисником). Можливою є участь понятих при провадженні огляду захисником. Захисник повинен мати можливість запросити спеціаліста для надання допомоги при виявленні і фіксації інформації. Результати огляду повинні фіксуватися в письмовій формі або за допомогою застосування науково-технічних засобів. Протокол огляду має підписуватися всіма особами, що брали участь в огляді. Суд, розглянувши надані матеріали, повинен вирішувати питання про приєднання їх до справи або про відмову в цьому. У разі відмови захисник може заявити клопотання про провадження повторного огляду місця події судом.

Самі по собі дані, отримані адвокатом-захисником при провадженні ним дій, передбачених у законі, не можуть бути доказами, оскільки Кримінально-процесуальний кодекс, поки що, не передбачає процедуру фіксації такої інформації. Ввести їх в процес як докази на даний час захисник повинен шляхом заявлення суду клопотань про приєднання таких матеріалів до справи.

Закріплення запропонованим способом поданих адвокатом-захисником відомостей не позбавляє сторону обвинувачення права в подальшому визнати їх неприпустимими на загальних підставах, передбачених в КПК, як і не позбавляє права перевірки і в судовому слідстві, шляхом допиту осіб, які брали участь у огляді.

Такий підхід може усунути декларативність положень частини 2 статті 48 КПК України і не суперечитиме положенням про рівність прав сторін в кримінальному судочинстві.

Таку думку розвиває А.А. Сафонов. За аналогією з наданням негативів як первинного носія інформації в традиційній фотографії важливо до матеріалів кримінальної справи залучати комп'ютерну дискету 3,5" форматом 1,44 MB або компакт-диски класу WORM-CD, RECORDABLE CD. Ця дискета (компакт-диск) з інформацією, що знаходиться на ній, і буде тим матеріальним носієм базової інформації, яку можна перевірити і неодноразово використовувати для виготовлення ілюстрацій. При необхідності на підтвердження достовірності ілюстрацій у фототаблицях її можна проглянути як на досудовому слідстві, так і в суді⁶¹.

Таким чином використання даної тактичної операції робить технічно неможливим будь-яке повторне використання для запису на ці носії нової інформації, і, отже, жодний цифровий монтаж при їх використанні так само неможливий. Після проведення зйомки понятим дається можливість переглянути знятий матеріал, після чого у їх присутності диск виймається з камери, упаковується у конверт, опечатується і засвідчується підписами учасників слідчої дії. Надалі диск-носій інформації використовується для виготовлення фотознімків або фототаблиць. Присутність понятих при цьому не є обов'язковою, оскільки первинна інформація на диску не піддається зміні і назавжди зберігається можливість підтвердження автентичності отриманих знімків, а при необхідності може бути призначена судова експертиза матеріалів відеозапису. В разі застосування цифрової відеозйомки необхідно віддавати перевагу відеокамерам з цифровим записом аудіо- і відеоінформації. Після здійснення запису цифрового зображення на диск, останній проглядається учасниками слідчої дії, упаковується, засвідчується ними і додається до протоколу⁶².

Четверта тактична операція застосовуватиметься у близькому майбутньому й, очевидно, стане основною, коли буде розроблений надійний електронний захист графічних файлів у блоці пам'яті цифрової камери від несанкціонованої обробки у програмному чи графічному режимах, її суть полягає у тому, що карта пам'яті забезпечується надійним електронним захистом, що не дає можливості зробити яку-небудь фальсифікацію або цифровий монтаж. Після зйомки і перегляду відзнятого матеріалу понятими й іншими учасниками слідчої дії карта пам'яті вилучається і, з дотриманням процесуальних вимог, додається до протоколу. Згодом карта пам'яті додається до цифрової фототаблиці, аналогічно тому, як додається до звичайної фототаблиці негатив фотоплівки. З цією метою необхідно розробити спеціальне програмне забезпечення, що дозволяє використовувати засвідчені цифрові підписи. Для захисту зображень можна використовувати засіб цифрових «водяних» знаків (Water Marcing)⁶³.

⁶¹ Сафонов А.А. Правовые проблемы применения компьютерных технологий в криминалистической фотографии // Вестник криминалистики. Вып. 2. – 2002. – С. 88.

⁶² Чернець М. Тактичні операції фіксації інформації на досудовому слідстві з використанням цифрових фото- і відеокамер // Право України, 2004. – №8. – С. 68-71.

⁶³ Вандер М., Холопов А. Цифровая фиксация аудио- и видеoinформации // Законность. – 2003. – № 8. – С. 81-85.

1. У присутності понятих проглядається запис, після чого карта пам'яті вилучається з цифрової камери, упаковується і засвідчується печаткою, а також підписами слідчого, понятих і спеціаліста, який здійснював зйомку.

2. Надалі, якщо виникне необхідність у виготовленні фотознімків і фототаблиць, варто робити це у процесі окремої слідчої дії – огляду предмета у відповідності зі статтями 190-1 та 191 КПК. За результатами огляду складається протокол. У присутності понятих, після пересвідчення їх у тому, що відбитки печатки не порушені, упаковання розкривається карта пам'яті вилучається і пред'являється понятим для того, щоб переконати останніх у відсутності на ній зовнішніх ушкоджень. Потім учасники огляду переглядають матеріал, і у їх присутності слідчий або спеціаліст виготовляють фотознімки чи фототаблицю, що завіряються печаткою слідчого і підписами всіх учасників огляду.

3. Якщо потрібно засвідчити зміст карти пам'яті цифрового відеозапису, порядок дій аналогічний описаному вище, а до протоколу огляду потрібно додати фототаблицю, що ілюструє епізоди переглянутого учасниками огляду відеофільму.

Друга тактична операція застосовується коли конструкція цифрової камери не дозволяє робити виїмку карт пам'яті. Відмінність другого способу від першого полягає лише у тому, що замість карти пам'яті вилучається весь фотоапарат (відеокамера) разом із записаною інформацією, яка після відповідного упакування і процесуального оформлення є додатком до протоколу слідчої дії.

Третя операція застосовується, коли як технічні засоби фіксації використовуються нові моделі цифрових фото- і відеокамер, які дозволяють записувати зображення на оптичні носії одноразового користування.

Враховуючи те, що цифрове зображення – це послідовність цифрових даних, записаних на диск, файл містить не тільки саме зображення, але і технічну інформацію, записану цифровою камерою, про режими зйомки, настройки самої камери, відомості про виробника і модель, серійний номер камери, порядковий номер знімка по внутрішньому лічильнику, дату і час зйомки. Деякі моделі камер дозволяють записати географічні координати місця зйомки.

У зв'язку з цим при будь-якій зміні файлу ця інформація пропадає і замінюється технічною інформацією програми, яка замінювала цей файл. Тому при дослідженні змінених цифрових зображень є можливість встановити, як був створений той або інший файл; іншими словами, чи є зображення, отримане цифровою камерою, оригіналом або результатом роботи комп'ютерної програми.

Оригінальне зображення, зафіксоване цифровою камерою на карті пам'яті, виконуватиме ту саму роль, що і негатив звичайної фотографії⁶⁰.

⁶⁰ Газизов В.А. К вопросу об использовании цифровой фотографии в расследовании преступлений // Вестник криминалистики. Вып. 2. – 2002. – С. 82.

РОЗДІЛ 3. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ ДОДАТКОВИХ МЕТОДІВ ФІКСАЦІЇ ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ

Все більше впровадження досягнень криміналістичної техніки в розслідування злочинів стає однією з характерних рис сучасного кримінального судочинства. Застосування методів і науково-технічних засобів при проведенні слідчих дій відіграє двояку роль: з одного боку, воно розширює можливості фіксації різних за походженням об'єктів та явищ, що можуть бути доказами обставин розслідуваної події; з іншого боку забезпечує всебічність, повноту, об'єктивність і надійність доведення в справі. Тому і в нормах КПК, які визначають порядок і умови провадження слідчих дій, передбачено вимоги опису в протоколах цих дій не тільки результатів, але й послідовності їх проведення, а також застосування конкретних методів та науково-технічних засобів²⁴.

Додатковими засобами фіксації обстановки на місці події, що підлягають опису в протоколі, є фотознімки, плани, схеми, кіно- і відеофільми. З їх допомогою можна реально уявити собі місце події. Для однозначного розуміння суті і призначення вищенаведених додатків варто в ч. 5 ст. 85 «Протокол слідчої дії» вказати, що *зазначені додатки є складовою частиною протоколу слідчої дії, а тому разом із протоколом виступають джерелом доказової інформації*.

Найбільш поширений прийом графічної форми фіксації доказової інформації – це складання схем і планів. Схеми і плани можуть бути виготовлені як особою, що передає інформацію суб'єктові доказування (свідком, потерпілим, обвинуваченим, експертом та ін.), так і самим суб'єктом доказування при опосередкованому або безпосередньому описі. Виділяють такі різновиди схем і планів, що складаються суб'єктом доказування при безпосередньому описі:

– схеми і плани, що фіксують обстановку місця проведення слідчої дії: огляду місця події, слідчого експерименту, обшуку та ін.;

– схеми і плани, що фіксують розміщення технічних засобів фіксації інформації при проведенні слідчих дій, якщо це має доказове значення або необхідно для оцінки зафіксованої доказової інформації.

План місця події – це його зображення в прямокутній проекції за допомогою умовних позначень, виконане в певному масштабі або схематично. Призначення плану місця події ілюстративне. Він є кресленням пояснення до протоколу огляду і відіграє по відношенню до останнього ілюстративну роль. План відображає ту територію (місце), в межах якої було вчинено або виявлено злочин, а також розташування на цій території місцевих предметів і виявлених слідів злочину і злочинця²⁵.

²⁴ Перебитюк М.В. Правові основи застосування науково-технічних засобів при розслідуванні злочинів // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – Юридичні науки. 58-59/2004. – С. 89-93.

²⁵ Белкин Р.С., Лифшиц Е.М. Тактика следственных действий. – М., 1997. – 66 с.

План місця події повинен точно й повно відображати реальну картину місця події, складатися саме там, де відбулася подія, містити загальноприйняті топографічні позначення і масштаб, мати необхідні реквізити й не містити зайвих деталей, які безпосередньо не стосуються справи. План, схема до протоколу огляду – це площинне розгорнуте зображення місця події, його ділянок, об'єктів і слідів. На плані графічні елементи виконують у прямокутній проекції та в певному масштабі. На схемі графічні елементи будують поза масштабом, але із збереженням відносних розмірів і взаєморозташування слідів. Необхідні розміри у метрах або сантиметрах проставляють прямо на схемі, стрілками показують відстані тощо²⁶.

До плану, як і до протоколу огляду місця події, пред'являються певні вимоги, дотримання яких є обов'язковим. План місця події повинен:

- достатньо точно і повно відображати реальну дійсність;
- складатися тією самою особою, що і протокол огляду, і мати необхідні реквізити;
- складатися на місці події або ж в усякому разі за зарисовками, зробленими на місці події. Складання плану поза місцем події допускається як виняток тільки за відсутності належних умов для його складання на місці огляду;
- містити лише загальноприйняті позначення, що забезпечують його простоту і доступність;
- складатися в єдиному масштабі із загальноприйнятим зменшенням всіх розмірів, причому вибраний масштаб повинен забезпечувати відображення на плані всіх необхідних об'єктів огляду;
- не мати зайвих деталей, які безпосередньо не відносяться до справи²⁷.

Обов'язковими реквізитами плану місця події необхідно вважати: масштаб або зазначення основних розмірів, позначення частин світу, пояснення умовних позначень, дату складання плану, підписи слідчого і понятих.

Необхідні реквізити планів і схем:

- заголовок, в якому зазначають, що зображено на плані чи схемі, де розташована дана ділянка місцевості, або приміщення, або об'єкт огляду, до протоколу якого вони додаються, дата його проведення;
- орієнтування за сторонами світу з позначенням стрілкою у правому верхньому куті напрямку північ-південь;
- масштаб (для плану) в цифровому та лінійному вигляді (на плані зручніше розмістити його у правій середній частині, що забезпечує можливість його оптимального застосування);
- умовні позначення, або експлікація (позначки об'єктів, деталей, слідів). На схемі надписи роблять безпосередньо на зображеннях і проставляють їх розміри. На планах об'єкти нумерують і кожний номер розшифровують;

²⁶ Огляд місця події при розслідуванні окремих видів злочинів: Наук.-практ. посібник / За ред. Н.І. Клименко. – К: Юрінком Інтер, 2005. – С. 31.

²⁷ Белкин Р.С., Лифшиц Е.М. Тактика следственных действий. – М., 1997. – 66 с.

Звичайно, можна звичайний аналоговий запис перетворити в електронний вигляд, обробити на відповідному устаткуванні, а потім знову перетворити в первинний вигляд. Проте, така робота вимагає, по-перше, спеціальних знань, по-друге, потужних і дорогих апаратних засобів і, по-третє, її результати все ж таки можуть бути у результаті виявлені експертом.

Викладене свідчить про те, що питання про правомірність використання того або іншого технічного засобу в доказуванні (або, принаймні, деяких з них), повинно вирішуватися законодавцем диференційовано з урахуванням пізнавальної спрямованості, ефективності, ступеня захищеності результатів застосування тих або інших технічних засобів⁵⁸.

Спробуємо дати ряд конкретних практичних рекомендацій, що дозволять виключити найменші сумніви у правомірності використання цифрової фото- і відеотехніки у процесі розслідування злочинів. Правомірність використання у слідчій і судовій практиці результатів цифрової фото- і відеозйомки не суперечить чинному кримінально-процесуальному законодавству України, а саме КПК (статті 85, 85-1, 85-2) дозволяє для фіксації слідчих дій застосовувати фото-, кіно- відеозйомку, регламентуючи тим самим використання аналогічних технічних засобів фотозйомки і відеозапису, різниця між якими полягає лише у способі перетворення оптичного сигналу в матеріально-фіксоване відображення⁵⁹, носій інформації, що зберігається у вигляді графічних файлів у пам'яті цифрових камер або на знімних флеш-картах, CDR чи DVD дисках, є джерелами фактичних даних і можуть бути додані до протоколів слідчих дій як «інші матеріали», при виникненні сумнівів у вірогідності пропонованих речових джерел доказів (цифрові фотознімки або матеріали відеозапису) у відповідності зі ст. 75 КПК призначається техніко-криміналістична судова експертиза.

З огляду на криміналістичну специфіку використання цифрової фотозйомки і відеозапису в умовах звичайного змагального процесу розроблені п'ять тактичних операцій діяльності органів дізнання і слідства із застосування технічних цифрових засобів фіксації. Тактична операція у даному разі є упорядкованою сукупністю різних правових, тактичних і технічних засобів діяльності у дослідчому і слідчому кримінальному процесі. Використання пропонованих тактичних операцій дозволить усунути надуману недовіру до сучасних цифрових технологій обробки і фіксації інформації та правильно оцінювати їх результати. Наведемо розроблені тактичні операції.

Перша застосовується, коли суб'єкт правоохоронної діяльності використовує цифрову фото-та відеотехніку зі змінними картами пам'яті. При цьому пропонується така послідовність прийомів після зйомки.

⁵⁸ Сильнов М.А. К вопросу о допустимости использования цифровых технологий в доказывании при расследовании преступлений // Вестник Российского университета дружбы народов. Серия юридические науки. – М., 1998. – № 3-4. – С. 103-104.

⁵⁹ Чернець М. Тактичні операції фіксації інформації на досудовому слідстві з використанням цифрових фото- і відеокамер // Право України, 2004. – №8. – С. 68-71.

Перелічені переваги цифрової фото- і відеозйомки є вагомими аргументами на користь використання її у криміналістичних цілях, однак сьогодні проблема допустимості використання цифрової фотографії під час фіксації слідчої дії постає особливо гостро⁵³. Нерідко адвокати заявляють клопотання про виключення цифрових фото- і відеодокументів як речових джерел доказів з посиланням, що комп'ютерні технології дозволяють легко робити «цифровий монтаж»⁵⁴, фальсифікувати зображення⁵⁵.

Та й слідчі іноді відмовляються від залучення цифрових матеріалів до кримінальної справи. Останнє пов'язано з недовірою до комп'ютерних засобів, складністю представлення ілюстрацій у судах через недостатню технічну оснащеність залів судових засідань.

Основна проблема вбачається в тому, що принцип перетворення оптичного або звукового сигналу в електронний вигляд з фіксацією зміни його амплітуди на магнітних носіях в звичайних аналогових пристроях робить достатньо трудомістким процес їх підробки. Цифрові ж системи, що є свого роду різновидом комп'ютерної техніки дозволяють значно змінювати характеристики і параметри об'єктів, що фіксуються, вже в процесі зйомки. Так, за допомогою цифрових відео- і фотокамер можна проводити накладення рухомого об'єкту на інший фон, змінювати візуальні властивості об'єкту (наприклад змінювати колір одягу) і так далі вже у момент запису, не говорячи вже про подальшу обробку даних в графічних програмах-редакторах, до речі, на звичайних персональних комп'ютерах.

Якщо процес звичайної аналогової зйомки дозволяє фіксувати лише постановочні (спеціальні) ефекти, то процес цифрового відеозапису дозволяє моделювати візуальні ефекти, під якими розуміється маніпулювання зображенням з використанням поєднань дійсно знятого камерою матеріалу і прийомів комп'ютерної графіки, анімації вже під час «живої» зйомки, тобто «в камері»⁵⁶.

Може виникнути ситуація, при якій недобросовісний слідчий, використовуючи можливості цифрового фото або відео, умисно змінює параметри зображення, що фіксується, в ході огляду місця події, обшуку, слідчого експерименту і так далі. При цьому присутні поняті і з їх точки зору слідчий все робить правильно. Неважко уявити собі, яка шкода інтересам правосуддя при цьому наноситься⁵⁷.

⁵³ Дмитриев Е.Н. Проблемы применения цифровой фотографии при расследовании уголовных дел: Дис. ... канд. юрид. наук. Специальность: 12.00.09. – Уголовный процесс; Криминалистика и судебная экспертиза; Оперативно-розыскная деятельность. – М., 1998. – 24 с.

⁵⁴ Жариков Ю.Ф., Рыбальский О.В., Струк И.А., Голубовский Ю.О. Терминологические особенности понятия «монтаж» при проведении экспертизы материалов и способов видео-, звукозаписи // Криминалистика и судебная экспертиза: Межведом. науч.-метод. сб. – Вып. 51. – К., 2003. – С. 114-123.

⁵⁵ Вандер М., Холопов А. Цифровая фиксация аудио- и видеoinформации // Законность. – 2003. – № 8. – С. 38-41.

⁵⁶ Боб Амен. Визуальные эффекты в цифровую эпоху // Мультимедиа. Цифровое видео. – 1998. – № 1. – С. 36.

⁵⁷ Сильнов М.А. Вопросы прокурорского надзора за использованием технических средств при производстве следственных действий // Уголовное право. – 2000. – № 2. – С. 77-78.

– дата складання плану (схеми);

– інформація у вигляді резюме, в якому зазначають, що план (схема) складений правильно, завіряють підписами слідчого, понятих та інших учасників огляду місця події²⁸.

Для зображення обстановки, предметів та слідів на планах і схемах використовують умовні позначення, що застосовуються у топографії, будівництві та в технології обладнання. Об'єкти креслять у проекції зверху і, коли це можливо, у масштабі. За необхідності позначення розшифровують у тексті.

Вказані реквізити, на нашу думку, варто було б закріпити як обов'язкові процесуальні вимоги шляхом внесення відповідних змін до КПК. Також доцільно було б визначити відомчим актом перелік та зображення умовних позначень, що забезпечило б єдність правозастосовчої практики.

Плани приміщень, зазвичай, креслять у масштабі 1:20-1:100. При цьому орієнтуються на площу приміщення, котре необхідно зобразити на стандартному аркуші паперу, передбачивши також місце для розташування необхідних реквізитів.

Спочатку складають ескіз плану в чернетці, що має вигляд схеми, на котрій з дотриманням відносних розмірів і конфігурацій зображують приміщення, об'єкти та сліди. На цих зображеннях позначають встановлені їх розміри. Виявлені на місці події зброя, труп та інші об'єкти та сліди точно фіксують методом прив'язки з використанням прямокутної або трикутної системи координат. Досвідчені слідчі спочатку малюють план, а потім складають протокол огляду, що сприяє оптимізації змісту останнього.

Остаточний (чистовий) план зручніше креслити на міліметровці із зазначенням лінійного масштабу, що дозволяє переносити зменшені у масштабі розміри об'єктів на план, використовуючи вимірювальний циркуль.

Остаточний (чистовий) план креслять олівцем, уточнюють, а потім лінії наводять чорними тушшю, кульковою ручкою або тонким фломастером. Червоний колір, як правило, використовують для зображення слідів крові.

Зображення приміщення на плані доцільно креслити так, щоб входні двері знаходилися у нижній частині аркуша. Таким планом буде зручніше користуватися.

Під час уточнення плану необхідно ретельно перевірити правильність зображення об'єктів, слідів, їх розміри, а також відповідність обраному масштабу.

Прив'язка окремих об'єктів може бути додатково відображена на плані. Наприклад, автомат, що лежить на підлозі (який зображений у відповідному масштабі в прямокутній або трикутній системі координат), прив'язується до нерухомих точок, а на лініях прив'язки вказують дійсні відстані.

Недопустимо давати на підпис учасникам слідчої дії план, виконаний олівцем, а потім самостійно його остаточно оформляти, наводячи лінії ручкою або іншим письмовим приладдям.

²⁸ Огляд місця події при розслідуванні окремих видів злочинів: Наук.-практ. посібник/ За ред. Н.І. Клименко. – К: Юрінком Інтер, 2005. – С. 33.

Під час викреслювання схем ділянки місцевості, зазвичай, використовують зменшене зображення приблизно з масштабом 1:500-1:1000, а точні відстані позначають розмірними стрілками. На схемі має бути позначка орієнтиру напрямку «північ-південь». На ній також позначають напрямки на найближчі населені пункти та відстані до них, окремі будівлі, дороги, ліса, озера та їх назви, лісні масиви та їх конфігурацію, об'єкти, що є орієнтирами, від яких здійснювалися вимірювання, тощо²⁹.

Усі розміри та відстані, котрі необхідно навести у протоколі огляду, наносять на схему. Дрібні деталі позначають цифрами та розшифровують на схемі.

На практиці зручніше на схемі спочатку накреслити загальний вигляд ділянки місцевості, а потім позначити основні місцеві предмети та орієнтири, після чого зафіксувати об'єкти та сліди злочину, виявлені на місці події.

Для більшої наочності схема ділянки місцевості може бути виконана різними кольорами. На схемах місцевості найчастіше застосовують умовні топографічні позначки, а при складанні планів – способи вимірювальної зйомки або перенесення зображення з великомасштабної топографічної карти.

За ст. 65 КПК України, джерелами доказів у справі вважаються: показання свідків, потерпілих, обвинувачуваних та інших учасників кримінального судочинства, речові докази, висновки експертів, а також протоколи слідчих дій або інші документи.

Отже, протоколи огляду місця події, що засвідчують обставини та факти, якщо вони оформлені відповідно до закону, є джерелом доказу і мають значення для розслідування злочинів.

Стаття 85 КПК України передбачає можливість додавання до протоколу планів, схем, що виконані під час здійснення слідчих дій.

Таким чином існують правові підстави для складання планів (схем), то є додатками до протоколу огляду.

Складені плани та схеми мають бути об'єктивними і точними доказовими документами, безпосередньо пов'язаними зі змістом протоколу огляду.

Якщо огляд місця події супроводжується фотозйомкою чи відеозйомкою, то у протоколі зазначають, звідки здійснювалася зйомка, та наводять орієнтири, у напрямку яких вона велася, а на плані (схемі) вони відповідно нумеруються.

Якщо на місці події знаходиться труп або вогнепальна зброя (карабін, автомат) і їх прив'язка здійснюється згідно з трикутною системою координат, то у протоколі та на схемі вона обов'язково позначається.

Таким чином, додаткові засоби фіксації з успіхом можуть бути застосовані в найрізноманітніших випадках, число яких неминуче збільшується. Тому неактуально виглядає пропозиція «чітко передбачити, регламентувати» всі ці випадки. Це положення підтверджують і результати проведеного нами опитування 84 (64%) з 132 працівників органів досудового слідства, дізнання та суду проти закріплення у КПК України вичерпного переліку технічних засобів, які можуть використовуватись для фіксації результатів слідчої дії. Думається, в наші дні відеокамера увійшла до числа звичних, рядових предметів і не викликає такого здивування або настороженості, як двадцять років тому. Питання лише в тому, щоб переконливо пояснити мету і порядок її використання при фіксації результатів слідчої дії. З іншого боку, різноманіття слідчих ситуацій навряд чи дозволить зробити вищезазначений перелік вичерпним⁵¹.

Перевагою використання відеозапису є можливість синхронно зафіксувати відео і звукову інформацію.

Не завжди в тексті закону міститься пряма вказівка на можливість застосування кінозйомки, але вона повинна застосовуватися у всіх випадках, де з її допомогою можуть бути вирішені необхідні завдання.

Нині здійснюється переозброєння слідчих і оперативних підрозділів органів внутрішніх справ новими технічними засобами виявлення, фіксації, дослідження і надання суду доказів у наочному вигляді. Серед них особливе місце приділяється судовій фотографії і відеозапису. Поширення одержують цифрові фотоапарати і відеокамери, що використовують лазерний цифровий запис аудіо- і відеоінформації. У зв'язку з цим криміналістам варто освоювати нові методи високих технологій, що можуть доповнити опис ходу слідчої дії у протоколі і забезпечити повнішу фіксацію доказів, отриманих під час розслідування. Фотознімки, виготовлені за допомогою цифрових фотокамер, з документальною точністю й об'єктивністю зберігають результат слідчої дії (наприклад, огляду місця події, перевірки показань на місці, впізнання, обшуку тощо). Зображення предмета на фотознімку вимірне і достовірне, оскільки побудовано за законами геометричної оптики⁵².

Тому такі знімки, так само як і звичайні чорно-білі або кольорові, додаються до протоколу слідчої дії (ст. 85 КПК). Дослідницька цифрова фотографія дозволяє одержувати на знімку невидимі неозброєним оком сліди підчищення, дописки, травлення, мікрочастинок барвника тощо. Даний знімок у сукупності з протоколом слідчої дії або висновком експерта є доказом (ст. 75 КПК). Нарешті, цифровий фотознімок може бути речовим доказом, якщо на ньому зафіксовані ознаки злочину, сліди пальців рук, сліди зміни первинної інформації тощо (ст. 78 КПК).

⁵¹ Белоусов А.В. Процессуальное закрепление доказательств при расследовании преступлений. – М.: ООО Издательство «Юрлитинформ», 2001. – 151 с.

⁵² Вандер М., Холопов А. Цифровая фиксация аудио- и видеoinформации // Законность. – 2003. – № 8. – С. 38-41.

²⁹ Огляд місця події при розслідуванні окремих видів злочинів: Наук.-практ. посібник / За ред. Н.І. Клименко. – К: Юрінком Інтер, 2005. – С. 34.

Великі складнощі на практиці представляє відображення в протоколі жестів, рухів, поведінки учасників слідчих дій, в першу чергу в ході такої слідчої дії, як огляд за участю підозрюваного або іншого суб'єкта процесу. Отримання достовірних і допустимих доказів в даному випадку обумовлене точною письмовою фіксацією того, що всього відбувається: відеозапис може не відобразити окремих моментів, деякі жести або дії можуть трактуватися неоднозначно, на звукозапис нерідко негативно впливає шум вітру, автомашин і тому подібне. У разі виникнення розбіжностей в суді лише повний і докладний протокол, складений безпосередньо після слідчої дії, здатний їх усунути. Зокрема, обов'язково повинні бути відображені і роз'яснені в цих протоколах жести, що вказують шлях до місця події, що відзначають характерні особливості місцевості та орієнтири (доказове значення при цьому матиме збіг даних, отриманих в ході різних слідчих дій), місцезнаходження речових доказів – як знайдених раніше, так і таких, що виявляються в ході проведеної слідчої дії.

Показання і повідомлення підозрюваного або свідка, зроблені ним в ході огляду місця події, можуть бути записані або в першій особі максимально дослівно, або в третій особі і коротко. За даними Е.Е. Подголіна, 40% слідчих використовує перший варіант, близько половини – другий, останні комбінують два ці способи. На думку Подголіна правильнішим вбачається саме дослівний запис пояснень підозрюваного, аргументуючи це тим, що інакше нівелюється стиль свідчень, втрачається їх достовірність, можливе їх спотворення як першоджерела відомостей про факти⁵⁰.

Така точка зору представляється не зовсім вірною, оскільки отримання детальних пояснень є метою іншої слідчої дії – допиту. Перед оглядом же місця події за участю підозрюваного (перевіркою показань на місці) ставляться децю інші завдання: у протоколі в першу чергу повинні бути відображені навколишнє матеріальне оточення, його відповідність поясненням і діям підозрюваного, орієнтація останнього в обстановці. Найбільшою мірою повинні бути зафіксовані саме деталі різних об'єктів, з якими стикаються учасники слідчої дії, їх прив'язка до орієнтирів, відношення до обставин кримінальної справи. Адже доказове значення в даному випадку має в першу чергу збіг фактичних даних, що містяться в різних протоколах. Показання ж, отримані в ході огляду, мають сумнівний процесуальний характер, тому писати їх від першої особи і надмірно деталізувати немає необхідності. Доказове значення протоколів знецінюється, коли основну частину тексту займає виклад пояснень і лише коротко описується навколишня обстановка.

Перелік випадків, в яких доцільно зафіксувати хід і результати слідчої дії за допомогою звуко- і відеозаписів, досить великий.

У заголовку планів (схем) необхідно зазначити, що зображено на них: конкретне приміщення, його адресу або номер військової частини. Якщо квартира (будинок) належить конкретній особі, то навести її прізвище, ім'я та по батькові. Якщо здійснюється огляд ділянки місцевості, то наводиться її назва з прив'язкою до населеного пункту та інших об'єктів³⁰.

У заголовку має бути також зазначено, до якого протоколу огляду додається цей графічний документ. Наприклад, «Додаток до протоколу огляду місця події № ____ від ____» (указується номер протоколу і дата), що має процесуальне значення.

Підтвердженням правильності та точності плану (схеми) є підписи учасників огляду. Необхідно попередньо надати їм можливість ознайомитися з цим документом, звернувши їхню увагу на об'єкти, їх розміри, сліди та інші дані, котрі зображені, оскільки показання учасників огляду можуть бути потрібними у процесі проведення досудового слідства та судового розгляду³¹.

Перед підписами необхідно зазначити: «План (схема) складений (складена) правильно».

Залежно від того, чи викреслюється план в масштабі чи ні, виділяють плани масштабні і схематичні. Схематичний план місця події складається без масштабу, але із збереженням приблизних пропорцій між розмірами предметів, що зображаються на плані, і відстанями між ними. Вибір виду плану залежить від конкретних особливостей місця події, що відображається. У практиці зазвичай плани приміщень викреслюються в масштабі; плани місцевості – схематично, причому основні відстані вказуються розмірними стрілками.

План місця події може бути загальним, коли на ньому зображується не тільки безпосереднє місце події, але оточуючі це місце приміщення, ділянки місцевості, наприклад план частини селища, садиби з присадибними спорудами, території майстерень з виробничими приміщеннями, план всього будинку, а не тільки тієї кімнати, де відбулася подія, що розслідувалася, і окремим – план окремого приміщення, де безпосередньо мала місце подія: кімната, цех, одне з сховищ складу і тому подібне.

Окремий план приміщення – місця події – складається у вигляді площинного чи розгорненого плану. На площинному плані можуть бути відображені тільки ті об'єкти, які можуть бути спроектовані на площину поля (вигляд зверху). Якщо потрібно відобразити на плані об'єкти, що знаходяться в інших, окрім горизонтальної, площинах (наприклад, слід крові на стіні), складається розгорнутий план, на якому стіни і стеля, коли це потрібно, розгортаються, «розкладаються» в одній горизонтальній площині³².

³⁰ Огляд місця події при розслідуванні окремих видів злочинів: Наук.-практ. посібник / За ред. Н.І. Клименко. – К: Юрінком Інтер, 2005. – С. 35.

³¹ Огляд місця події при розслідуванні окремих видів злочинів: Наук.-практ. посібник / За ред. Н.І. Клименко. – К: Юрінком Інтер, 2005. – С. 36.

³² Белкин Р.С., Лифшиц Е.М. Тактика следственных действий. – М., 1997. – 67 с.

⁵⁰ Подголин Е.Е. Запись показаний при проверке на месте / Социалистическая законность, 1986. – № 5. – С. 32.

За обсягом реальної інформації виділяють такі види планів і схем:

- орієнтуючі, на котрих зображується безпосередньо саме місце події та ділянка, яка до нього прилягає. Це дозволяє зорієнтуватися, де знаходиться місце події. Місце події зображується відносно місцевості навколо нього;
- оглядові, на котрих зображується тільки саме місце події. Це дозволяє уявити взаємне розташування на ньому об'єктів і слідів;
- вузлові, на котрих зображується найважливіша ділянка місця події з групою об'єктів, слідів або який-небудь окремий важливий предмет;
- детальні, на котрих зображуються невеликі об'єкти або окремі сліди на об'єкті, що є носієм слідів.

За методом зображення плани та схеми приміщень можуть бути простими площинними, на котрих обстановка зображується так, як вона виглядає при проекції зверху, і розгорнутими, на котрих окрім вертикальної проекції наводиться у розгорнутому вигляді проекція стін та стелі. Такі плани та схеми викреслюються в разі необхідності фіксації слідів на окремих частинах приміщення (проломи у стелі, бризки крові, сліди рук на стіні тощо).

Плани (схеми) вертикального розрізу приміщення (будівлі). На такому кресленні зображують конструкцію об'єкта у проекції збоку. Наприклад, у дачному будинку вчинено вбивство на першому поверсі, а труп перенесено з допомогою драбини на горище, де він і був виявлений під час огляду місця події. У плані, що додається до протоколу, буде відображено розташування слідів і шлях руху злочинця. Під час складання такого плану або схеми доцільно користуватися прийомами та правилами виготовлення креслень, що застосовуються в будівництві.

Плани (схеми) місцевості можуть бути:

- простими (площинними), на котрих ділянка місцевості зображується у вертикальній проекції (найчастіше застосовують схеми з позначенням необхідних відстаней). Під час складання плану використовують методи топографічної прив'язки, вимірювальну зйомку або роблять копію в необхідному обсязі топографічної широкомасштабної карти з уточненнями, які потрібні під час проведення слідчих дій;
- профільними (розрізами вздовж або поперек ділянок місцевості). Такі креслення складаються під час розслідування випадків загибелі військовослужбовця у водоймищі, при здійсненні земельних робіт у кар'єрі тощо. При цьому профільна лінія розрізу має позначатися також на площинному плані;
- планами (схемами) маршруту, на якому ділянка місцевості зображується у вертикальній проекції, де позначені необхідні відстані. Під час їх складання використовують методи топографічної прив'язки ділянок (вимірювальна зйомка) або копію топографічної широкомасштабної карти з певними уточненнями³³.

обвинуваченому, потерпілому і свідкові, що бере участь у проведенні слідчої дії, робити зауваження з приводу фіксації і вносити доповнення. Поняті також мають право робити зауваження з приводу проведених дій. Ці зауваження і доповнення разом із занесенням в протокол повинні бути записані на відеоплівку як продовження відеозапису або нанесені на магнітну стрічку методом накладення додаткових записів.

Таким чином, відеозапис, як додаток, до протоколу слідчої дії складає його невід'ємну частину і лише в такій якості набуває доказове значення. Спеціальної постанови про залучення її до матеріалів кримінальної справи не потрібно.

Виготовлення відеофільму доцільно у тих випадках, коли у кримінальній справі необхідно відобразити повну картину проведення огляду місця події або його окремих фрагментів. Зображення та звук значно розширюють та доповнюють текст протоколу, але у жодному разі не замінюють його. Застосування відеоапаратури буде виправдане тоді, коли при провадженні дії необхідна безперервна фіксація тактичних особливостей, умов та порядку її проведення, коли показанням відповідних осіб надається особливе значення. Однак не треба викреслювати попередні, випробувані засоби і методи криміналістичної техніки⁴⁷.

Крім процесуальних вимог до змісту запису є процесуальні вимоги до змісту протоколу слідчої дії. По суті, він повинен представляти письмове закріплення всього, що було записане на плівку. В обов'язковому порядку в протоколі повинна бути відмітка про повідомлення присутніх осіб про застосування звуко- і відеозапису, а також про перегляд або прослуховування стрічки присутніми після закінчення слідчої дії⁴⁸.

Крім того, необхідно до Кримінально-процесуального кодексу внести доповнення, якими передбачити вимогу своєчасності складання протоколу, який повинен бути написаний або в ході слідчої дії, або безпосередньо після її закінчення. Як відзначає Н.І. Клименко протокол складається у ході слідчої дії або безпосередньо після її закінчення і відразу підписується учасниками огляду. Якщо з об'єктивних причин цього зробити неможливо (дощ, мороз тощо), то слідчий обмежується нотатками у чернетці, а як тільки з'явиться можливість, складає протокол, котрий підписують учасники огляду⁴⁹.

⁴⁷ Чучукало О. Використання криміналістичної техніки на судовому слідстві // Право України. – 2006. – №3. – С. 74-77.

⁴⁸ Рошин А.Н., Биленчук П.Д., Омельченко Г.Е. Книга криміналіста. Практическое пособие. – К. В-во «Україна». – 1995. – 414 с.

⁴⁹ Огляд місця події при розслідуванні окремих видів злочинів: Наук.-практ. посібник / За ред. Н.І. Клименко. – К.: Юрінком Інтер, 2005. – С. 27.

³³ Огляд місця події при розслідуванні окремих видів злочинів: Наук.-практ. посібник / За ред. Н.І. Клименко. – К.: Юрінком Інтер, 2005. – С. 32-33.

стрічки, полегшують вибір правильного режиму демонстрації фільму.

Якщо почата при проведенні слідчої дії кінозйомка з технічних причин не була доведена до кінця, то про це також робиться відмітка в протоколі слідчої дії з вказівкою причин, по якій зйомка була припинена.

При записі в протоколі технічних характеристик відеозаписуючої апаратури потрібно виходити з того, які дані буде потрібно для подальшого відтворення відеофонограм та індивідуалізації доказу її достовірності. Таких даних, що записані у вступній частині протоколу, буде досить для того, щоб в подальшому, знаючи технічні характеристики апаратури, за допомогою якої проводився відеозапис, можна було відтворити її в ході інших слідчих дій або в суді.

У протоколі необхідно також відобразити умови освітлення, при якому здійснювався відеозапис. Ці відомості рекомендується записати безпосередньо на відеострічку у вступній частині відеофільму.

У протоколі указується час початку і закінчення тієї чи іншої слідчої дії. Проте необхідно враховувати, що він не завжди співпадає з часом, витраченим на відеозапис. Як правило, якщо застосовувати відеозапис для фіксації якої-небудь слідчої дії, то вона проводиться безперервно, від початку до кінця. Але в процесі цієї слідчої дії можуть бути зупинки, пов'язані з усуненням несправності апаратури, перед зарядкою стрічки, підключенням освітлення і з інших причин, що, звичайно, враховується при складанні письмового протоколу.

Відтворення відеозапису учасниками слідчої дії повинне бути організоване відразу ж після його закінчення.

Перегляд відеозапису служить засобом контролю за точністю фіксації проведених дій.

У відповідності зі ст. 85-2 КПК України кінозйомка, відеозапис можуть застосовуватися при провадженні огляду, обшуку, відтворенні обстановки і обставин події та при проведенні інших слідчих дій. Учасники слідчої дії повідомляються про застосування кінозйомки, відеозапису до початку цієї дії. Після зйомки запису і виготовлення кінострічки, відеострічки вони демонструються всім учасникам слідчої дії, про що складається окремий протокол.

Закон містить пряму вказівку на необхідність повного відтворення учасникам слідчої дії матеріалів технічної фіксації (ст. 85-1, 85-2), очевидно, що цей запис повинен закінчуватися заявою осіб, що беруть участь, підтверджуючою її правильність. Для цього технічний запис необхідно відтворити, що істотно збільшує тривалість слідчої дії. Відмова від відтворення матеріалів технічної фіксації дозволить значно скоротити час, що витрачається на проведення слідчої дії. Проте необхідно законодавчо передбачити правило про повне або часткове відтворення технічного запису за клопотанням учасників слідчої дії. З цією метою пропонується доповнити ч. 3 ст. 85-1 КПК таким положенням: *«Матеріали аудіо- і (або) відеозапису, кінозйомки відтворюються учаснику слідчої дії за його клопотанням повністю або частково»*.

Кримінально-процесуальний кодекс надає право підозрюваному,

Фотознімки місця події. Фотографічний знімок місця події є наочною ілюстрацією до протоколу огляду, що допомагає з'ясувати його зміст. Фотознімок доповнює протокол наочною демонстрацією зображення тих деталей, які не були описані в протоколі або були описані недостатньо детально. Крім того, фотознімок заповнює пропуски, що виявляються в ході слідства, в протоколі огляду. Разом з тим необхідно мати на увазі, що фотознімки місця події ні в якій мірі не замінюють протоколу огляду і тому не звільняють слідчого від обов'язку все детально описати в протоколі огляду.

Кожен знімок, що додається до протоколу огляду, повинен мати на зворотній стороні напис-пояснення про те, що зображено на знімку, з якого місця проведена зйомка, а також повинен бути засвідчений підписом слідчого, або особи, яка здійснювала зйомку, якщо вона проводилася не слідчим, і по можливості понятими. Якщо фотознімки змонтовані у фототаблицю, то ці написи повинні бути на самій таблиці.

Знімки, що додаються до протоколу огляду, вмонтовуються у фототаблицю, яка засвідчується підписами спеціаліста, що здійснював зйомку. Кожен знімок повинен мати напис-пояснення про те, що на ньому зображене, з якого місця проведена зйомка. Фототаблиця повинна містити дані про умови зйомки (дата, місце, умови погоди, тип об'єктиву камери, плівки, її світлочутливість, точка зйомки і відстань та об'єктиву, наявність додаткових пристосувань – подовжувальні кільця, штатив, експозиція – видержка, діафрагма)³⁴.

Проте фотознімки в кримінальних справах бувають, як правило, низької якості, оформляються з порушенням вимог, що пред'являються до судово-оперативної фотографії, несуть на собі незначне інформаційне навантаження. В результаті цього вони не завжди можуть бути використані при проведенні судових експертиз.

Фотографування застосовується частіше всіх інших методів фіксації обстановки місця події, оскільки цей процес не порушує слідів обстановки.

Фотознімки наочно ілюструють обстановку місця події і все виявлене при огляді місця події³⁵.

На даний час суттєво змінилася якість отриманих зображень, оскільки науково-технічний прогрес вніс помітні зміни і в судову фотографію. Постійно зменшується кількість чорно-білих фотографій, що витісняються кольоровими. Перевага останніх більш, ніж очевидна: немало прикладів, коли чорно-білі знімки мазків крові на стіні, синців на тілі потерпілого більш схожі на брудні плями, або про те, що на одязі потерпілої є сліди сперми, можна дізнатися лише з підпису під знімком.

³⁴ Белкин Р.С., Лифшиц Е.М. Тактика следственных действий. – М., 1997. – 67 с.

³⁵ Осмотр места происшествия при расследовании отдельных видов преступлений: Учебное пособие / Под ред. проф. Н.И. Клименко. – К.: «НВТ Правник», 2001. – 172 с.

За наявності відповідної техніки виготовлення фототаблиць зараз можливе на кольоровому (лазерному або струменевому) принтері. Занесення фотографічного зображення в комп'ютер при цьому можна здійснити двома шляхами.

Простішим є проведення фотографування в ході слідчої дії за допомогою цифрового фотоапарата, який зручний простотою застосування, високою якістю отримуваних знімків, а також можливістю перегляду знятого матеріалу на вбудованому рідкокристалічному екрані. Після проведення зйомки отримане зображення переноситься в комп'ютер і за допомогою принтера роздруковуються фототаблиці. Цей спосіб найбільш прийнятний при виконанні слідчої дії (скажімо, огляду або пред'явлення для впізнання) в кабінеті за наявності в ньому комп'ютера, коли є можливість виготовити протокол разом з фототаблицями, що додаються, відразу після закінчення слідчої дії і скріпити їх підписами всіх присутніх осіб. У інших випадках на місці зйомки (на місці події) можуть бути виготовлені знімки за допомогою малогабаритного принтера, що підключається до відеокамери. Це дозволяє відразу ж засвідчити отримані знімки підписами понятих та інших учасників слідчої дії. У зв'язку з цим постає питання оснащення пересувної криміналістичної лабораторії персональним комп'ютером типу «Ноутбук» та малопотужним кольоровим фотопринтером, який би під'єднувався до нього.

За відсутності спеціального фотоапарата можна провести сканування отриманих звичайним шляхом фотографій і перенести ці кадри на підготовлений бланк. Ця операція займає більше часу, але також дозволяє досягти бажаного результату. Подібні фототаблиці, не кажучи про високу їх якість, мають перевагу і в тому, що практично виключають можливість підміни зображення³⁶.

Аналіз чинного законодавства показує, що всі норми КПК України, а також інші нормативні акти, що стосуються використання фотографування при проведенні слідчих дій, містять вказівки лише на *можливість* її застосування і на те, що фотознімки *додаються до протоколів* відповідних слідчих дій хоча у сучасній криміналістичній літературі все частіше висловлюються пропозиції щодо надання матеріалам фото-, кінозйомки та відеозвукозапису під час провадження слідчих та судових дій статусу самостійного виду доказів³⁷.

Їх допустимість безпосередньо залежить як від дотримання правил провадження всієї слідчої дії, так і від дотримання правил протоколювання його ходу і результатів, включаючи особливі правила, що стосуються факультативних засобів³⁸.

³⁶ Белоусов А.В. Процессуальное закрепление доказательств при расследовании преступлений. – М.: ООО Издательство «Юрлитинформ», 2001. – 174 с.

³⁷ Сабиров Х.А. Протоколы следственных и судебных действий как вид доказательств в российском уголовном процессе: Дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. – Краснодар, 2000. – 182 с.

³⁸ Анищик О.О. Средства закрепления хода и результатов следственных действий и их доказательственное значение : Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. Специальность 12.00.09 – Уголовный процесс ; Криминалистика и судебная экспертиза ; Оперативно-розыскная деятельность. – Самара, 2002. – 20 с.

Зазвичай це відбувається не внаслідок незнання слідчим, процесуальних вимог, а внаслідок поспіху і неорганізованості.

Для уникнення помилок при процесуальному оформленні фотознімків, кінозйомки, відео- і аудіо- запису варто подати такі методичні рекомендації.

Застосування кінозйомки, відео- і магнітофонного запису має деякі технічні, тактичні і методичні особливості, але з погляду кримінального процесу фотографування, кінозйомка, відеомagnetний запис не відрізняються один від одного.

За загальним правилом застосування фото- і кінозйомки, відео- і аудіозапису може мати доказове значення тільки тоді, коли сам факт їх застосування при проведенні слідчої дії і отримані результати належним чином процесуально закріплені.

Процесуальне оформлення застосування судового фотографування проводиться відповідно до загальних вимог, викладеними в ст. 85 КПК України. Стосовно використання фотографування це означає, що в протоколі слідчої дії, в ході якої застосовувалося фотографування, повинно бути вказано:

- найменування фотографованих об'єктів;
 - яким методом проведена зйомка;
 - який вид зйомки застосовувався (орієнтуюча, оглядова, вузлова, детальна);
 - який використовувався негативний матеріал, чи застосовувався світлофільтр;
 - вид апарату, його об'єктиву;
 - з яких точок проведено фотографування.
- Відповідно до ст. 85 КПК додатком до протоколу слідчої дії є також кінофільм. Це означає, що в протоколі слідчої дії повинно бути вказано:
- які епізоди або об'єкти слідчої дії зняті на кіноплівку, порядок проведення зйомок цих епізодів або об'єктів;
 - марка кінознімальної камери, тип і фокусна відстань її об'єктиву;
 - частота кадрів, з якою велася зйомка;
 - тип і світлочутливість плівки;
 - характер освітлення (кількість, тип і номінальна потужність ламп, якщо зйомка проводилася при електричному світлі).

Якщо при переході від зйомки одного епізоду до іншого частина вказаних вище даних міняється, наприклад використовується змінний об'єктив або міняється частота зйомки, то ці зміни умов повинні бути відображені в тій частині протоколу слідчої дії, де описується зйомка відповідного епізоду. У протоколі слідчої дії вказується, хто проводив зйомку фільму, а також те, що учасники слідчої дії були повідомлені про застосування кінозйомки. Якщо в кінозйомці брав участь спеціаліст, то відомості про нього наводяться у вступній частині протоколу.

Кожен долучений до кримінальної справи кінофільм повинен містити свої реквізити, що дозволяють швидко і безпомилково виділити його з числа інших фільмів, наявних в справі або судовій фільмотеці. Ці відомості про умови зйомки, відображені в протоколі слідчої дії і поміщені на початку

Підставою застосування звукозапису служить рішення про це слідчого, яке може бути прийняте ним як за своєю ініціативою, так і на прохання обвинуваченого, підозрюваного, свідка або потерпілого. Проте у разі фіксації ходу слідчої дії, що проводиться за участю обвинуваченого, необхідно заздалегідь з'ясувати відношення останнього до запису. Хоча в законі немає прямої вказівки на право особи відмовитися від участі в слідчій дії, що проводиться із застосуванням звуко- і відеозаписів, обвинувачений, який з певних суб'єктивних причин не бажає цього, може скористатися положеннями Конституції і просто відмовитися давати показання. Зрозуміло, потрібно спробувати переконати його у необхідності участі в слідчій дії, але в практиці буває, що обвинувачений, що зізнався у вчиненні злочину при складанні письмового протоколу, навідріз відмовляється від відеозапису, не бажаючи часом пояснювати, чому він цього не хоче. Свідки ж і потерпілі, що не мають можливості під загрозою кримінальної відповідальності відмовитися від надання показань, повинні бути попереджені про прийняте слідчим рішення проводити звукозапис. Крім того, відповідно до закону вони можуть зробити заяви з приводу застосування запису (у тому числі і щодо свого бажання або небажання).

Суб'єкт застосування записуючої техніки в законі не обумовлений, тому на практиці зустрічаються різні варіанти: і самостійна зйомка слідчим слідчої дії, і запрошення з цією метою спеціаліста в порядку КПК. При цьому в ролі останнього можуть виступати різні особи: від прокурора-криміналіста до оператора телебачення. Тут необхідно враховувати також вимоги ст. 62 КПК, що передбачає підстави відводу спеціаліста, простеживши за тим, щоб оператором відеозапису не став співробітник правоохоронного органу, що проводив експертизу у тій самій справі. Можливо, ця вимога виглядає формальною, оскільки участь співробітника міліції в справі навряд чи вплине на його об'єктивність при роботі з відеокамерою, проте недотримання цього положення цілком може спричинити визнання недопустимим проведеного огляду місця події.

Навіть при достатньому володінні слідчим технікою запису у ряді випадків запрошення спеціаліста просто неминуче. Наприклад, це відноситься до огляду місця події за участю підозрюваного або обвинуваченого, до слідчого експерименту.

Повертаючись до вимог закону щодо застосування записуючої техніки, варто зупинитися на положенні про зміст запису. Він, відповідно до ч. 2 ст. 85-1 КПК України, повинен містити весь хід огляду. У слідчій практиці зустрічалися випадки фальсифікації доказів, коли порушувалося саме це положення. Крім того, в записі повинні бути відображені також всі ті дані, які обов'язкові для протоколу слідчої дії, – місце і дата його проведення, час початку і закінчення, посада і прізвище особи, що склала протокол, прізвище, ім'я і по батькові кожного учасника, а в необхідних випадках його адреса, назва магнітофона або відеокамери, умови їх використання та інші відомості, вказані в КПК. На практиці «за кадром» нерідко залишаються статистки, водії, оперуповноважені, можуть бути відсутніми на півці адреси понять, повідомлення учасників про застосування запису.

В Інструкції до наказу МВС України № 682 від 30 серпня 1998 року «Про діяльність експертно-криміналістичної служби МВС України» зазначено, що якщо спеціаліст проводив фотографування, він повинен протягом п'яти діб представити фотоілюстрації матеріалів.

Згідно положень інструкції фіксацію інформації та її обробку проводить спеціаліст, результати діяльності якого відбиваються тільки в протоколі відповідної слідчої дії.

У якій формі вони повинні представлятися: у вигляді набору окремих фотознімків або фототаблиць з наклеєними фотознімками без написів пояснень; у вигляді документа, що містить вихідні дані і відомості про особу, що його склала? Ніяких вказівок із цього приводу закон не дає, що і приводить до невпорядкованості представлення слідчому (суду). У результаті ця невизначеність негативно позначається на доказовому значенні інформації, зафіксованої у такий спосіб.

Оскільки на одиночному фотознімку неможливо відобразити інформаційну цілісність того або іншого об'єкту, події, явища, всі фотознімки з відображеною інформацією повинні бути відповідним чином згруповані. До протоколу слідчої дії додаються вже не одиничні фотознімки з розрізненою інформацією, а фактично новий документ – фототаблиця, на якому фотознімки логічно та змістовно впорядковані.

Вони фігурують практично у всіх кримінальних справах, в процесі розслідування яких проводилося фотографування. Як і протоколи слідчих дій, вони складаються посадовою особою – слідчим або співробітником НДЕКЦ. Кути фотознімків опечатуються відтисками печатки, тим самим спеціаліст, що виготовив фототаблицю, засвідчує достовірність поміщених фотознімків і захищає їх від фальсифікації. Крім того, в кінці фототаблиці розміщуються вихідні дані, що містять інформацію про особу, що її склала, і її особистий підпис, що також скріплюється відтиском печатки.

Написи у вступній частині фототаблиці і під фотознімками дозволяють нам визначити характер події, а також пояснюють суть і співвідношення зображених об'єктів.

Отже, фототаблиця – це документ, що складається особами, діяльність яких безпосередньо пов'язана з розслідуванням злочину.

Подібного роду приєднання фотознімків до справи не є достатньою гарантією того, що поміщені саме всі ті знімки, які виконувалися в ході слідчої дії, і на фотовідбитках збережена вся інформація, отримана в результаті фотографування, причому без яких-небудь спотворень.

У вивчених нами справах, як з'ясувалося, фототаблиці в більшості випадків складалися однією особою, забезпечені відомостями про неї, скріплені відтисками печатки і підписами укладача. Підписів понять ні на одній з досліджених фототаблиць ми не виявили.

Треба мати на увазі, що будь-яке фотографічне зображення – це завжди результат свідомого вибору спеціаліста. Він самостійно (в рамках певної методики), проводить орієнтування в просторі, вибирає ракурс і точку зйомки, освітлення, фотоматеріали і так далі. Вже на етапі фіксації формується основа для майбутньої фототаблиці. Оформлення ж її

проводиться шляхом систематизації фотозображень, які спеціаліст забезпечує написами пояснень, що ґрунтуються на інформації, сприйнятій в ході слідчої дії як візуально, так і іншим способом. По суті, фототаблиця – це документ, складений спеціалістом за наслідками його діяльності і є сукупністю і речового, і письмового засобів доказування.

До матеріалів кримінальної справи залучаються також тверді копії електронних фототаблиць, що містять інформацію, аналогічну за формою і змістом інформації фототаблиць, що виготовляються з традиційних фотознімків. За допомогою тих і інших відображається візуально сприймана інформація про об'єкти, які були предметом слідчого огляду. Ті та інші містять написи пояснень, засвідчені відповідними підписами виконавців, відтисками печатки. За цими параметрами електронні фотознімки, а також їх тверді копії варто віднести до «фактичних результатів технічного документування».

З ґносеологічної точки зору, фіксація доказів є відображенням задалегідь оціненого їх змісту. Результат відображення повинен давати максимально повне уявлення про відображуваний об'єкт, адекватно передавати ті його властивості і ознаки, які роблять його доказом. Ця інформація в даному випадку відображена у фотознімках. По суті справи, в них відображені фактичні дані. Проте в процесуальному плані фіксація доказової інформації передбачає, разом з таким відображенням, вираз стверджувальної діяльності суб'єкта фіксації. Підготувавши тверді копії електронних фототаблиць, суб'єкт фіксації оцінює з погляду повноти і об'єктивності відображену інформацію і лише після цього засвідчує їх своїм підписом і скріплює відтиском печатки, тобто надає їм статус офіційного документа. Такий документ є результатом його діяльності з фіксації криміналістичної інформації з використанням певних технічних засобів.

Тверді копії фототаблиці виготовляються за допомогою принтера. Наочні зображення в ній відокремити від основи неможливо. Як і пояснення, вони отримані шляхом нанесення барвника на поверхню листа звичайного або оптимізованого паперу, з яким вони складають єдине ціле. Отже, в такому документі немає необхідності скріплювати відтисненнями печатки кути кожного фотознімку. У складеній з електронних знімків фототаблиці достатньо в кінці вказати відомості про спеціаліста, що підготував її, і вже в звичайному порядку завірити підписом і печаткою.

За наявності декількох аркушів засвідчувальні написи і відтиски печатки необхідно виконувати на кожній сторінці.

Окрім підписів, комп'ютерна техніка дозволяє наносити на тверді копії документів додаткові знаки, букви, цифри (наприклад, дату і час проведення фотографування) і тому подібне, що виконують захисні функції.

Отже, порядок оформлення твердих копій, в основі яких лежать електронні зображення, мало чим відрізняється від оформлення фототаблиць, складених з традиційних фотознімків.

Кажучи про доказове значення фотознімків як носіїв відомостей про злочин, В.М. Тертишник і С.А. Слінько відзначають, що воно «підвищується, якщо до справи додаються не тільки фотознімки, але і негативні

Поставивши перед собою завдання з найбільш повного і надійного закріплення доказів в процесі розслідування, будь-який слідчий рано чи пізно прийде до висновку про те, що в даний час оптимальним засобом для цього є відеозапис. В деяких випадках не менший і цілком достатній ефект може принести і застосування звукозапису. Не буде перебільшенням сказати, що ці технічні засоби при їх вмілому застосуванні переводять процес фіксації доказів на якісно інший рівень. Вірно відображає стан справ зауваження про те, що практика застосування звуко- і відеозапису в процесі розслідування показує, що значення фонограм і відеофільмів не зводиться тільки до того, що з їх допомогою можна проконтролювати правильність словесного опису. Вони більш повно відображають дійсність, ніж протокол. За деякими даними, достатньо повний збіг змісту письмових протоколів і фонограм склав лише 32% випадків, в той же час в 47% випадків в протоколах були відсутні дані, істотні для встановлення істини по справі⁴⁵.

Чітку тенденцію до все більшого використання факультативних засобів фіксації, що забезпечують точність передачі, повноту і необхідне збереження інформації, що фіксується, швидкість, універсальність і зручність застосування, відзначали вчені-криміналісти ще близько двох десятиліть тому⁴⁶.

Є чимало прикладів, коли фіксація слідчих дій за допомогою відеокамери або магнітофона зіграла велику роль у викритті злочинця.

Втім, у Кримінально-процесуальному кодексі України умовам застосування звуко- і відеозапису приділяється надто мало уваги. Проте відсутність детальної регламентації зовсім не означає, що застосовувати додаткові засоби фіксації можна довільно, навпаки, підвищується важливість дотримання кожної вказівки закону із цього приводу.

Хоча в статті 85-1 КПК України, що регламентує умови застосування цих технічних засобів, в основному говориться тільки про застосування звукозапису при допиті обвинуваченого, підозрюваного, свідка або експерта, очевидно, що ця стаття не обмежує права слідчого. Практика давно розповсюдила ці положення і на випадки використання відеозйомки, і на випадки застосування цих засобів фіксації при проведенні інших слідчих дій. Підтверджують правильність такого положення справ статті 85-1 і 85-2 КПК, де вказано, що в ході ознайомлення обвинуваченого його захисника з матеріалами справи їм повинні бути відтворені кінозйомка і звукозапис, які застосовувалися при проведенні досудового слідства. Як видно, тут немає вказівки на конкретну слідчу дію – допит.

⁴⁵ Макаров А.М. О доказательственном значении материалов, полученных в результате применения научно-технических средств // Актуальные проблемы доказывания в советском уголовном процессе. – М., 1981. – С. 72.

⁴⁶ Леви А.А. Научно-технические средства в уголовном судопроизводстве. – М., 1981. – С. 18.

системи кодування у вигляді комп'ютерної криптографії. На сучасному етапі розвитку комп'ютерних технологій існує безліч систем захисту електронних документів, і вони постійно удосконалюються. Поки не вироблені чіткі вимоги до них. Це питання є актуальним не тільки в нашій країні. Юристи Німеччини, наприклад, відзначають, що необхідний закон, в якому були б відбиті питання правового значення електронних підписів. Тільки тоді, на їх думку, електронний документ матиме юридичну силу, рівнозначну підписаному листку паперу. «Важливо, щоб, взагалі існували цифрові факсиміле, і цей закон проклав дорогу для них», – відзначає Дірк Фокс⁴¹.

Проблеми, пов'язані з використанням цифрових підписів, мають істотне значення при посвідченні зображень і документів, що передаються через комп'ютерні мережі. Для інформації, що використовується локально, ці підписи цілком ефективні.

На закінчення відзначимо, що питання можливості фальсифікації інформації практичними працівниками періодично виникають у міру впровадження нових технологій, що передбачають її фіксацію в сучасніших формах на нових носіях. Такі проблеми мали місце в середині 60-х років ХХ сторіччя при впровадженні кінозйомки і звукозапису, пізніше – відеозапису. Існують вони і зараз, коли впроваджуються комп'ютерні технології. І.А. Петраускас ще в 1967 році переконливо і точно висловився щодо можливості фальсифікації змісту кінострічки: «На це можна відповісти, що навряд чи практично можливо створити формальні умови, за яких потенційний фальсифікатор, опинившись на посаді слідчого, не міг би здійснити який-небудь злий намір. Практично майже в будь-який протокол можна за бажанням внести певні зміни»⁴².

А.Б.М. Шкляр, кажучи про звукозапис, відзначав: «...доводиться дивуватися із завзятості, з якою супротивники цього прогресивного методу фіксації відстоюють свої позиції. З тим же успіхом недобросовісний слідчий може фальсифікувати і письмовий протокол»⁴³.

Як відомо, через деякий час застосування кінозйомки, відео- і звукозапису було узаконене відповідними нормами КПК.

Представляється, що плідна дискусія відносно можливості застосування для фіксації інформації комп'ютерних технологій також закінчиться на користь останніх. Вона є достатньо корисною для вироблення досконалих методик, що забезпечують гарантії дотримання законності застосування комп'ютерних технологій в кримінальному судочинстві⁴⁴.

фотоплівки»³⁹.

В даному випадку автори, ймовірно, пов'язують наявність негативу з можливістю перевірки достовірності інформації, відображеної у фотозображеннях. Ми поділяємо точку зору вказаних авторів про необхідність і доцільність застосування новітніх досягнень науки і техніки в слідчій практиці, про детальну регламентацію процесу і результатів їх застосування в законодавчому порядку. Проте вважаємо спірними пропонувану ними з метою захисту від фальсифікації методику засвідчення інформації, закріпленої на плівці, шляхом фотографування відірваного аркуша паперу з підписами тих, що беруть участь в огляді (понятих і т.д.). Та і поміщення в кримінальні справи негативів, що є лише проміжною ланкою у фотопроцесі, швидше за все приведе лише до необґрунтованого його «засмічення» носіями дубльованої інформації. На практиці негативи в кримінальних справах можна зустріти у виняткових випадках.

Така процедура може привести до того, що слідчі правдами і неправдами почнуть просто уникати застосування фотографування для фіксації інформації, виконуючи лише обов'язкове протоколювання.

Протокол, в якому засвідчений факт застосування фотографування або якого-небудь технічного засобу, складений з дотриманням певної процесуальної форми, вже сам по собі є носієм засвідчуваної інформації. Змістовна ж сторона протоколу, хоча часто і бідніша в інформаційному плані, ніж фотографічне зображення, проте зафіксовані описом загальні або індивідуальні особливості об'єктів, а також характерні індивідуальні особливості об'єктів, а також характер їх взаєморозташування певною мірою можуть виконувати функцію захисту від фальсифікації.

Сучасний рівень розвитку науково-технічних засобів і методів фіксації інформації надає можливість отримувати тверді копії фотографічних зображень не тільки в лабораторних, але і в «польових» умовах. В.М. Тертишник і С.В. Слинько також пропонували як альтернативу звичайної фотографії застосування фотоапаратів одноступінчатого процесу типу «Поляріод», які дозволяють отримувати фотознімки безпосередньо на місці події. Це дало б можливість проводити їх засвідчення учасниками слідчої дії, тим самим забезпечуючи дотримання процесуальної форми⁴⁰.

Реальними перешкодами для використання таких фотоапаратів в слідчій практиці є неможливість виконання зйомки деякими методами (наприклад, макрозйомки), складність у виготовленні панорам і тому подібне, а також отримання тільки одного зображення, що має фіксований і відносно невеликий розмір.

Сучасні комп'ютерні технології дозволяють реально наблизити процес виготовлення фотозображень до місця події, іншими словами, до «польових умов».

³⁹ Тертишник В.М., Слинько С.А. Теория доказательств. – Харьков, 1988. – С. 143.

⁴⁰ Тертишник В.М., Слинько С.В. Взаимодействие следователя с иными подразделениями органов внутренних дел при расследовании преступлений. – Харьков, 1995. – С. 32.

⁴¹ Зелинский С. Доверие доверчивых // Компьютерный журнал СНР. – К., 1998. – № 7. – С. 61.

⁴² Петраускас И.А. Вопросы применения киносъемки в следственной следствия. – Вильнюс, 1967. – С. 126-133.

⁴³ Шкляр Б.М. О применении звукозаписи в следственной практике // Криминалистика на службе следствия. – Вильнюс, 1967. – С. 133-138.

⁴⁴ Бирюков В.В. Процессуальные и криминалистические аспекты применения электронной фотографии // Вісник Луганського інституту внутрішніх справ МВС України. – № 4. – Луганськ, 1998. – С. 149.

Як відомо, процес формування та обробки електронного зображення займає 2-5 секунд і відбувається безпосередньо в цифровій фотокамері. Таке зображення можна спостерігати через дисплей камери, проте до протоколу його приєднати неможливо, оскільки воно є сукупністю електронних сигналів.

Для виготовлення твердої копії електронного зображення необхідний його друк з використанням друкуючого пристрою – принтера. Зазвичай коли мова йде про принтер або комп'ютер, це асоціюється з значними за розмірами приладами з електроживленням від мережі змінного струму 220 вольт. Звичайно ж, такі апарати доставляти на місце подій досить складно, та і електрика на багатьох з них просто відсутня.

Альтернативою їм може бути портативний комп'ютер типу «Note Book», що має такий самий портативний принтер з автономним живленням від акумуляторів, дозволяє отримувати фотозображення безпосередньо на місці події. Така цифрова фотолабораторія, включаючи фотокамеру і мікрофон, легко розміщується у звичайній валізі, аналогічній тій, в якій поміщається комплект технічних засобів для огляду місць подій.

Проте не можна розглядати вищезгадане поєднання комп'ютерної техніки тільки як компактну фотолабораторію.

Вона виконує також функції сучасної друкарської машинки, зберігає в пам'яті шаблони необхідних документів, магнітофона або навіть диктомашбюро, що дозволяє обертати сприйняту усну мову в письмовий текст. Забезпечений пристроєм зв'язку – модемом, він дозволяє миттєво, без втрат передавати інформацію на будь-якій відстані так само, як і отримувати її, що, разом з оперативним обміном інформацією, що лежить в основі швидкого розкриття злочинів, є важливою умовою контролю за ходом слідчої дії з боку начальника підрозділу.

Виготовлені безпосередньо на місці події тверді копії фототаблиць, які засвідчуються іншими учасниками слідчої дії, тобто дотримується процесуальна форма засвідчення інформації. Оформлені таким чином фотознімки не викликають сумніву в достовірності відображеної в них інформації. Вони і поміщаються в матеріали кримінальної справи. Разом з цим залишається електронне зображення, що виконувало в ході описаної нами операції функцію проміжної ланки.

З цього зображення при необхідності можна отримати будь-яку кількість твердих копій. Кажучи про умисне або ненавмисне спотворення інформації комп'ютерних графічних зображень, завжди мають на увазі можливості їх обробки в графічних редакторах. Представляється, що тверда копія, отримана і оформлена відповідним чином безпосередньо в ході слідчої дії, забезпечить гарантію достовірності не менш надійно, ніж негатив.

Щодо самих електронних зображень, то на них неможливо розписатися звичайною ручкою, чи зробити відтиск печатки. Електронні зображення можуть піддаватися обробці в програмному або графічному режимах, що дозволяє вносити до їх змісту якісні та кількісні зміни. Обробка зображення можлива лише в тому випадку, якщо інформація, що міститься на носіїві, дозволяє проводити багаторазовий перезапис. А, наприклад, CD-R-диски є

носіями з одноразовим записом і не дозволяють втручатися в первинний зміст інформації. Такі носії комп'ютерної інформації можуть виконувати функцію, аналогічну негативу в звичайному фотографічному процесі. Крім того кожен CD-R-диск має власний серійний номер, який не повторюється, вказівка на який в протоколі огляду служитиме додатковим захистом від фальсифікації.

Отже, нами розглянуті питання, пов'язані з підготовкою і процесуальним статусом *твердих копій* наочних зображень, отриманих з використанням комп'ютерних технологій. Але ж, як наголошувалося раніше, особливий інтерес для криміналістики представляють і безпосередньо самі електронні зображення. Їх, як і тверді копії, разом з протоколом, можна використовувати як джерело інформації. Причому вони в порівнянні з копіями мають вищі якісні показники.

Обробляючи їх за допомогою спеціальних програм, можна отримати об'ємні зображення, кругові панорами, що дозволяють реальніше сприймати зафіксовану обстановку, а при необхідності «пожвавити» деякі об'єкти, задавши певні параметри, прослідкувати характер їх зміни в часі або переміщення в просторі. Само собою зрозуміло, що підготовка кожного з перерахованих нами видів електронних зображень вимагає певного рівня кваліфікації спеціаліста і застосування відповідних технологій.

На наш погляд, найбільш прості операції, що не вимагають застосування досліджень, такі як підготовка звичайних електронних документів, складовими яких є електронні фотознімки, а також об'ємних зображень, що відрізняються від перших лише методами зйомки і застосуванням програм, які обробляють інформацію в автоматичному режимі, – це функція спеціаліста, що проводив фіксацію. Підготовка анімацій, що дозволяють в динаміці змоделювати хід певної події, механізму взаємодії, в основу якої покладені такі ж фотознімки – це галузь експертних досліджень.

Як і всякий доказ, електронні зображення повинні бути належним чином оформлені. Одним з найбільш складних і важливих елементів в цьому процесі є виконання засвідчувальної функції. Будь-які зміни в електронні зображення виконавець вносить тільки за допомогою пристроїв вводу інформації і відповідного програмного забезпечення. Отже, і для виконання засвідчувальних функцій необхідно використовувати ті самі пристрої і програмне забезпечення. Іншими словами, засвідчувальна діяльність здійснюється за допомогою спеціальних програм.

Такі програми повинні створювати умови для ідентифікації суб'єкта фіксації або в крайньому випадку конкретного технічного засобу (комп'ютера, цифрової фотокамери і так далі), за допомогою якого проводилася фіксація. Деякі програми є прикладними і призначені конкретно для обробки інформації, що вводиться певними периферійними пристроями. Для прикладу можна назвати «Accessing Epson Photo». Вона автоматично ідентифікує знімки-оригінали, з її допомогою у будь-який момент можна отримати достовірну інформацію про параметри зйомки, що у свою чергу легко співвіднести з аналогічною інформацією, вказаною в протоколі.

З метою засвідчення і захисту електронних документів можуть бути виконані цифрові підписи і електронні водяні знаки. Крім того, існують різні